

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Nuolatinių studijų
Specialiosios pedagogikos (specializacija *Specialiojo ugdymo koordinavimas*)
magistrantūros studijų programos II kurso studentė

Aistė Norkutė

**PEDAGOGINĖS SAŲVEIKOS YPATUMAI, UGDANT MOKINIUS,
TURINČIUS EMOCIJŲ IR ELGESIO SUTRIKIMŲ**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
dr. doc. Irena Kaffemaniėnė*

Magistro darbo santrauka

Magistro darbe analizuojami pedagoginės sąveikos ypatumai, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius. Darbo tikslas - išanalizuoti pedagoginės sąveikos įtaką, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius.

Tyrimė dalyvavo 12 Švėkšnos sanatorinės mokyklos pedagogų ir 30 mokinių.

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad elgesio ir emocijų sutrikimą turintiems mokiniams yra būdinga dėmesio sutrikimai, perdėtas impulsyvumas, delinkventiškas elgesys, dažnas pyktis, ginčijimasis, kerštingumas, taisyklių nesilaikymas, nerimas, baimė. Šios sutrikimų grupės mokiniai patiria nemenkų adaptavimosi mokyklinėje aplinkoje problemų; jų nesupranta mokytojai, atstumia bendraamžiai.

Empirinio tyrimo duomenys parodė, kad pedagogai ne visada moka suvaldyti mokinį, kai mokinio elgesys tampa netinkamas, trūksta metodinės literatūros, seminarų.

Tyrimo rezultatai parodė, kad pedagogai dažniausiai taiko tokius pedagoginės sąveikos būdus ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius, kaip dėmesio nukreipimo, skatinimo, aplinkos pritaikymo, o iškilusius konfliktus pedagogai dažniausiai bando spręsti patys, bendraudami su mokiniu ir išsiaiškindami konflikto priežastis.

Tyrimas atskleidė, kad mokytojai pamokos metu individualizuoja aiškinimo, demonstravimo ir iliustravimo, naudojimosi atramine medžiaga, pokalbio metodus. Mokinius vertina atsižvelgdami į mokinio gebėjimus, daromą pažangą.

Tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimą sutaria su pedagogais, tačiau norėtų iš mokytojų dar glaudesnio ryšio su jais.

Interviu metodu tirta, Švėkšnos sanatorinės mokyklos pedagogų sąveika, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius.

Esminiai žodžiai: pedagoginė sąveika, ugdymo sąveika, ugdymas, bendravimas, elgesio ir emocijų sutrikimą turintys mokiniai, specialusis ugdymas.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ BRUOŽAI, UGDYMO YPATUMAI.....	8
1.1. Pedagoginės sąveikos samprata.....	8
1.2. Elgesio ir emocijų sutrikimą turinčių mokinių ugdymo ypatumai.....	13
2 skyrius . PEDAGOGINĖS SĄVEIKOS YPATUMAI, UGDANT ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINČIUS MOKINIUS.....	24
2.1. Tyrimo organizavimas ir metodika.....	24
2.2. Tyrimo imtis.....	24
2.3. Kokybinio tyrimo rezultatų pristatymas.....	25
Išvados	59
Literatūra	60
Summury	64
Priedai	65

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Vienas pagrindinių Lietuvos švietimo principų – humanizmas, kurio esmė – kiekvieno asmens vertės pripažinimas ir pagarba jam, asmens pasirinkimo laisvė ir atsakomybė, humaniški santykiai. Šiandieninė mūsų visuomenė ir mokykla labai keičiasi, ieškodama naujų kelių įgyvendinti vis spartėjančiai švietimo reformai, kurios pagrindinis tikslas – savarankiška, jau mokykloje save kūrybiškai išskleidžianti asmenybė (Biržys, Linkaitytė, Valiuškevičiūtė, 1996).

Rajecko požiūriu, „ugdymas – visuomeninės –istorinės ugdymo patirties jaunajai kartai perdavimas, siekiant ją parengti gyvenimui ir darbui“. Aramavičiūtės (1998) teigimu, „ugdymas – tai ugdytinio vertybių internalizavimo ir jo sąveikos su ugdytoju nuolatinis tobulinimas, padedant ugdytiniui išskleisti savo asmenybę ir kūrybiškai veikti pasaulyje“ (Aramavičiūtė, 1998). Ugdymą sudaro mokymas, lavinimas ir auklėjimas, kur mokymas – pedagoginis procesas, kurio metu mokiniai, vadovaujami mokytojo, įgyja žinių, mokėjimų ir įgūdžių“, auklėjimas – „asmenybės dorovinių ir estetinių vertybių, dvasinių poreikių, įsitikinimų ir idealų, charakterio bruožų formavimas“, lavinimas – tai įvairių įgūdžių tobulinimas ir „gebėjimų, mokėjimo savarankiškai veikti formavimas“ (Rajeckas, 2001)

Rajeckas (2001) savo ugdymo sampratoje pabrėžia poveikį ugdomajam asmeniui – jo formavimą. Aramavičiūtė (1998) iškelia ugdytojo ir ugdytinio sąveiką, kuriai esant skleidžiasi asmenybė.

Remiantis Rajecko (2001) ir Aramavičiūtės teigimu (1998) akivaizdu, kad teoriniu lygmeniu Lietuvos švietime egzistuoja du požiūriai į asmens ugdymą – vienas pripažįsta ugdymą poveikio asmeniui priemonėmis, kitas – dviejų asmenų – ugdytojo ir ugdytinio sąveikos priemonėmis. Vadinasi, egzistuoja reali teorinių požiūrių ir iškeltų ugdymo tikslų priešara. Mokslininkų atliktų tyrimų (Jucevičienė, Bankauskienė, Simonaitienė, Šiaučiukienė, 2006; Čiužas, Jucevičienė, 2006) išvados rodo, jog tokia priešara egzistuoja ne tik teoriniu lygmeniu, bet ir praktikoje. Todėl tirti pedagoginės sąveikos ypatumus ir pasiūlyti būdų, kaip aktyviau įtvirtinti reformuojamoje mokykloje ugdymo sąveiką, bus nuolat aktualu. Dėl to aktuali ir pasirinktoji tema.

Visser, Daniels, Cole (2001), Westwood (2003) autoriai teigia, kad emocijų ir elgesio sunkumų turintis mokinys kasdien susiduria su įvairių dalykų mokytojais, specialistais, kurie savo veikloje taiko skirtingus ugdymo stilius (nuo demokratinio iki autoritarinio), įvairių ugdymo metodiką, kelia kitokius reikalavimus ir naudoja nevienodus vertinimo kriterijus. Mokytojų veiklą ir sąveiką su emocijų ir elgesio problemų turinčiais mokiniais, jų šeima įvairovę, grįstą skirtingomis teorinėmis prieigomis (klinikinio neįgalumo, kognityvinio

biheivorizmo, socialinio dalyvavimo, įgalinimo) vykdomas ugdymo ar ugdymosi veiklas, taikomas strategijas bei metodus(Geležinienė, Balčiūnas, Ruškus, 2008).

Pasak Kaffemanienės, Tereikienės (2003), nors vaikų specialiojo ugdymo praktika gana turtinga, vis dėlto Lietuvoje dar trūksta mokslinių tyrinėjimų, metodinių rekomendacijų, kaip ugdyti vaikus, turinčius emocinės raidos ir elgesio sutrikimų, kokią paramą suteikti jiems ir jų tėvams. Būtina ne tik perimti sukauptą užsienio šalių patirtį, bet ir paskatinti aktyviau dalyvauti ugdymo/si veikloje visus suinteresuotus dalyvius: tiek pačius vaikus, tiek ir jų tėvus, pedagogus. Tėvų dalyvavimo formaliojo ugdymo procese neapibrėžtumas menkina net ir kryptingo ugdymo rezultatus (Kaffemanienė, Tereikienė, 2003).

Nasvytienė (2005) teigia, kad vaiko elgesio ir emocinių problemų analizė prasminga dėl kelių priežasčių. Visuomenėje egzistuoja nepagrįstas požiūris, kad sutrikusio elgesio vaikai „išaugs savo bėdas“, jos trumpalaikės ir nevertos dėmesio. Tačiau labai svarbu laiku atpažinti, įvertinti ir bandyti įveikti vaiko ir jo šeimos gyvenimą trikdančias elgesio ir emocines problemas. Tinkama ir laiku suteikta psichologinė pagalba padeda išvengti nemalonių tokio elgesio pasekmių, atveria kelią sėkmingai asmenybės raidai (Nasvytienė, 2005).

Sutrikusio elgesio vaikai suaugusiems kelia didesnę nerimą, susirūpinimą, negu vaikai, turintys kitokią negalę. Pasak Radzevičienės (1997), nekaltiname aklo, negirdinčio vaiko, kad jis negali būti toks „kaip visi“, tačiau linkę manyti, kad vaikas, turintis elgesio deviacijų, privalo atsakyti už savo poelgius, veiksmus. Toks suaugusiųjų požiūris apsunkina vaiko santykius su šeima, bendraamžiais, mokykla (Radzevičienė, 1997). Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad vaikai ir jaunuoliai, turintys emocinių ir elgesio sutrikimų, sunkiai susiranda draugų; negeba užmegzti artimų ir pasitenkinimą teikiančių emocinių santykių su žmonėmis. Kai kuriems iš jų lengviau fiziškai ir emociškai slėptis nuo bendraamžių, suaugusiųjų. Bendraamžiai jais nesidomi, be to, tokie vaikai retai kelia simpatiją ir suaugusiajam. Jei vaikai ar suaugusieji stengiasi užmegzti su jais ryšį, tai į jų pastangas emocinių ir elgesio sutrikimų turintis vaikas žvelgia su baime arba abejingai; tylus atstūmimas trunka tol, kol bandantieji susidraugauti nuleidžia rankas. Glaudūs emociniai ryšiai palaikomi tuomet, kai yra abipusis socialinis atsakas; tad natūralu, kad žmonės nustoja domėtis tuo, kuris nereaguoja į socialinę iniciatyvą.

Kiekvienas vaikas ypatingas ir jam augant reikalinga parama. Visiems jos reikia daugiau ir nuolat. Todėl pedagogus praktikus domina, kaip veiksmingai tenkinti elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių specialiuosius poreikius, sukurti jiems palankią ugdomąją aplinką. Mokyklos privalo ieškoti sėkmingą šių vaikų ugdymo(si) būdų.

Tiriamą **problema** apibūdina klausimai: Kaip vyksta sąveika tarp mokytojų ir mokinių? kokių problemų patiria mokytojai, ugdydami elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius? Kokie mokymo proceso individualizavimo ypatumai, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą

turinčius mokinius? Ar mokytojų požiūris gali turėti įtakos jų bendravimui su šiais mokiniais, pasirenkamiems auklėjimo metodams, kaip pedagogai kuria psichologinį klasės klimatą, kaip skatina vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, įsiliejimą į bendrą klasės mokymosi veiklą, ar klasės mikroklimatas turi įtakos elgesio ir emocijų sutrikimą turinčių mokinių ugdymui. Nors vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai visapusiškai tyrinėjami ne pirmą dešimtmetį – analizuojama emocijų ir elgesio sutrikimų samprata, priežastys, ugdymo būdai ir t.t. , vis dėlto nepakankamai išnagrinėta mokytojų patirtis ugdyti mokinius, turinčius emocijų ir elgesio sutrikimų; nėra aišku.

Tyrimo objektas – pedagoginės sąveikos ypatumai, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti pedagoginės sąveikos įtaką, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius.

Uždaviniai :

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, atskleisti pedagoginės sąveikos sampratą, elgesio ir emocijų sutrikimų sampratą, priežastis ir šių sutrikimų turinčių mokinių ugdymo ypatumus.
2. Išnagrinėti mokytojų patiriamas problemas, sunkumus, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius.
3. Išanalizuoti pedagogų taikomus sutrikusio elgesio mokinių auklėjimo metodus, adekvataus elgesio ugdymo būdus.
4. Išnagrinėti pedagogų sąveiką, ugdant mokinius, turinčius emocijų ir elgesio sutrikimų.
5. Išanalizuoti elgesio ir emocijų sutrikimą turinčių mokinių sąveiką tarp mokytojo ir mokinio ir išskirti pagrindinius mokinių lūkesčius bendravime su mokytojais.

Tyrimo dalyviai – tyrime dalyvavo 12 Švėkšnos sanatorinės mokyklos pedagogų ir 30 mokyklos mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimą.

Tyrimo metodai – teorinė analizė, interviu (mokytojai ir mokiniai) turinio analizė. Tyrimas atliktas 2011 metų lapkričio mėnesį.

Pagrindinės sąvokos

Bendravimas (angl. *communication*) – tai tarpusavio sąveika, sudėtingi, įvairialypiai žmonių kontaktai, atsirandantys iš bendros veiklos poreikių. Bendravimas apima keitimąsi informacija, bendros sąveikos strategijos parengimą, kito žmogaus suvokimą ir supratimą (*Psichologijos žodynas*, 1993).

Elgesio problemos – grupė problemų, kurios apima konfliktus su kitais žmonėmis ir su jų lūkesčiais vaiko atžvilgiu. Šią grupę sudaro taisyklių nepaisantis bei agresyvus elgesys (Achenbach ir Rescorla, 2001).

Emocijų problemos – grupė problemų, kurios pasireiškia asmens viduje. Šią grupę sudaro nerimas/depresija, nusišalinimas/ depresija bei somatiniai nusiskundimai (Achenbach ir Rescorla, 2010).

Emocijų ir elgesio sutrikimai – elgesio ir emocijų reakcijos, pasireiškiančios mokykloje, ryškiai besiskiriančios nuo įprastų amžiaus, kultūros, bei etninių normų, kurios daro neigiamą įtaką veiklai (Hallahan ir Kauffman, 2003).

Komunikacija – bendravimas, keitimasis patyrimu, mintimis, išgyvenimais (Valerija Vatkevičiūtė, 2001).

Pedagoginė sąveika – vadinamas socialinių pedagogo ir tų, kuriuos jis moko, ryšių kūrimas, kurio pamatus, vertinant iš interakcionistinių pozicijų, sudaro sąveikos partnerių socialinių vaizdinių apibrėžtis ir siunčiamos informacijos bei jos prasmų pasikeitimas (Postic, 1982. Cit. Ruškus, 2003).

Sąveika (angl. *interaction*) – dvipusis poveikis, abipusis poveikis; individų, šeimos ir visuomenės santykių, tiek vieno asmens su kitu, tiek su aplinka, kurioje žmonės bendrauja, kūrimas sprendžiant žmonių socialinio funkcionavimo problemas (Keinys, 2000).

Ugdymas – tai intelektinių-emocinių ir dvasinių išgyvenimų bei įvykių kaitos, procesas, ilgalaikis asmenybės kūrimo ir savikūros vyksmas (Jovaiša, 2001)

Ugdymo sąveika – dinamiška ugdytojo ir ugdytinio, saistomų funkciniais ryšiais, bendravimo sistema, apimanti pedagoginį bendravimą, pedagoginį informavimą, pedagoginį vertinimą, pedagoginį reikalavimą, pedagoginius santykius (Bitinas, 2006).

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro įvadas, 2 skyriai, 5 poskyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba ir priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 32 lentelės. Prieduose pateikiami tyrimo instrumentų pavyzdžiai, mokytojų ir mokinių atsakymai, trumpos mokinių charakteristikos, kompaktinis diskas su interviu įrašais.

1 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ BRUOŽAI, UGDYMO YPATUMAI

1.1. Pedagoginės sąveikos samprata

Poveikio ugdomajam ir sąveikos su ugdytiniu klausimai buvo aptariami ir tarpukario Lietuvoje. S. Šalkauskio (1991), kuris pirmasis Lietuvos terminijoje pradėjo vartoti terminą *ugdymas*, požiūriu, – tai, globojamasis, lavinamasis ir auklėjamasis veikimas, kuriuo suaugusi karta stengiasi su prigimtinių, kultūrinių ir religinių visuomenės vertybių pagalba paruošti gyvenimo tikslams jaunąją kartą” (Šalkauskis, 1991).

Viena dažniausių ugdymą išreiškiančių sąvokų sąveika, kurios paskirtį ir svarbą aptarė ir vystė ne vienas šiuolaikinių Lietuvos edukologų. Taip plėtojamos pedagoginės sąveikos, bendravimo, bendradarbiavimo ir kt. Temos, tačiau nuolat remiamasi ir atsigrežama į sąveikos termino kūrėjo Vabalas-Gudaitis idėjas. Tikslingą, kryptingą bei turinčią paskirtį sąveiką mokslininkas vadino „konstrukcine“, nes jos metu vyksta asmenybės konstravimas, o ugdymą aiškino kaip organizuotą reiškinį grįstą tikslingu bendravimu, konstrukcine sąveika (Mikoliūnienė, 1993).

Ugdymo sąveika daug ir įvairiais aspektais mokslininkų yra tyrinėta. Apie mokymąsi kaip abipusiškai aktyvų, t. y. sąveikos procesą yra rašęs Maceina (1990), ugdymo sąveikos kaip pedagoginio susitikimo aspektus giliau aptaręs Laužikas (1943), konstrukcinės sąveikos sampratą analizavęs Vabalas-Gudaitis (1983) ir kiti tarpukario Lietuvoje ir pokariu edukologijoje dirbę mokslininkai.

Ugdymo sąveikos terminą lietuviškoje terminijoje įvedė Vabalas-Gudaitis (1983) ir vadino ją visuotiniu, dinamišku tikrovės dėsniu, principu. Siekiant giliau suvokti ugdymo sąveikos prasmę ir aktualumą kintant ugdymo paradigmai, aktualu suvokti konstruktyviosios sąveikos bruožus, kaip ją pavadina Vabalas-Gudaitis. Anot mokslininko, tai efektyvi, mokytojo ir mokinio bendra veikla, kurios metu nariai suartinami, formuojasi kolektyvas ir jame visi tampa visateisiais sąveikos nariais, jos organizatoriais, o išsiugdyti sąveikaujantį narį įmanoma tik įtraukus juos į tam tikrą sąveikos sistemą – intelektinę, jausminę, valinę, darbinę. Tik mokiniams aktyviai veikiant, užkertamas kelias jo pasyvumui, o mokytojo – pernelyg dideliame veiklumui ir įsivyrąja aktyvumo pusiausvyra, tai yra abipusė, ne vienpusė įtaka. Kuo stipresnė konstrukcinė sąveika ir į ją įsitraukia vis daugiau mokinių ir mokytojų, tikėtinas konstruktyviai sąveikaujančios visuomenės augimas (Vabalas-Gudaitis, 1983).

Mokytojo ugdomoji veikla klasėje skirtingai įvardijama (pedagoginė sąveika, ugdymo sąveika, pedagoginis bendravimas, bendradarbiavimas) ir nagrinėjama įvairiais aspektais (edukaciniu, socialiniu, psichologiniu) (Kaffemanienė, 2005).

Ugdomąją sąveiką determinuoja ugdymo tikslas, kurį realizuoja sistemingi ugdytojo ir ugdytinio veiksmai. Pedagoginė sąveika suprantama kaip pedagoginis susitikimas, ugdymo aktas (Bitinas, 2000).

Pedagoginės sąveikos struktūrą, ugdant žymiai sutrikusios ar sutrikdytos raidos specialiųjų poreikių vaikus, nagrinėja Ambrukaitienė, Titenienė (2003). Autorės teigia, kad pedagoginė sąveika, kuri sieja medicininius, reabilitacinius, socialinius, pedagoginius–korekcinius poveikius, leidžia pasiekti teigiamų vaiko raidos poslinkių; pasak autorių, išryškėja holistinio požiūrio į vaiką ir jo ugdymą svarba.

Kiti mokslininkai aktualizuoja ugdymo sąveiką platesniu aspektu – kaip mokytojo ir mokinio, Vabalą-Gudaitį perfrazuojant, intelektualinę, jausminę, valios, darbo sąveiką. Pastaroji ryškiausiai pasireiškia pamokoje. Tokią sąveiką nuodugnai tyrinėję Lietuvos edukologai (Šiaučiukėnienė, Talijūnienė, Visockienė, 2006; Bižys, Linkaitytė, Valiuškevičiūtė, 1996; Jucevičienė, Bankauskienė, Simonaitienė, Šiaučiukėnienė, 2006; Čiužas, Jucevičienė, 2006; Visockienė, 2007), Vakarų šalių autoriai (Arends, 1998; Petty, 2008 ir kiti).

Mokytojų ir mokinių tarpusavio santykiai mokyklos bendruomenėje priklauso nuo to, kaip tiek mokiniai, tiek ir mokytojai supranta vieni kitų pasiūlymus, iškilusios problemos sprendimo būdus, patarimus ar netgi kritiką. Mokytojas turi stengtis įtikinti, kad mokyklos gyvenime yra svarbi bendra veikla, nes tuomet jie sėkmingiau spręs iškilusias problemas, lengviau pasieks užsibrėžtus tikslus ir uždavinius. Mokyklos bendruomenė turi aiškiai suformuluoti ir aptarti elgesio normas, bei atsižvelgiant į kiekvieno mokinio gebėjimus, silpnąsias, stipriąsias puses, pasiskirstyti įpareigojimais. Jei mokiniui reikalinga pagalba, parama, būtina ją suteikti, nes tai skatina pasitikėjimą savo jėgomis ir užtikrina gerus tarpusavio santykius, bei supratimą. „Mokymosi bendradarbiaujant aplinkai būdingi demokratiniai procesai; mokiniai imasi aktyvaus vaidmens ir atsakomybės už savo mokymąsi“ (Arends, 1998).

Ugdymo sąveiką suprantant kaip intelektualinę, jausminę, valios, darbo sąveiką, dažniausiai pasireiškiančią pedagoginėmis situacijomis, sukuriomomis pamokoje, aktualizuojami mokymo metodai kaip vienas iš ugdymo sąveikos realizavimo būdų. Mokymo metodų aspektu ugdymo sąveika taip pat tyrinėta (Vabalas-Gudaitis, 1983; Šiaučiukėnienė, Talijūnienė, Visockienė, 2006; Visockienė, 2007).

Patį pedagoginį procesą galima apibūdinti kaip mokytojo ir mokinių sąveiką. Šios sąveikos sėkmės laidas yra bendravimas, kurį lemia tarpasmeniniai mokytojo ir mokinių santykiai. Ona Tijūnėlienė knygoje „Pedagoginiai santykiai Lietuvoje (1900 – 1940)“ apibrėžia, kas yra pedagoginiai santykiai. Autorė teigia, kad „pagal bendravimo ir sąveikos sritį mokytojų ir mokinių santykius galima vadinti pedagoginiais santykiais, nes pedagoginiame procese

bendravimą ir santykius su auklėtiniais valdo mokytojas, jis planuoja ir kuria pedagoginę sąveiką“ (Tijūnėlienė, 1996).

Aramavičiūtė taip pat pastebi, jog šiuolaikinis pedagogas privalo rūpintis bendravimo kultūros kėlimu, o didžiausią dėmesį turi skirti būtent humaniškų santykių kūrimui ir palaikymui. Vadinasi, kaip teigia autorė, „pedagoginės veiklos vertybinio kryptingumo pripažinimas reikalauja iš šių laikų pedagogo ne tik didelės dalykinės, bet ir humanistinės kompetencijos“ (Aramavičiūtė, 2005).

Kita vertus, ir pamokoje mokytojas ugdymo sąveiką realizuoja ne vien mokymo metodais, o visa savo didaktine, t.y. mokymo, mokymosi organizavimo veikla, kuri, Arends teigimu, yra visas „mokymo repertuaras“, Čiužo, Jucevičienės teigimu, – aprėpia mokytojo požiūrį į mokymo ir mokymosi procesą, mokytojo darbo stilių, mokymo ir mokymosi tikslus, metodus, mokinio vaidmenį (Čiužas, Jucevičienė, 2006).

Pasak Maceinos (1990) pedagoginė sąveika grindžiama ontologiniais, psichologiniais, pedagoginiais pagrindais ir išskiria ugdytojo bei ugdytinio veikimo tikslingumu, rėmimusi vertybinėmis ir lemia efektyvų holistinį ugdymą(si) nesureikšmindama kiekvieno ugdymo proceso komponentų. Svarbiausios ugdymo funkcijos – lavinimas ir auklėjimas – skiriasi pedagoginės pagalbos ugdytiniais pobūdžiu. Lavindamas pedagogas atlieka tarpininko vaidmenį tarp ugdymo turinio ir ugdytinio: suranda tinkamą medžiagos formą, ją sujungia su savimi ir pasiūlo ugdytiniais, kad jie apsibrėžtų savo galias. Gilios pedagogikos žinios leidžia Maceinai pateikti tradicinės ir naujosios mokyklų lyginamąją analizę. Autorius pasigenda pedagoginės sąveikos tiek tradicinėje, tiek naujoje mokykloje: „ugdytojo pedagogikoje“ – aktyvus mokytojas, „ugdytinio pedagogikoje“ – mokinys. Vis dėlto Maceina yra „ugdytojo“ pedagogikos, kuriai būdinga ugdomas pedagogas autoritetas, pusėje.

Bitinas mokytojo ir mokinio sąveiką vadina „ugdomoja, arba pedagogine praktika. Joje keičiasi mokytojo vaidmuo. Nebelieka mokytojo, kaip absoliučios tiesos skleidėjo, perteikiančio mokiniams privalomą apibendrintą žmonijos patirtį (klasikinės paradigmos koncepcija), jis turi keistis kartu su mokiniais, prisitaikyti prie jų ir kartu tobulėti. Ugdomojoje sąveikoje svarbu tai, kad vienas asmuo siekia tobulinti kito žmogaus gebėjimus, žinias, vertybines nuostatas. Šiame procese svarbu nuo mokymo arba žinių perteikimo pereiti prie mokinių intelektualinio, emocinio ir praktinio aktyvumo inicijavimo“ (Bitinas, 2006).

Taigi Lietuvos edukologijoje ugdymo sąveika aktualizuota, tačiau suprantama skirtingai. Maceinos (1990) išskiriamas auklėjimas kaip aukščiausia ugdymo funkcija ir teigiama, jog „skirtingai nuo kitų kultūrinių fenomenų, ugdymas yra abipusiškai aktyvus procesas.“ (Maceina, 1990). Taigi iškeliamas abiejų ugdymo veikėjų – mokinio ir mokytojo tolygus dalyvavimas ugdyme.

Aramavičiūtė ugdymą taip pat pripažįsta kaip „pedagoginius susitikimus“. Anot jos, „tokių pedagoginių susitikimų, vykstančių mokomojoje aplinkoje, svarbiausias elementas – ugdymo sąveika ir jo siekimui priderintas ugdymo turinys, aplinka, priemonės, ugdymo metodai, sukuriantys prielaidas ugdymo sąveikai. Sąveika, kaip ir ugdymo procesas, turi savo struktūrą. Tai išorinė, regimoji arba objektyvioji ir vidinė, psichologinė, subjektyvioji. Regimąją sąveiką lemia bendraujantys asmenys, būdai, metodai, o psichologinę – vidinės žmonių psichinės būsenos vyksmas, ir jis prasideda tuomet, kai vienas sąveikos narys veikia kitą narį. Sąveikos narys įsijaučia į kito asmens būklę, supranta jį, išgyvena ir išgyvena į kito nario pojūčius ir potyrius“ (Aramavičiūtė, 1998).

Arends teigimu, mokytojų veiklą mokykloje galima priskirti trimis funkcijų grupėms – vadovaujamosioms funkcijoms, sąveikos funkcijoms ir organizacinėms funkcijoms. Tiesioginis mokinių mokymas ir esąs sąveikos funkcijos. Pastarosioms atlikti, Arends teigimu, mokytojas pasitelkia mokymo modelius, mokymo strategijas ir procedūras, praktinę išmintį, slypinčią patyrusių mokytojų „repertuaruose“. Mokymo modeliais čia vadinami įvairių tikslingai naudojamų metodų ir strategijų deriniai, o jų įvairovė – mokytojo repertuaru.

Mokymo modeliai, Arends teigimu, – tai „bendras planas arba modelis, padedantis mokiniams įgyti tam tikrų žinių, nuostatų arba įgūdžių“ (Arends, 1998). Jie turi „teorinį pagrindą arba savo filosofiją, taip pat apima tam tikras specifines mokymo priemones norimiems ugdymo rezultatams pasiekti“ (Arends, 1998).

Tokie teiginiai pagrįstų tyrėjos hipotetinę prielaidą, kad skirtingu filosofiniu pagrindu paremtoms ir skirtingus ugdymo tikslus keliančioms ugdymo paradigmoms turėtų būti būdingi ir skirtingi mokymo metodai, sudarantys, pagal Arends, „mokymo modelius“. Tokią mintį plėtoja ir Lietuvos mokslininkai. Vienos iš reformuojamos pradinio ugdymo pakopos modeliuotojų Lietuvoje Jonynienės (2003) požiūriu, mokinio ir mokytojo abipusį ryšį, kitaip tariant, ugdymo sąveiką, (šios sąvokos minima autorė neverta), – priežastiniais ryšiais susaistytą sistemą – lemia jos dedamosios dalys – tikslas ir uždaviniai, programos ir vadovėliai, mokymo metodai ir būdai, mokytojas, vertinimas, ugdymo turinio tikslai, ugdymo turinio tikslų realizavimas, iš kurių svarbiausioji ir kitų dalių pobūdį sąlygojanti yra ugdymo tikslai.

Bitinas (2006) ugdymo sąveiką apibūdina gerokai glausčiau – kaip abipusį ryšį, tačiau aptardamas jo komponentus iš esmės aprėpia panašų ugdymo lauką: pedagoginis bendravimas, pedagoginis vertinimas, pedagoginis reikalavimas, pedagoginiai santykiai (Bitinas, 2006).

Skirtingai įvardijant pedagoginę sąveiką daugelyje darbų akcentuojamas aktyvus prasmingas abipusis konkrečių ugdymo dalyvių poveikis bendraujant ir bendradarbiaujant. Mokslinių darbų, tiesiogiai tyrinėjančių pedagoginę sąveiką klasėje nėra daug. Vieni autoriai, tyrę pedagoginę sąveiką, labiau orientavosi į jos formas (Augutis, 1996), metodus (Melienė,

Ruškus, Elijošienė, 2003), kiti nagrinėjo sąveikos veiksnius (Galkienė, 2003; Dabrišienė, Narkevičienė, 2002), pedagogo kompetencijas, būtinas efektyviai ugdymo sąveikai (Ambrukaitis, 2004) (cit. Kaffemanienė, 2005).

Mokymas suprantamas kaip procesas, kuriame sąveikauja trys komponentai – mokytojas, mokinys ir lavinimo turinys. Mokinys laikomas ne tik mokymo(si) proceso objektu, bet ir aktyviu subjektu, gebančiu savarankiškai nuspręsti, mokytis, įgyti žinių, įgūdžių. Sovietinėje didaktikoje *sąveikos* sąvoka tada dar buvo retai vartojama, tačiau autoriaus leidiniuose jų jau užtinkame. Sąveikinio pedagoginio poveikio struktūra dažniausiai grindžiama teiginiu, kad mokinys yra „mokymo, lavinimo objektas ir subjektas, lavinimo turinio perėmėjas“. Kadangi mokinys laikomas mokymo(si) centru, tai kiti proceso dalyviai turi prie jo prisiderinti. Mokinys traktuojamas kaip potenciali, turinti daug galių, savybių, gebanti aktyviai veikti ir save keisti būtybė. Tik mokiniui esant aktyviam mokymas perauga į mokymąsi. Taigi autorius pabrėžė, kad mokymui didelę reikšmę turi ne tik išorės poveikiai ir reagavimas į juos, bet ir jo vidinės pastangos, aktyvumas. Mokytojas ir mokinys mokymo (si) procese atlieka savitas funkcijas, susiję priklausomybės ryšiais. Mokytojo paskirtis – teikti ne tik žinių, bet ir mokyti racionalių veiklos būdų, bendrauti su mokiniu (Vaitkevičius, 1985).

McIlrath, Huitto mokymo(si) modelį (1995) į ugdymo centrą iškelia sąveika, klasėje ir mokykloje vykstantys procesai, kurie apima mąstymą, jausmus, vykdymą, mokytojų ir mokinių veiksmus klasėje, mokymo(si) situacijas mokykloje, taip pat sąveikos modelius ir mokymo(si) sąlygas, kurios yra sąveikos rezultatas. Kontekstas, kaip sąlygų ir nuolat kintančių situacijų visuma, daro didelę įtaką mokymo(si) rezultatams. Sąveika, orientuota į mokinio elgesį, yra viso mokymo proceso pamatas, nes sąveikaujant įgytos žinios, susiformuoti įgūdžiai, sugebėjimai yra tvirtesni, mokinys įgyja patirties, kuri skatina jį keistis. Sąveika gali būti skirstoma į paruošiamąją ir vykdomąją, tiesioginę ir netiesioginę. Dar skiriamos iki sąveikinė ir po sąveikinė fazės. Mokinio ir mokytojo vaidmuo – aktyvus dalyvavimas sąveikoje.

Šiuolaikinėje didaktinėje kultūroje, kuri grindžiama ugdymosi paradigma, mokytojas perduodant žinias nebėra lyderis, keičiasi jo funkcijos – jis tampa konsultantu, skatintoju, žadintoju mokytis. Ir tai suprantama, nes ugdymosi paradigmoje manoma, kad žmogus sąveikaudamas su aplinka ir remdamasis savo patirtimi, kuria savo individualų žinojimą. Mokymosi procese, kuris yra integrali ugdymo(si) proceso dalis, besimokantysis tampa aktyviu dalyviu. Jis, remdamasis savo unikalia patirtimi, anksčiau įgytomis žiniomis, formuojasi naujas sąvokas, prasmes. Taigi ugdymosi paradigmoje iš esmės kinta pedagogo ir besimokančiojo vaidmenys bei tikslai. Išties, šiandien Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose dar yra painiavos tarp įprastos ugdymo paradigmos ir vis labiau prasiveržiančios ugdymosi paradigmos. Tai rodo ir Čiužo 2007m.tyrimas, kuriuo autorius bandė išaiškinti mokytojų vaidmenį ir jo raišką. Čiužas

nurodo, kad mokytojai, pabrėždami savo vaidmenį, bando vadovautis sąveikos pedagogika – kurti tokias situacijas, kuriose mokinys atsiverstų, rodytų iniciatyvą, o mokiniai dar mato mokytoją kaip instruktorių, tačiau jau nurodo ir bendradarbiavimą (Jucevičienė, 2005).

Įvairių tyrimų duomenimis, ikimokyklinio ugdymo programos pačios efektyviausios. Šis amžius reikšmingas tuo, kad tėvų– vaikų santykiai yra dar labai artimi ir tėvai gali stipriai įtakoti savo vaikus. Ankstyvosios elgesio problemų intervencinės priemonės turėtų remtis pagrindiniais ankstyvaisiais šių problemų pasireiškimo būdais, tokiais kaip nepaklusnumas, fizine agresija, hiperaktyvumas, dėmesio sutelkimo sunkumai, kas gali sumažinti rimtesnių elgesio problemų atsiradimą. Kitas atskaitos taškas galėtų būti pradinio mokyklinio amžiaus vaikai, kadangi mokyklos lankymo pradžia yra jautrus periodas tiek vaikams, tiek ir šeimos nariams, todėl šis laikas gali būti imlus intervencijai. Vyresniems vaikams intervencija turėtų būti nukreipta į netinkamą elgesį, akademinis, santykių su bendraamžiais sunkumus, blogą nuotaiką, apatiją. Vaikams, turintiems elgesio problemų, pagalbos priemonės dažniau akcentuojamos ikimokykliniame, pradiniame mokykliniame amžiuje, o emocinės problemos paprastai pasireiškia vėliau, todėl ir pagalbos būdai daugiau taikomi vėlyvoje vaikystėje ar paauglystėje (McMahon, 1994)

1.2. Elgesio ir emocijų sutrikimą turinčių mokinių ugdymo ypatumai

Elgesio ir emocijų sutrikimų samprata. Pasak Petruševičiaus ir kt., emocija – tiesioginis aplinkoje vykstančių reiškinų ir situacijų reikšmės išgyvenimas; būdamas labai susijusios su individo poreikiais, subjektyviu situacijos vertinimu, emocijos lemia elgesio vidinio reguliavimo būdus. Emocijos – individo tiesioginis šališkas aplinkos reiškinų ir situacijų reikšmių išgyvenimas. Emocijas lemia aplinkos reiškinų savybių santykis su individo poreikiais. Paprasčiausia emocijos forma – gyvybiškai svarbių veiksnių sukeliama tiesioginiai išgyvenimai (pvz., skonio, temperatūros pojūčiai), skatinantys individą tuos veiksnius išlaikyti arba pašalinti. Kai individas negeba rasti išeities iš itin kritinės situacijos, kyla ypač stiprios emocijos – afektai (Petruševičius ir kt., 2005). Emocijos – konkrečios situacijos aktualus jausmas, stiprinantis ar silpninantis, organizuojantis ar dezorganizuojantis žmogaus veiklą ar elgesį. Ugdymas efektyvus, kai jį lydi teigiamos emocijos, teigia Jovaiša (2007). Myers (2000) teigimu, emocijos – tai psichologinės reakcijos, kurios sudaro fiziologinio sužadavimo, išraiškos veiksnių ir sąmoningos patirties sąveiką. Įvairaus turinio poreikiai, bendravimas ar veikla, lemia emocines reakcijas, situacines emocines būsenas, afektus, jausmus.

Elgesys – žmogaus veiksmai, atspindintys jo santykius su aplinka. Skiriamas išorinis ir vidinis elgesys, vadinamas išgyvenimu (mąstymas, jausmai). Sąveikaudamas su socialine

aplinka, mokydamasis, auklėdamasis ugdytinis įgyja patirties, ją išgyvena, susidarydamas aplinkos reikalavimų vaizdą, kuris reguliuoja jo elgesį (Jovaiša, 2007).

Elgesio sutrikimai – tai disocialus elgesys: vagiliavimas, bėgimas iš mokyklos, namų, žiaurus elgesys su gyvūnais, opozicinis neklusnumas (Tomėnienė ir kt., 2007). Radzevičienės (1997) nuomone, sutrikimu reikėtų laikyti tokį vaiko elgesį, kuris trukdo formuotis priimtiniams toje socialinėje, kultūrinėje ir ekonominėje terpėje santykiams su visuomene, aplinka.

Bagdonas (cit. Ališauskas, 2002) emocijų ir elgesio sutrikimus apibūdina taip – tai sąlygiškai pastovus nukrypimas nuo adaptyvaus elgesio, traktuojama kaip normalus. Priskiriami atvejai, kai adaptacijos sutrikimų priežastis nėra intelekto sutrikimai. Bagdonas (1995) teigia, kad nėra griežto daugumos vartojimo šios sutrikimų grupės apibūdinimo.

Kaffemanas (1999) teigė, kad pastebimas labai glaudus ryšys tarp emocinių ir elgesio sutrikimų ir pedagoginių, emocinių ir socialinių (bendravimo) problemų: jei vaikas turi žymių emocinių ir elgesio sutrikimų (jautrumu, nervingumu, impulsyvumu), juos dažniausiai lydi ir mokymosi, bendravimo bei kt. problemos. Pasak Juodraičio (2003) pedagoginei asmenybės ugdymo arba jos vystymosi korekciniai veiksmai aktualūs ir psichologiniai – pedagoginiai pakitusio elgesio aspektai, todėl yra naudojami klasifikacinei emocijų ir elgesio sutrikimų sistema.

Specialiojoje literatūroje aptinkama įvairių elgesio ir emocijų sutrikimų klasifikavimo būdų. Bagdonas (1995) išskiria tokias emocijų ir elgesio (psichosocialinės adaptacijos) sutrikimų grupes: *savireguliacijos* (dėmesio sutrikimai, hiperkinezės, perdėtas impulsyvumas, lėta veiklos sparta, hiperaktyvumas, veiklos planavimo ir reguliavimo sutrikimai); *elgesio sutrikimai* – asocialus (delinkventiškas) elgesys (vagiliavimas, bėgimas iš mokyklos ir namų, padegimas, svetimo turto naikinimas, žiaurus elgesys su gyvūnais, ginklo naudojimas); *opozicinis neklusnumas* (dažnas pyktis, ginčijamasis, taisyklių ir suaugusiųjų reikalavimų neigimas, kitų erzinimas, kerštingumas, keikimasis); *nerimas* (sutrikimas, pasireiškiantis nerimu, baime ir įprastos veiklos vengimu dėl baimės ir nerimo); *fobijos* (liguistai įkyri, nepagrįsta baimė); *depresija* (liguistas emocijų sutrikimams, kuriam būdinga prislėgta, liūdna nuotaika); *agresyvumas* (priešiškas elgesys, kurio tikslas fiziškai sužaloti ar psichiškai traumuoti, įskaudinti, priversti kentėti); *psichoziniai sutrikimai* (pvz., šizofrenija; sutrikimas, kuriam būdingas psichozinis elgesys: nutrūkęs ryšys su realybe, iškreipti mąstymo procesai), *autizmas* (sutrikimas, kuriam būdingas visiškas atsiribojimas, savęs stimuliavimas, pažinimo srities trūkumai); *charakterio akcentuacijos* – kraštutiniai normalaus charakterio variantai, kai ryškiai vyrauja vienas kuris nors charakterio bruožas; *tikai* – nevalingas pasikartojantis raumenų trūkčiojimas; *narkomanija*; *kiti* elgesio ir emocijų sutrikimai.

Pasak Ostasevičienės, klasifikacijoje nėra paminėta apie *indigo* vaikus (Ostasevičienė, 2008). Žarskus teigia, kad indigo vaikai – tai sergančios, arba tikrąsias vertybes praradusios

visuomenės simptomas. Tai tiesiog apleisti vaikai, streso išvargintos ir išlikti siekiančios asmenybės, pačios besirūpinančios išlikimu (Žarskus, 2007).

Lietuvos švietimo dokumente (2002) apibrėžiami emocijų ir elgesio sutrikimai, išskiriama dešimt sutrikimų grupių: emocijų ir elgesio sutrikimai: savireguliacijos sutrikimai; elgesio sutrikimai: nuolatinis disocialus, agresyvus ir provokuojantis elgesys, opozicinis neklusnumas; emocijų sutrikimai: nerimas, fobijos; tikai: lėtiniai motoriniai tikai, Tourette sindromas; nuotaikos (afektiniai) sutrikimai: depresija; neuroziniai stresiniai sutrikimai: obsesinis – kompulsinis sutrikimas, potrauminio streso sutrikimas, adaptacinis sutrikimas; psichoziniai sutrikimai (šizofrenija, šizoafektiniai sutrikimai); emocijų ir elgesio sutrikimai dėl charakterio akcentuotumų; elgesio ir emocijų sutrikimai vartojant narkotikus; įvairiapusiai raidos sutrikimai: vaikystės autizmas; atipiškas autizmas; Aspergerio sindromas; kiti vaikystės dezintegraciniai sutrikimai.

Pasak Geležinienės (2005), švietimo dokumentuose pagrindinis dėmesys ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius mokinius teikiamas netinkamo elgesio priežastims identifikuoti bei intervencijai, sprendžiant netoleruotino elgesio (provokuojančio elgesio, patyčių, smurto apraiškų bei mokyklos nelankymo) problemas ir jų pasekoje kylančius padarinius.

Paulauskas (1998) pristatė užsienyje populiarią amerikiečių Reiso ir Kvėjaus klasifikaciją, kurios kriterijus – elgesio sutrikimo priežastys. Tai subkultūriniai, sociopatiniai ir neuroziniai delinkventai. Autorių teigimu vaiko vertybės konfliktuoja su visuomenėje priimtomis vertybėmis ir normomis. Dažniausiai šie vaikai užaugę aplinkoje, kur buvo toleruojamas asocialus elgesys ir antivisuomeninės pažiūros. Jie nusistatę prieš bet kokius suvaržymus, taisykles, autoritetus, garbina fizinę jėgą ir apskrumą, perdėtai pasitiki sėkme, laime, atsitiktinumu, siekia rizikingų nuotykių ir didžiuojasi kriminaline patirtimi.

Neurozinį paauglių elgesį lemia vidiniai asmenybės konfliktai, susiję su nerimastingumu bei nepatenkintais saugos poreikiais. Jie jaučia stiprius sąžinės priekaištus, jų elgesį lemia pasąmonė. Tokie paaugliai kilę iš šeimų, kuriose tvyro emocinis šaltumas bei psichologinė įtampa (Paulauskas, 1998).

Gage, Berliner (1994) pateikia elgsenos sutrikimų klasifikacinę sistemą, bene labiausiai adaptuotą pedagoginei praktikai, nes ši sistema susijusi su pedagogo ir mokinio elgsenos ypatumais. Įvardijami būdingi elgsenos variantai, ilgai ir esmingai veikiantys mokymosi proceso sėmę. Tai: 1) nesugebėjimas išmokti, kai to negalima paaiškinti intelektualiais, sensoriniais ar sveikatos veiksniais; 2) nesugebėjimas užmegzti ir išlaikyti patenkinamų ryšių su bendraamžiais ir mokytojais; 3) netinkamas elgesys ar emocijos esant normalioms aplinkybėms; 4) bendras didėjantis nusiminimas ir prislėgta nuotaika; 5) polinkis į baimę arba fizinius simptomus, susijusius su asmeninėmis ar mokyklos problemomis.

Remiantis užsienio ir lietuvių autorių (Bagdonas, 1995; Kirk, Gallagher, 1989; Paulauskas, 1998; Ostasevičienė, 2008) klasifikacijomis galima teigti, kad vienos klasifikacijos sukurti neįmanoma. Kiekvieną klasifikaciją reikia vertinti ne tiek teoriniu, kiek praktiniu požiūriu, svarbu atsižvelgti kiek ji atitinka konkretaus individo sutrikimą.

Lenkijoje paplitusi įgimtų ir motyvuojančių deviantinių elgesį priežasčių klasifikacija. Pirmajai grupei priskiriami: protinis atsilikimas, nesilaikymas moralinių taisyklių, fizinė negalė, alkoholio ir narkotikų vartojimas šeimoje, mokymosi motyvacijos stoka, neigiamas tėvų pavyzdys ir kt. Tarp motyvuojančių netinkamą elgesį priežasčių minima geresnių gyvenimo sąlygų siekimas, dėmesio į save atkreipimas, nuobodulys, bendraamžių įtaka ir kt. (Ostasevičienė, 2008).

Galkienė (2005) teigia, kad elgesio ir emocijų sutrikimų priežastimi gali būti ir pati mokykla. Šis sutrikimas neretai išryškėja kaip antrinis mokymosi negalių turintiems mokiniams. Jeigu mokymosi negalė nėra identifikuojama ir mokiniui nesuteikiama reikiama pagalba, keliami aukštesni reikalavimai, negu mokinys gali įveikti, nuolat kartojasi prastas pasiekimų vertinimas, palydimas mokytojų pastabomis ir priekaištais, jaučiamas tėvų nusivylimas ir baimė, sukuriama nuolatinės emocinės įtampos situacija, kuri skatina gynybines deviantinio elgesio reakcijas. Kiti elgesio ir emocijų sutrikimai (tokie kaip melavimas, pamokų praleidinėjimas, vagiliavimas, konfliktų provokavimas, padeginėjimai, vandalizmas, svaigalų vartojimas ir kitas delinkventinio elgesio formos) dažniausiai siejami su gyvenimo realybe už mokyklos.

Radzevičienės (1997) nuomone, didelę įtaką emocijų ir elgesio patologijai atsirasti daro vis ankstyvesnis narkotikų, alkoholio vartojimas, smurtas ir prievarta. Taip pat didelę įtaką daro masinės informacijos priemonės (pvz., televizijos laidos, video filmai, kompiuteriniai žaidimai, žurnalai). Pasak Galkienės (2005), bene kiekvienas mokytojas galėtų pasakyti turįs klasėje mokinių, kurių elgesį sunku kontroliuoti. Neretai elgesio ir emocijų sutrikimai siejami su socialine vaiko situacija. Manoma, kad dažniau elgesio sutrikimų turi vaikai, augantys daugiavaikėse šeimose, auklėjami menkai išsilavinusių tėvų. Reikėtų pažymėti, kad elgesio ir emocijų sutrikimo priežastys neretai slypi šeimoje, tačiau jas lemia ne vien socialinė šeimos padėtis, bet ir vaikų auklėjimo stilius. Vaikai, stokojantys tėvų dėmesio, nerandantys artimo, šilto ryšio su tėvu ar motina, patiriantys smurtą šeimoje, kenčiantys dėl nuolat kintančių tėvų reikalavimų, piktnaudžiaujančių svaigalais tėvų vaikai praranda emocinę pusiausvyrą, išgyveną nuolatinę įtampą. Patiriant nuolatinės frustracijos, gali išsivystyti elgesio ir emocijų sutrikimai. Viena iš elgesio sutrikimų priežasčių gali būti tėvų skyrybos. Vaikai, išgyvenę šeimos griuvimo įtampą, iš jų kasdienybės pasitraukus vienam iš tėvų, bando atsakyti į gyvenimo iššūkius savais, neretai visuomenei nepriimtinais sprendimais: atsisakydami mokytis, lankyti mokyklą, pradeda vagiliauti, įsitraukti į gatvės gyvenimą.

Gage, Berliner pažymi, kad daugelis elgesio sutrikimų priežasčių paprastai slypi aplinkoje – skurdas, rasinė diskriminacija, tėvų meilės stoka, įžeidinėjimai, nesirūpinimas, aplinkinių priešiškas (Gage, Berliner, 1994).

Radzevičienė (2003) teigia, kad įvairiais amžiaus tarpsniais išryškėja sutrikimai, kurie gali būti apibrėžti kaip neuroziniai elgsenos bruožai. Tai nėra būklė, dėl kurios kreipiamasi į medikus, tačiau tėvams, aplinkiniams reikalinga didelė kantrybė, sumanumas, geranoriškumas auginant šiuos vaikus. Sutrikusiai elgsenai priskiriama vaikų negatyvumas, užsispyrimas, atsisakymas ir kt. Laiku nekoreguojant neadekvataus elgesio, gali formuotis psichogeninės kilmės pataloginė asmenybės struktūra. Neurotiški vaikai sunkiai pritampa prie kolektyvo, nemoka bendrauti su bendraamžiais, suaugusiais. Dėl neadekvačių emocinių reakcijų jiems būdingas greitesnis ir didesnis nuovargis, ilgiau nepagerėja jų dirglumas. Ankstyvajame ir ikimokykliniame amžiuje šie vaikai būna neramūs, baikštūs, jų miegas nepilnavertis, gali atsirasti mitybos sutrikimų. Elgesio ir emocijų sutrikimą turintys vaikai ypač jautriai reaguoja į konfliktines socialines aplinkos situacijas, neharmoningus santykius su motina, kitais šeimos nariais. Pradėję lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigas ar pradines klases, šių elgesio sutrikimų turintys vaikai patiria dar ryškesnių miego, apetito sutrikimų, padidėja jų dirglumas, išryškėja nuovargio požymių (Radzevičienė, 2003).

Sutrikimas, pasireiškiantis elgesio ar emocijų reakcijomis mokykloje, labai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros bei etinių normų ir neigiamai veikiančiomis ugdymo veiklą. Ugdymo veiklai priskiriami akademiniai, socialiniai, profesiniai ir asmeniniai įgūdžiai. Šios srities vaiko sunkumai daugelio specialistų yra skirstoma į dvi plačias grupes: emocijų ir elgesio problemas. Pirmosios, emocijų arba „internaliosios“, problemos – tai psichologinės problemos, nukreiptos į vidų, pasireiškiančios labiau per vidinius išgyvenimus, o jų simptomai yra susiję per daug kontroliuojamu elgesiu. Internaliųjų problemų grupė apima nerimastingumą, depresiškumą, uždarumą, nusišalinimą. Antroji grupė – eksternaliosios problemos – tai problemos, nukreiptos labiau į išorę, pasireiškiančios per išoriškai pastebimą neadaptyvų elgesį, susijusios su nepakankama kontrole. Šiai grupei priskiriamas agresyvus ir delinkventinis elgsys. Emocijų ir elgesio sutrikimui būdingos šios ypatybės: nėra tik laikina reakcija į stresą keliančius įvykius; pasireiškia nuolat; nepasiduoda tiesioginei bendrojo ugdymo intervencijai arba jos nepakanka (Ostasevičienė, 2003).

Vaikai, kurių sutrikusios emocijos ir elgsys, turi skirtumų ir panašumų. Vieni iš jų yra įžūlūs, akiplėšiški, mėgsta būti dėmesio centre, kiti – užsidarę, vengia viešumos, iš pažiūros kuklūs ir drovūs, tretieji – nuolat paniurę, pikti, įsitempę ir t.t. Dauguma tokių vaikų problemų susiję su jų nederamu elgesiu ir visuomeninių taisyklių nesilaikymu (Paulauskas, 1998).

Pasak Geležinienės (2009) svarbiausia, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius bendrojo lavinimo mokykloje, yra ugdymo proceso dalyvių poreikių identifikavimas, faktorių lemiančių pageidaujamą ar nepageidaujamą elgesį, analizavimas ir bendros veiklos strategijų numatymas. Mokytojo veiklos planavimas, vykdymas, įvertinimas ir reflektavimas bendraujant ir bendradarbiaujant su emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiu mokiniu, jo tėvais, bendraamžiais bei kolegomis aktualizuojamas šiandieninėje mokykloje.

Ramanauskienės (1998) nuomone, elgesio ir emocijų sutrikimą turintys mokiniai negali ramiai sėdėti per pamokas, greitai susijaudina, reaguoja į pašalinius dirgiklius, ne visada teisingai vertina savo poelgius, prastai mokosi. Šie mokiniai kelia daug rūpesčių tėvams, mokytojams, bendraamžiams. Mokinius, turinčius elgesio sutrikimų, mokytojai vertina skirtingai. Vieni mano, kad šie mokiniai gali kontroliuoti save, kiti jaučiasi bejėgiai, nežino, kaip su jais elgtis (Ramanauskienė, 1998). Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad emociinių ir elgesio sutrikimų turintys moksleiviai turi mokymosi problemų, dažniau priversti palikti mokyklą jos nebaigę ir pasiekia žemesnį išsilavinimo lygį, negu kiti moksleiviai; be to, jie dažniau ugdomi varžančioje aplinkoje. Daug šių moksleivių kilę iš neturtingų bei etninėms mažumoms priklausančių šeimų, susiduria su nepilnamečių teisėtvarkos sistema. Kay (2007) nuomone, elgesio ir emocijų sutrikimą turinčių mokinių mokymosi sunkumai, per didelis hiperaktyvumas gali kilti dėl to, kad vaikas kilęs iš asocialios šeimos, vaikas buvo netinkamai prižiūrimas. Galima teigti, kad elgesio ir emocijų sutrikimą turintys mokiniai dažniausiai yra iš asocialių šeimų, etninės mažumoms priklausančių šeimų ir tokia aplinka jiems daro neigiamą įtaką.

Hallahan, Kauffman teigia, norint koreguoti emociinius ir elgesio sutrikimus, reikia nustatyti veiksnius, kurie prisideda prie netinkamo vaiko elgesio mokykloje ir kurie gali pakeisti tokį elgesį. Moksleivis skatinamas tinkamai elgtis, netinkamas elgesys slopinamas ir mokoma atitinkamo elgesio (Hallahan, Kauffman, 2003). Ambrukaitis, Ališauskas, Labinienė, Ruškus teigia, kad sudėtinga ir atsakinga pateikti korekcinio ugdomojo darbo galimas kryptis bei metodus, netgi jeigu aptariama konkreti elgesio ir emocijų sutrikimų sritis. Pasak autorių, priemonės turėtų būti taikomos atsižvelgiant ne tik į vienokio ar kitokio sutrikimo priežastis – psichologines, pedagogines ar medicinines, bet ir į individualias psichologines vaiko savybes: jo požiūrį į mokymąsi, pažangumas, bendravimo ypatumai; duomenys apie elgesį (mokykloje, viešose vietose, namuose), žalingus įpročius, nusižengimus (Ambrukaitis, Ališauskas, Labinienė, Ruškus, 2003). Žukauskienė agresyvaus vaikų (paauglių) elgesio pedagoginė korekcija neturėtų remtis baudžiamųjų priemonių griežtinimu. Fizinių bausmių išvis nederėtų taikyti, nes jos gali būti vaikams tik pavyzdys, kaip agresija galima įveikti sunkumus. Nustatyta, kad ne bausmės dydis, o jos neišvengiamumas mažina asocialaus elgesio tikimybę.

Carr, Dunhlap, Horner ir kt. (2002); Carr, Horner (2007); Dunhlap, Carr, Horner (2008) (cit. Geležinienė, 2009) teigia, kad socialinių vertybių aspektu pozityvaus elgesio palaikymo modelis orientuojasi į ugdymo proceso dalyvių gyvenimo kokybės užtikrinimą, kuriant parama grįstas aplinkas, profesionalų pastangas nukreipiant ne į asmens problemas, bet į probleminius kontekstus, mokant ir mokantis socialinių įgūdžių bei sunkumų įveikimo strategijų.

Ambrukaitis, Ališauskas, Labinienė, Ruškus (2003) teigia, kad mokyklinio amžiaus vaikų ir paauglių elgesį galima keisti parodant ir skatinant alternatyvius socialiai priimtino elgesio būdus: skatinti juos verbalizuoti (išreikšti žodžiais) savo ir kitų asmenų išgyvenamus jausmus, mokyti konstruktyviai spręsti konfliktą, mokyti suprasti, pastebėti padarinius, kuriuos sukelia jų agresyvūs veiksmai. Jei vaikas (paauglys) elgiasi neagresyviai, ugdytojas turėtų tokį jo elgesį pastiprinti. Svarbu vengti viešo kritikavimo ar neigiamų asmenybės savybių akcentavimo, asocialaus paauglio išskyrimo (stigmatizavimo, etiketės “klijavimo”), nes iš vaiko, turinčio tam tikrą “etiketę”, laukiama atitinkamo elgesio. Taip sudaromos sąlygos priverstiniam asmenybės susitapatinimui su asocialiais vaidmenimis, pasireiškia “išsipildančios pranašystės” fenomenas. Klaidas reiktų nurodyti taktiškai, nesmerkiant ir nediskriminuojant tarp mokinio bendraamžių, taip pat pateikti tinkamą (prosocialų) identifikacijos objektą (Ambrukaitis, Ališauskas, Labinienė, Ruškus, 2003). Striunga teigia, kad netinkamam elgesiui išgyvendinti yra peiktino elgesio nepastiprinimas tam tikra sėkme (pvz., grubus tyčinis elgesys nesulaukia nei draugų, nei mokytojų dėmesio). Išgyvendinimo metodas kur kas sudėtingesnis, negu paprastas blogo elgesio ignoravimas. Šis metodas reikalauja detalaus išnagrinėjimo, kuo pastiprinamas neigiamas elgesys, ir reguliavimo, kad tokio pastiprinimo neatsitiktų. Sunku išmokyti vaikus nekreipti dėmesio į draugų išsišokimus, nes daug lengviau įsivelti į konfliktą, duoti grąžos, pamokyti. Vaikams sunku sulaikyti užplūdusį pyktį, todėl reikia mokyti jį valdyti (Striunga, 1995).

Galkienės (2005) nuomone, sudarant ugdymo programas mokiniams, turintiems elgesio bei emocijų sutrikimą, atsižvelgiama į kiekvieno mokinio individualiuosius poreikius. Mokytojai ir specialistai kiekvienu konkrečiu atveju numato įgūdžių, kurių mokiniui trūksta, elgesio korekcijos bei žinių spragų įveikimo veiklą. Jei kelių mokinių poreikiai sutampa, tie patys tikslai gali būti formuluojami mokinių grupei. Autorės nuomone, sudarant individualizuotą ugdymo programą mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimą, turi būti atsižvelgiama į tris aspektus: 1) interpersonaliniai įgūdžiai – mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, labai dažnai patiria sunkumų bendraudami su bendraamžiais. Tokią šių vaikų situaciją lemia socialinių įgūdžių stoka, nemokėjimas susidraugauti, palaikyti draugiškus santykius, užmegzti pokalbį, išvengti konfliktinių situacijų. Tokie mokiniai labai dažnai netinkamai interpretuoja kitų žmonių užuominas, nesupranta aplinkinių nuotaikų, jausmų; 2) intrapersonalinis psichologinis reguliavimas – mokiniams turintiems elgesio ir emocijų sutrikimą, būdingas neadekvatus savęs

vertinimas. Kai kurie jų, dažniau turintys pakankamai aukštus intelektualinius gebėjimus, pasižymi nepagrįstai aukštu perspektyviniu savęs vertinimu – įsivaizduoja, kad ateityje, kai panorės, galės pasiekti pageidaujama rezultatą. Tačiau dauguma šiai grupei priklausančių mokinių, o ypač mokiniai, turintys mokymosi sunkumų, pasižymi labai blogu savęs vertinimu, kurį dažnai lydi išmoktas bejėgiškumas; 3) akademiniai gebėjimai – dažniausiai elgesio ir emocijų sutrikimus lydi ir mokymosi sunkumai: mokymosi negalės arba akademinis atsilikimas. To priežastis gali būti pažintinės veiklos sutrikimai arba akademinis atsilikimas dėl mokymosi motyvacijos stokos, nesisteminio mokyklos lankymo, negebėjimo planuoti laiką ir organizuoti veiklą.

Vienas iš uždavinių planuojant interpersonalinį elgesio ir emocijų sutrikimą turinčių vaikų ugdymą – numatyti, kaip formuoti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimą, socialinius įgūdžius. Tose klasėse, kuriose mokosi šį sutrikimą turintys mokiniai, sukuriama ir kryptingai įgyvendinama elgesio taisyklės. Hallahan, Kauffman (2003) teigia, kad ugdymo programos, skirtos emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems moksleiviams, prastos kokybės, nors ir paremtos tam tikru koncepciniu modeliu. Dažniausiai rūpinamasi griežta moksleivių elgesio kontrole, o akademinis ir socialinis mokymosi aspektai patenka į antrą planą arba į juos nekreipiama dėmesio. Pasak Galkienės (2005), ugdymo programos turi būti pritaikomos atsižvelgiant į mokinio sutrikimą ir bendravimo gebėjimus. Sudarant ugdymo programas, turi būti atsižvelgiama į konkrečius bendravimo gebėjimų trūkumus ir sudaromos programos jų lavinimui. Pvz., jei nustatoma, kad mokinys stokoja bendravimo įgūdžių, todėl kyla nuolatiniai konfliktai su klasės draugais, parengiama programa, kurioje numatomas kryptingas bendravimo įgūdžių ugdymas. Tokios programos tikslas – mokyti bendravimo strategijų, o klasės mokiniai įtraukiami į kryptingą tų įgūdžių lavinimą. Sudarant tokias programas, mokinys mokomas konkrečių elgesio modelių įvairiose situacijose: kaip paklausti, kaip pasiūlyti žaidimą arba kitą veiklą, kaip elgtis, kai nepatinka pasiūlymas, kaip elgtis iškilus nesutarimams ir pan. Interpersonalinių įgūdžių lavinimui labai tinka situaciniai žaidimai, per kuriuos nagrinėjami ir imituojami įvairūs bendravimo atvejai. Šioje programoje dalyvauja visi klasės mokiniai – ir turintys, ir neturintys elgesio sutrikimų.

Nelsonas, Kauffmanas (cit. Hallahan, Kauffman, 2003) teigia, kad emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems jaunuoliams skirtos programos skiriasi tiek tikslais, tiek struktūra. Jie išskiria šiuos programų tipus: bendrosios klasės valstybinėje mokykloje; mokytojai konsultantai, dirbantys kartu bendrojo ugdymo mokytojais, atsakingais už individualų mokymą bei elgesio valdymą; šaltinių ir specializuotos klasės, kuriose moksleiviai gali būti ugdomi dalį dienos ar visą dieną; darbo ir studijų programos, kai profesinis rengimas ir darbo praktika derinama su akademinio mokymu; specialiosios privačios ar valstybinės mokyklos, siūlančios bendrojo ugdymo vidurinių mokyklų programų kitoje aplinkoje; alternatyvios mokyklos, taikančios labai

individualizuotas programos, kuriančios netradicinę mokymo aplinką bei mokymo turinį; privačios arba valstybinės mokyklos – internatai.

Specialiojo ugdymo programų, skirtų emocinių arba elgesio sutrikimų turintiems mokiniams, yra labai įvairių ir labai individualių, nes šie vaikai labai skiriasi intelektu, elgesio ypatybėmis, mokymosi pasiekimais, taip pat materialine padėtimi.

Galkienės (2005) nuomone, impulsyviems, nervingiems, agresyviems arba labai užsisklendusiems vaikams svarbios savikontrolės pratybos. Vienas labai efektyvių būdų, padedančių valdyti savo elgesį, - kalbėjimas su savimi. Mokiniai, kurie nemoka įveikti savo reakcijos, mokomi priimti sprendimą pasitarus su savimi. Pvz., kai draugas tave erzina, suskaičiuoji iki penkių, nuramini savo pyktį, paskui pasakai sau, kad tai, ką sako tavo draugas netiesa. Jis tikrai nustos kalbėti, jei jį ignoruosi. Priėmus tokį sprendimą, nueinama nuo draugo į šalį. Akademiniis mokymas, kaip ir interpersonalinių įgūdžių formavimas, reikalauja atsižvelgti į kiekvieno mokinio individualius poreikius. Kaip minėta, elgesio sutrikimai gali būti mokymosi negalių pasekmė. Tokiais atvejais akademiniis mokinių programos sudaromos atsižvelgiant į mokymosi negalės pobūdį (Galkienė, 2005).

Ostasevičienė teigia, kad ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius moksleivius naudojami 2 koncepciniai modeliai: psichopedagoginis ir bihevioristinis. Taikant psichopedagoginį modelį, atsižvelgiama į sąmoninę motyvaciją ir giluminius konfliktus; organizuojama terapinės diskusijos ir gyvenimo etapo interviu; mokoma suprasti, kad dėl jo elgesio kyla problemų; pripažinti savo motyvus; stebėti savo veiksmų pasekmes; planuoti alternatyvias reakcijas į panašias būsimas situacijas. Modelio esmė - jaunuolis turi tapti supratingesnis. Tai padės pakeisti jo elgesį. Jei paauglys elgiasi neagresyviai, reikia tokį jo elgesį pastiprinti, apdovanoti, neskirti fizinių bausmių, nekritikuoti.

Bihevioristinis modelis paremtas 2 pagrindinėmis prielaidomis: problemos esmę sudaro pats elgesys; elgesys yra aplinkos įvykių atspindys; neadaptivus elgesys laikomas netinkamai išmoktomis reakcijomis į tam tikrus reikalavimus. Modelio esmė – pakeisti aplinkos sąlygas, kad pasikeistų elgesys (Ostasevičienė, 2008).

Pasak Galkienės per interpersonalinių santykių reguliavimą ir pritaikytas akademines programas gali būti reguliuojami ir intrapersonaliniai įgūdžiai. Tačiau esant rimtesnių emocijų sutrikimų (padidėjęs nervingumas, depresija, ypač ryškus motorinis aktyvumas ir dėmesio koncentracijos sutrikimas), gali būti taikomas ir medikamentinis gydymas. Visais atvejais gero rezultato galima tikėtis tada, kai mokinių programos įgyvendinamos bendradarbiaujant mokytojams, įprastai besivystantiems ir sutrikimų turintiems mokiniams bei mokinių šeimoms. Jei mokiniams taikomas medikamentinis gydymas, mokytojai turi apie tai žinoti (Galkienė, 2005).

Hallahan, Kauffman (2003) nuomone, geras pavyzdys, kaip organizuoti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, ugdymą galėtų būti ir 1992 m. JAV federalinės vyriausybės sudaryta nacionalinė ugdymo programa. Ši programa susideda iš septynių tarpusavyje susijusių strateginių tikslų: plėsti pozityvaus mokymosi galimybes ir skatinti siekti teigiamų rezultatų; suteikti daugiau galimybių veikti mokykloms ir bendruomenėms; atsižvelgti į vertybes ir individualius skirtumus; bendradarbiauti su šeimomis; užtikrinti tinkamą moksleivių vertinimą; teikti nuolatinę paramą ir padėti lavinti įgūdžius; kurti įvairiapuses, bendradarbiavimu pagrįstas sistemas. Galima teigti, kad nėra sudaryta viena specialioji ugdymo programa vidurinėse mokyklose, pagal kurią būtų galima ugdyti moksleivius turinčius elgesio ir emocijų sutrikimą. Priežastis gali būti ta, kad kiekvienas moksleivis labai skirtingas, gali būti būdingos įvairios elgesio ir emocijų sutrikimų formos.

Ruškus, Melienė, Elijošienė (2006) (cit. Geležinienė, 2009) konstatuoja informacijos teikimo bei reprodukcijos metodų dominavimą mokykloje, bei mokytojų rėmimąsi tradicinėmis didaktinės veiklos formomis. Tyrėjai pažymi, kad mokytojai retais atvejais klasėje sukuria problemų, susijusių su mokinių patirtimi ar interesais, sprendimo situacijas, beveik neskiria dėmesio mokinių mokymosi strategijų tobulinimui, nes skatina aktyviai kontroliuoti savo mokymosi, pažinimo proceso pamokos metu.

Ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, Galkienės (cit. Ostasevičienė, 2008) teigimu, labai svarbu: mokinių sėdėjimo tvarka klasėje; mokytojo vieta klasėje; klasės aplinka; taisyklės; mokytojo vaidmuo; elgesio kontrolė. Pasak Kaffemanienės, Tereikienės, emocijų ir elgesio ugdymas glaudžiai siejasi ne tik su psichologiniu komfortu, fiziologinių poreikių tenkinimu, bet ir su psichomotoriniu ugdymu. Užsienio šalyse taikomos įvairios reabilitacinio ugdymo metodikos: spalvų, muzikos, žaidimų, raidos terapija (Kaffemanienė, Tereikienė, 2003).

Ostasevičienės (2008) nuomone, fizinė veikla ir sportas labai svarbūs vaikams, kurių emocijos sutrikusios. Užsiimant tokia veikla sudaroma galimybė ugdyti fizines bei emocines mokinių savybes. Auxter, Pyfer, Huetting (1997) teigimu: specialiai parengta fizinės veiklos programa suteikia galimybę skatinti atitinkamus elgesio modelius; nustatytos taisyklės leidžia agresyvumo protrūkius keisti socialiai priimtinais būdais; žaidimai ir kitos fizinės veiklos skatina socialinę vaikų sąveiką; užsiimant fizine veikla kyla teigiamų emocijų.

Apibendrinant elgesio ir emocijų turinčių mokinių ugdymo ypatumus, galima išskirti keletą principų: struktūruotas ugdymas, sėkmės akcentavimas ir ribotas pastabų ir bausmių taikymas; konkretus ir aiškus instrukcijų verbalizavimas; kiek galima didesnis instrukcijų ir informacijos struktūravimas mokiniams, turintiems dėmesio sutrikimų; ramus, bet užtikrintas kalbėjimo tonas, valdant nepageidaujamo elgesio situacijas (Ostasevičienė, 2008).

Mokslinės analizės pagrindu pateikta išsami emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų pedagoginė charakteristika parodė, kad emocijų ir elgesio sutrikimų turintiems vaikams būdingi menkai išsivystę tarpasmeninės sąveikos gebėjimai, neadekvatus savęs suvokimas ir vertinimas bei jų sąlygoti akademiniai sunkumai. Atskleistos teorinės šių sutrikimų turinčių vaikų ugdymo prielaidos rodo, kad egzistuoja keletas skirtingomis teorijomis paremtų šių mokinių ugdymo modeliai, priklausomai nuo siekiamo tikslo ir ugdomosios aplinkos ypatumų.

Apibendrinant galima teigti, kad vaikams, turintiems elgesio ir emocinių sutrikimų būdingas elgesys, kuris pasireiškia kraštutinumais; problemos yra ilgalaikės; elgesys yra nepriimtinas, nes neatitinka socialinių ir kultūrinių normų. Vaikai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų konfliktuoja su bendraamžiais, tėvais, mokytojais. Jie antisocialų elgesį demonstruoja nuolat įvairiose situacijose.

Pedagoginė sąveika turinys labai platus, jų sudaro daug susijusių komponentų ir kompetencijų, lemiančių ugdymo kokybę. Pedagoginė sąveika – ne tik frontalūs ar individualūs mokytojo kontaktai su mokiniais, bet ir lankstūs mokymo metodų, metodinių būdų ir mokymosi technikų deriniai, adekvatus pedagogų, specialiųjų poreikių turinčio vaiko ir visos klasės bendradarbiavimas (Kaffemanienė, 2005).

Taigi Lietuvos edukologijoje pedagoginė sąveika aktualizuota, tačiau suprantama skirtingai. Tačiau nėra atlikta tyrimų, kokią įtaką mokiniams ir pedagogams daro pedagoginė sąveika, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius.

2 skyrius. PEDAGOGINĖS SĄVEIKOS YPATUMAI, UGDANT ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINČIUS MOKINIUS

2.1. Tyrimo organizavimas ir metodika

Siekiant pažinti pedagogų, suvokimą apie sunkumus, patiriamus ugdant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimą, buvo atliekamas tyrimas. Tyrimui buvo parengta 19 klausimų pedagogams ir 19 klausimų mokiniams. Pedagogai ir mokiniai buvo apklausiami interviu metodu. Interviu klausimyną pedagogams sudarė du blokai. Pirmajame bloke buvo klausiama demografiniai duomenys apie tyrimo dalyvius – lytis, amžius, išsilavinimas, specialybė, dalykas(ai), kurio moko, bendras pedagoginio darbo stažas ir mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ugdymo patirtis (metais); pagrindinis klausimų blokas, skirtas tirti Švėkšnos sanatorinės mokyklos pedagogų sąveiką ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius.

Interviu informacija buvo įrašinėjama. Konkretus interviu laikas ir vieta buvo derinami su tyrimo dalyviais, jie buvo supažindinti su tyrimo tikslu, klausimais, pabrėžiamas tyrimo dalyvių anonimiškumas. Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimą, suvokimą apie mokinių ir mokytoją tarpusavio sąveiką, pasirinktas interviu metodas. Tyrimo duomenims apdoroti buvo taikoma statistinė (dažnių) duomenų analizė.

2.2. Tyrimo imtis

Kokybiniui tyrimui pasirinkta Švėkšnos sanatorinės mokyklos mokytojai, nes Švėkšnos sanatorinė mokykla yra vienintelė Lietuvoje, kuri ugdo vaikus turinčius elgesio ir emocijų sutrikimą. Mokykloje dirba 19 pedagogų, tačiau tyrime dalyvavo 12 mokyklos pedagogų, iš jų 9 moterys ir 3 vyrai. Respondentų amžiaus vidurkis 41 m. (3 pedagogai amžiaus nenurodė); 10 turi aukštąjį išsilavinimą; 2 – aukštesnįjį išsilavinimą Respondentų pedagoginio darbo stažo vidurkis – 15 m. apklausoje dalyvavusių pedagogų turima specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių ugdymo patirtis – vidutiniškai apie 8 m. Tyrimo dalyvavo įvairius dalykus mokantys pedagogai (anglų k., lietuvių k., rusų k., matematika, technologijas, daile, biologiją, muziką, tikyba, istoriją).

Taip pat tyrimui buvo pasirinkta 30 mokinių, kurie mokosi Švėkšnos sanatorinėje mokykloje. Tyrimui buvo pasirinkta po 5 mokinius iš kiekvienos klasės nuo 5 iki 10 klasės. Mokiniai buvo atrenkami remiantis šiais kriterijais: atsirinkti tie mokiniai, kurie buvo įvertinti Pedagoginėje psichologinėje tarnyboje (sutrikimai ir trumpos mokytojų charakteristikos pridedamos prieduose), kurie linkę nelankyti pamokų, bėgti iš mokyklos.

2.3. Kokybinio tyrimo rezultatų pristatymas

Interviu su mokytojais duomenų pristatymas

Atliekant kokybinį tyrimą buvo paruošti interviu klausimynai mokytojams, ugdantiems elgesio ir emocijų sutrikimą (EES) mokinius ir šių sunkumų turintiems mokiniams. Interviu atsakymai buvo apdorojami turinio analizės metodu.

Aprašyti elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių būdingiausias bruožus sudėtinga, nes elgesio ir emocijų sutrikimai labai įvairūs, kiekvienas vaikas skirtingas. Mokslinėje literatūroje Bagdonas (1995) teigiama, kad sutrikusios emocinės raidos ir elgesio sutrikimų turintiems vaikams būdinga dėmesio sutrikimai, hiperkinezės, perdėtas impulsyvumas, delinkventiškas elgesys, dažnas pyktis, ginčijimasis, kerštingumas, taisyklių nesilaikymas, nerimas, baimė. Dauguma autorių pažymi, kad šios sutrikimų grupės mokiniai patiria nemenkų adaptavimosi mokyklinėje aplinkoje problemų; jų nesupranta mokytojai, atstumia bendraamžiai. Siekiant išsiaiškinti, iš kokio elgesio mokytojai atpažįsta šių sutrikimų turinčius vaikus, tirta pedagogų nuomonė apie bruožus, būdingus mokiniams, turintiems emocijų ir elgesio sutrikimų. Apklausos duomenis iliustruoja 1 lentelė

1 lentelė

Kategorija „Bruožai būdingi mokiniams, turintiems EES“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Bruožai būdingi mokiniams, turintiems EES	Netinkamas mokinio elgesys	¹ Elgesio taisyklių ignoravimas, priešiškas, įžūlumas, triukšmavimas, trukdymas kitiems mokiniams, pamokų praleidinėjimas, dažnai būna ir protestai, ginčai su mokytojais [12]. Jie stengiasi triukšmauti, ignoruoti tavo pateikiamas užduotis, labai dažnai kyla protestai ne tik prieš mokytoją, bet ir prieš klasės draugus, na o sunkiausiai yra tai kad jie absoliučiai nepriima jokių elgesio taisyklių, jie tarsi yra sutverti tam kad darytų viską priešingai, kad stengtis kažkokiu būdu pakenkti mokytojui. Labai dažnai jie nevaldo savo jausmų, emocijų, supykę dažnai verkia, imasi ir fizinės prievartos [14]. Labiausiai elgesio taisyklių ignoravimas, praleidžia pamokas, nesugeba bendrauti, draugauti su kitais klasės vaikais, nori gero pažymio nuo to bando konfliktuoti su mokytoju, kai kurių mokinių matosi verksmingumas, nerimas, baimė na va tiek tokie pagrindiniai būtų [16]. Elgesio taisyklių ignoravimas, priešiškas nusiteikęs, nevaikšto į pamokas, protestuoja, sunkiausiai susidoroti su vaikų hiperaktyvumu, nes jie būdami tokie hiperaktyvūs labai nenori laikytis taisyklių, labai sunku nukreipti tą jų	12

¹ Kalba netaisyta

		<i>potencialą reikiama linkme [44].Priešiškumas, įžūlumas, pamokų praleidinėjimas, ²melavimas, nerimas, baimė, imasi veiklos, kuri pavojinga pačių sveikatai [45].Šiems mokiniams manau būdingi bruožai, jie ignoruoja elgesio taisykles, nusiteikę priešiška labai daug, taip pat mėgsta pasišalinti iš pamokos, iš mokyklos pabėgti [54,55]. Priešiškumas, įžūlumas [46].Pyktis, panika, triukšmingumas, priešgyniavimas, aišku emociškai nestabilūs, dažni pykčiai, menkiausia nesėkmė išprovokuoja pykčio priepuolį, tai manau būtų pagrindiniai bruožai [58,59]. Dažniausiai ignoruoja taisykles, nedirba pamokoje, praleidinėja pamokas [62]. Mokiniam turintiems elgesio ir emocijų sutrikimą dažniausiai būdinga elgesio taisyklių ignoravimas, priešiškumas, įžūlumas, triukšmavimas, trukdymas kitiems mokiniams, reikalavimas išskirtinio dėmesio [63].</i>	
	Silpna mokinio mokymosi motyvacija	<i>Vengimas atlikti skirtas užduotis[56]. Turbūt iš pat karto reikėtų pasakyti, kad toks darbas su tokias mokiniai yra labai sunkus, mokiniai vengia dažniausiai bet kokio darbo[14].Vengia atlikti užduotis [44,45]. Vengimas atlikti skirtas užduotis [58,59].Vengimas atlikti skirtas užduotis [56]. Tokiems mokiniams yra būdinga žema mokymosi motyvacija arba visiškai nėra mokymosi motyvacijos [60].</i>	8
	Mokinio dėmesio sunkumai	<i>Nesugebėjimas susikaupti, negebėjimas baigti pradėtą užduotį, labai greitai jiems nusibosta jiems darbas, tada kelia ranką arba eina iš suolo ir prašo pagalbos, toliau norėjimas dėmesio [16].Nesusikaupę [44,45]. Reikalauja sau dėmesio labai daug, nesugeba susikaupti [54,55]. Reikalavimas išskirtinio dėmesio [56]. Nemokėjimas susikoncentruoti į vieną veiklą [58,59]. Negebėjimas susikaupti ir baigti pradėtą užduotį [63].Nepabaigia pradėtų darbų [54,55].</i>	8

Pedagogų dažniausiai paminėtas ir ryškiausiai iš visų bruožų išsiskyrė - netinkamas mokinio elgesys, taip teigia visi 12 respondentų. Kai kurie pedagogai, kalbėdami apie bruožus, kurie būdingi mokiniams turintiems EES paminėjo, kad silpna mokymosi motyvacija ir tai turi reikšmę, kad dauguma šių mokinių gyvena vaikų globos namuose, jie negauna tos šilumos, kurią gauna vaikai gyvendami pilnoje šeimoje. Taip pat mokymosi motyvacijos nebuvimui įtakos turi pedagoginis mokinių apleistumas, nes yra tokių mokinių, kurie pas mus atvyksta į 6, 7 klasę ir jų mokymosi gebėjai yra labai žemi, jų dar reikia mokyti abėcėlės raides.

Mokytojų atsakymai į pateiktus klausimus leidžia teigti, jog elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių veikla dažniausiai pasireiškia tuo, jog jie imasi fiziškai pavojingos veiklos, neatsižvelgdami į pasekmes. Minėtų sutrikimų turintiems vaikams būdinga tai, kad jie nebaigę vienos veiklos pereina prie kitos veiklos, nesukaupia dėmesio.

Tirta, kokias emocijas patiria Švėkšnos sanatorinės mokyklos pedagogai ugdydami elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius. Mokytojai patiria įvairias emocijas ugdydami

¹Kalba netaisyta

elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius. Norėdami sužinoti kokias emocijas dažniausiai patiria buvo pateiktas apie tai klausimas, kurio duomenis iliustruoja 2 lentelė.

2 lentelė

Kategorija „Emocijos, kurias patiria pedagogai ugdydami EES turinčius mokinius“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Emocijos, kurias patiria pedagogai ugdydami EES turinčius mokinius.	Teigiamos emocijos	<i>ITai būtų savotiškas noras išmokyti valdyti tokių mokinių elgesį, noras padėti vaikui įveikti sunkumus [12]. Noras padėti mokiniui išlieka visą laiką. Yra tekę išgirsti iš kolegų, kad kartais į darbą reikia eiti nusiteikus, kad tau neviskas pavyks ko tu sieki pamokoje. Na, o padėti vaikuk tikrai norisi, na o kad jausčiau nepasitenkinimą savo profesija to dar nebuvo[14]. Norisi jį išmokyti [...]. Galų gale ir norą padėti vaikui įveikti savo sunkumus, problemas [54,55].Kartais norisi mokiniui padėti, bet jie to nesupranta [...].Norą išmokyti valdyti tokių mokinių elgesį, norą padėti vaikui įveikti sunkumus [63].</i>	6
	Neigiamos emocijos	<i>Kartais kyla noras nubausti už netinkamą elgesį, nors tai daryti negalima [12].Kartais pasijauti bejėgiu ypač sunkiausia yra kad tose klasėse yra pakankamai daug mokinių. Mes turbūt kaip ir kiekvienas mokytojas mokslų metų pradžioje ateiname pasiruošę jau į šitą darbą ir norėtumėm , kad visi mokiniai būtų labai geri ir labai gerai mokytųsi, bet deja to nėra, todėl kartais geri norai nublinksta , tai yra skaudžiausia [14].Emocijų yra labai jų daug, bet pagrindines išskirčiau tokias visų pirma apgailėstauju dėl mokinio netinkamo elgesio, bet kartais pasitaiko tokios liūdesio minutės, man kaip mokytojai, netgi savo profesija, kartais jaučiu baimę, bet ne dėl to kad negaliu jo išmokyti, o dėl to kad puola vienas kitą na dėl kito vaiko gyvybės, yra tokių atvejų [16].Dažnai patiriame pyktį, baimę, bejėgiškumą, nepasitenkinimą savo profesija, nuostabą, nuolat jauti stresą, bijai dėl kažkio įvykio pamokos metu, ar vienam ar kitam mokiniui³ neužplauktų kokia bloga mintis , kad netrenktu kėde kitam vaikui per geresnę vietą kitam vaikui [44,45]. Pergyvenam dėl netinkamo elgesio [46].Na aišku patiriu apgailėstavimą dėl tokio mokinių elgesio, bejėgiškumą didelį, nepasitenkinimą savo profesija [54,55].Bejėgiškumą, apgailėstavimą dėl mokinio netinkamo elgesio, pyktį, susierzinimą [56]. Skaudu, kad vaikams atiduodi širdį, bet jie to nesupranta [58,59].Visko būna ir nusivylimų, nes ruošiesi pamokai ir atėjęs į pamoką negali įgyvendinti išsikeltų tikslų. Atiduodi širdį, o jie savo vis tiek. Labiausiai ima pyktis, kad negali jų priversti kažko tai išmokyti [60]. Patiriu dažniausiai pyktį, baimę, bejėgiškumą [62]. Norą nubausti už netinkamą elgesį [63].</i>	12

Tyrimo duomenys rodo, kad mokyklos pedagogai labiausiai patiria neigiamas emocijas, taip teigia visi (12) respondentų. Jie teigia, kad būna skauda, kai mokiniai neįvertina jų pastangų ir norą padėti jiems.

1 Kalba netaisyta

Tačiau remiantis mokytojų pasisakymais, nėra viskas, taip blogai. Kad ir kaip jie besielgtų pamokos metu ar sopolamokų, mokytojai nori padėti vaikui išmokyti valdyti savo elgesį ar tą pyktį nukreipti į kitą veiklą.

Mokymo procese tradiciškai sąveikos iniciatyva tenka mokytojui: jis vadovauja mokymuisi, organizuoja ir reglamentuoja mokinių kontaktus ir veiklą pamokoje. Tiriant pedagoginės sąveikos ypatumus klasėje, kurioje mokosi moksleivis, turintis elgesio ir emocijų sutrikimą, buvo analizuojami pedagoginės sąveikos būdai.

3 lentelė

Kategorija „Pedagoginės sąveikos būdai, kuriuos taiko pedagogai, ugdydami EES turinčius mokinius“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Pedagoginės sąveikos būdai, kuriuos taiko pedagogai, ugdydami EES turinčius mokinius	Transformavimo	¹ <i>Pirmiausia stengiuosi išsiaiškinti netinkamo elgesio priežastis, kad būtų galima pakeisti šį elgesį, kaip nors [54,55]. Jeigu vaikui yra blogos emocijos, stengiuosi išsiaiškinti dėl ko jos kilo [60].Paaiškinama, kaip galima kitaip siekti to paties rezultato [63].</i>	3
	Prevencijos	<i>Siekiu numatyti netinkamo elgesio apraiškas ir užkirsti joms kelią [12].Tai yra labai sunku, bet dirbti reikia bet tą vaiką reikia išmokyti kažko, tai pirmą kartą susitikus su vaiku stengiuosi išsiaiškinti elgesio taisykles, jeigu vaikas netinkamai vaikas pamokoje elgiasi, stengiesi prieiti prie vaiko, nuraminti jį [16].</i>	2
	Intervencijos	<i>Isikišu į vaiko veiklą, stengiuosi tą neigiamą elgesį kažkur tai nukreipti, padėti atgauti savikontrolę, veiklumą [12].o jeigu matai, kad šito elgesio apraiškos yra tikrai netinkamos ir stengiesi šitą mokinį kažkaip eliminuoti iš klasės ir blokuoti kitais būdais jo netinkamą elgesį [14].Jeigu jau yra konfliktas tai tada stengiuosi kažką daryti, padedu vaikui nusiraminti,jeigu jau matau, kad jau visos priemonės yra netinkamos, tada einu ieškoti pagalbos [16].</i>	3
	Vaiko jausmų supratimo	<i>Vaikui leidžiu suprasti, kad mokytojas mato jo elgesį, supranta jo jausmus [12].Leidžiama mokiniui suprasti, kad mokytojas mato jo elgesį, supranta jo norus, jausmus [46].</i>	2

Dėmesio nukreipimo	<i>Blogą elgesį stengiuosi nukreipti ar į veiklą arba pokalbiui individualiam [12]. Turint šituos sutrikimus pirmiausia ateini į klasę ir esi iš anksto pasiruošęs kokia bus tavo pamoka, todėl turi paruošęs kiekvienam mokiniui individualią programą, tiesa labai dažnai būna, kad šitos programos būna nuolat keičiamos, nes kiekvienais metais į mūsų mokykla atvyksta vis nauji mokiniai ir kartais tavo rezultatas kurio tu siekiai yra na tarkim rezultatų kartelė iškelta per aukštai, todėl jeigu matai, kad mokiniui sekasi prastai tu stengiesi dirbti su juo daug individualiai, stengiesi nukreipti jo dėmesį į reikiamą veiklą, stengiesi naudoti informacines technologijas [14]. Stengiuosi įjungti į kitą veiklą [16]. Bandau vaiko elgesį nukreipti į kitą veiklą, duoti jam kažkokio tai mėgstamo darbo, karpyt ar nupaišyt ką nors, kol nėra susikoncentravęs tam rimtesniam darbui [44,45]. Taip pat stengiamės pyktį nukreipti į kitą veiklą [46]. Blogą elgesį nukreipiu į kitą veiklą [62.]. Vaiko blogo elgesio nukreipimas į kitą veiklą [63.].</i>	8
Netinkamo elgesio ignoravimo	<i>Nekreipiu dėmesio. Būna, kad nurimsta pats [16]. Kai vaikas blogai elgiasi apsimetam, kad nepastebi šio elgesio jeigu, tai nekelia grėsmės kitiems vaikams [56].</i>	2
Tikslingo aplinkos pritaikymo	<i>⁴Stengiesi pakeisti aplinką [14]. Keičiu aplinką, pasisodinu šalia savo stalo [16]. Sodinu atskirai, dažnai būna taip, kad liepiu pažvelgt per langą, pasidžiaugt gamta [44,45]. Keičiame aplinką [46]. Taip pat gal pakeisti aplinką vaikui, jeigu labai yra sudirgęs, susinervinęs, pakeisti darbo būdus, veiklos būdus pakeist, pačių veiklą pakeisti [54,55]. Leidžiu pakeisti mokymosi aplinką mokyklos teritorijoje [58,59]. Pakeičiu aplinką [62]. Aplinka keičiama taip, kad padėtų vaikui susikaupti, išlaikyti dėmesį [63].</i>	8
Skatinimo	<i>Padedu ir skatinu veiklą, giriu už gerą elgesį ir tinkamą elgesį pamokos metu koku saldainiu ar geru žodžiu arba vertinimo sistemą turiu savotišką susikūrusi už gerą elgesį gauna plusą [12]. Taip pat už gerą elgesį, už gerą darbą stengiuosi paskatinti mokinius [54,55]. Skatinama jo veikla, giriame už tinkamą elgesį [56]. Skatinu už atliktus darbus, pagiriu [58,59.]. Skatinu vaiko gerą elgesį [60]. Skatinu vaiką už gerą elgesį, darbą [62]. skatinama jo veikla, giriama už tinkamą elgesį [63].</i>	7
Bausmės	<i>Kartais už netinkamą elgesį baudžiu drausdama mėgstamą veiklą kažkokią [12].</i>	1

Tyrimo rezultatai parodė, kad Švėkšnos sanatorinės mokyklos pedagogai dažniausiai taiko dėmesio nukreipimo (8) ir tikslingą aplinkos pritaikymą (8). Anot, pačių pedagogų nėra tikslinga tuoj pat reaguoti į mokinio elgesį, o tikslingiau tą pyktį nukreipti į mokinio mėgstamą veiklą. Taip pat tikslingą aplinkos pritaikymą įvardijo, kaip vieną iš veiksmingiausių pedagoginės sąveikos būdų. Rečiausiai pedagogai naudoja bausmės būdą (1).

¹ Kalba netaisyta

Geležinienės, Ruškaus ir Balčiūno (2008) atliktas tyrimas parodė, kad sprendžiant mokinių elgesio ir emocijų problemas svarbiausia gerbti mokinį, išsiaiškinti jo poreikius ir problemų sprendimo perspektyvas. Visi taikomi metodai turėtų orientuotis į pozityvaus elgesio skatinimą.

Remiantis atliktai tyrimais, galima teigti, kad elgesio ir emocijų sutrikimą turintiems mokiniams yra labai svarbus paskatinimas, nors ir už mažiausiai padarytą pažangą.

Siekiant išsiaiškinti, kokius EES turinčių mokinių mokymo individualizavimo būdus taiko pamokoje. Pedagogams buvo pateiktas klausimas apie mokymo individualizavimo būdus, kuriuos taikos ugdydami elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius. Apklausos duomenis iliustruoja 4 lentelė.

4 lentelė

Kategorija „EES turinčių mokinių mokymo proceso individualizavimo būdai taikomi pamokoje“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
EES turinčių mokinių mokymo proceso individualizavimo būdai taikomi pamokoje	Užduotys, tikslai formuluojami atsižvelgiant į mokinį.	¹ Skiriu, tiek užduočių, kad mokinys būtų užsiėmęs, Skiriamos lengvesnės užduotys [12].Praktiškai kiekvienam mokiniui reikia individualizuoti darbą, bet kada klasėje sėdi po 14-16 mokinių tai padaryti sekasi sunkiai, mes stengiamės kad šitų užduočių kiekis būtų būtent toks kokį pajėgia atlikti mokinys, kad jis būtų užimtas, kad jis neturėtų pašalinio kažkokio tai poveikio. Tikslai yra pasakomi labai aiškiai, suformuluojama tai ko bus siekiama per pamoką [14].Visų pirma kiek žinau iš praktikos, jiems labai greitai nusibosta, tai ką duodi jiems, stengiuosi sumažinti užduočių skaičių, skiriu nuolatinę dėmesį, jeigu ⁵ klasėje jų yra 5-6, tai yra be galo sunku [16].Bandom lengvesnes užduotis skirti [44,45].Technologijose tų individualizavimo būdų nėra daug tik tiek, kad vaikui duodamas darbas pagal jo įgūdžius, nes vis tiek visi vaikai yra visiškai skirtingi. Juolab kartu mokosi ir berniukai ir mergaitės ir dirbant medžio darbus skirstai tiesiog pagal vaiko gebėjimus [46].Stengiuosi skirti lengvesnes užduotis [54,55].Skiriu tiek užduočių, kad mokinys būtų nuolat užsiėmęs, skiriu lengvesnes užduotis [56].Skiriu užduotis tokias, kurios atitinka mokinio lygį [58,59].Stengiuosi užduotis pritaikyti pagal kiekvieno vaiko sugebėjimus, turimas žinias [60]. Skiriu lengvesnes užduotis [56].	11
	Individuali pagalba mokiniui.	Turime ir mokinių, kurie priima tik individualias užduotis, kartais klasėje būna po 2-3 tokius mokinius ir jeigu vyresnėse klasėse padėjėjų nėra sekasi šiek tiek sunkiau [14].Eini nuo vieno suolo prie kito ir stengiesi individualiai padėti tai yra pagrindinis darbo bruožas [16].Tai dažniausiai teikiama nuolatinė individuali mokytojo pagalba [63].	3
	Mokinio veiklos ir elgesio kontrolė.	Nuolatinės veiklos kontrolė [63].Pasodinam į tokią vietą, kad būtų kuo toliau vienas nuo kito [44,45].Pirmiausia tai tiksliai, aiškiai, trumpai formuluoju kokio elgesio iš vaiko laukiu pamokos metu, stengiuosi be reikalo nevesti, nekalbėti, nevesti derybų su vaiku, taip pat aišku individualūs pokalbiai su vaiku, nuolatinė veiklos kontrolė [54,55].Nuolatinė veiklos kontrolė	6

¹ Kalba netaisyta

		[56].Nuolatinė veiklos kontrolė [58,59].	
	Mokinio įtraukimas į bendrą veiklą.	Na ir kartais galima su padėjėjų pagalba rasti kažkokią tai bendrą užduotį [14].Aktyvios mokinio veiklos derinimas su pasyvia veikla [54,55].	2
	Teigiamo kontakto siekimas	Siekama teigiamo kontakto su mokiniu , kitas dalykas turbūt yra mokinių skatinimas , mes stengiamės, kad už bet kokią mažiausi darbelį mokinys gautų teigiamą įvertinimą. Na ir mes stengiamės neįsivelti į konfliktus su mokiniu [14].Prieš pamoką su tais ypatingesniais vaikais bandau susitarti, kaip šiandien elgsimės, kad netrukdyt man ir savo draugams. Pritariu tau kolegų, pas mane taip pat bandoma susitarti, laikytis taisyklių, kad netrukdyt vienas kitam [44,45].Siekama mokinio teigiamo kontakto su mokiniu [63].	3

Tyrimo rezultatai rodo, kad tyrime dalyvavę mokyklos pedagogai užduotis tiksliai formuluoja atsižvelgiant į kiekvieno mokinį individualiai (11); maža dalis jų mokinius įtraukia į bendrą klasės veiklą ar individualiai teikia pagalbą pamokos metu. Panašų tyrimą atliko Ališauskas ir Jomantaitė (2008); autoriai teigia, kad kokybiškai individualizuoti mokymą, parinkti tinkamiausius mokymo metodus galima tik gerai pažįstant vaiką, žinant stipriąsias ir silpnąsias jo puses. Ugdymo proceso individualizavimą pedagogai vertina palankiai. Pedagogai teigia, kad jie visada įsitikina, ar vaikas suprato klausimą, užduotį bei nuosekliai instruktuoja ir nurodo darbo etapus.

Remiantis abiejų tyrimų duomenimis galima teigti, kad pedagogai individualizuoja mokymo metodus. Siekia teigiamo kontakto su mokiniais.

Siekta išsiaiškinti, ar pedagogai individualizuoja tokius mokymo metodus, kaip aiškinimo, pokalbio, žodinės instrukcijos, demonstravimo ir iliustravimo, naudojimosi atramine medžiaga mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimą. Apklausos duomenis iliustruoja 5 lentelė.

5 lentelė

Kategorija „Metodų individualizavimas, ugdant EES turinčius mokinius“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Metodų individualizavimas, ugdant EES turinčius	Demonstravimo ir iliustravimo	¹ Demonstravimą ir iliustravimą [56].	1
	Naudojimosi atramine medžiaga	Naudojuosi atramine medžiaga [56].	1

mokinius	Individualizuoja visus	<i>Aiškinimo, žodinės instrukcijos, demonstravimo, iliustravimo ir naudojuosi atramine medžiaga pamokos metu [12]. Taip, naudojames pagal galimybes ,atsižvelgiant į kiekvieną atskirą situaciją [14]. Taip, kadangi dalykas yra biologija, tai ką turiu kabinete sukaupus, tai kiekvieną kartą vaikams ir pateikiu. Be iliustracijų, paveiksliukų ar interaktyvios medžiagos jiems būtų begalo sunku, tai šitų priemonių pagalba ir stengiamės dirbti [16]. Visus šiuos būdus, bet labiausiai gal iliustravimą ir demonstravimą [44,45]. Aš taip pat naudoju visus šiuos būdus [44,45]. Taip, pokalbį, aiškinimą, žodinę instrukciją, iliustravimą ir demonstravimą, naudojimosi atramine medžiaga [54,55]. Individualizuoju visus šiuos mokymo metodus [58,59.]. Taip visus [60]. Taip, visus šiuos metodus [62].</i>	9
----------	------------------------	---	---

Iš gautų tyrimo duomenų matyti, kad mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, dauguma pedagogų individualizuoja visus šiuos mokymo metodus (9). Ališausko, Jomantaitės (2008) atliktas tyrimas parodė, kad pateikdami užduotis SUP turintiems mokiniams, dauguma mokytojų jas supaprastina, sumažina jų kiekį, parinkdami reikalingiausias. Autorių duomenimis, atramine medžiaga mokiniams leidžia naudotis apie pusė visų apklaustų mokytojų. Mokytojai žodinę informaciją pagal galimybes iliustruoja pavyzdžiais, o vaizdinę medžiagą pakomentuoja žodžiu; atkreipia mokinių dėmesį į pagrindinius žodinės informacijos aspektus, pabraukia, paryškina svarbiausią vaizdinę informaciją arba pataria tai padaryti patiems mokiniams.

Geležinienės, Ruškaus ir Balčiūno (2008) tyrimas parodė, kad taikomų metodų veiksmingumas optimizuojamas, kai siejama ne tik su mokinio, jo šeimos, klasės kontekstu, bet ir visos mokyklos kontekstu.

Pedagogų buvo klausama, ar pamokos metu naudoja aktyviuosius mokymo metodus. Tyrimo duomenis atskleidžia 6 lentelė.

6 lentelė

Kategorija „ Aktyviųjų mokymo metodų naudojimas pamokoje, ugdant EES turinčius mokinius“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Aktyviųjų mokymo metodų naudojimas pamokoje, ugdant EES turinčius mokinius	Naudoju	<i>¹Taip naudoju, skiriame pamokas laisvesne tema , vyksta diskusijos, bet viskas yra daroma anglų kalba, kiek tai įmanoma, kiek vaikai supranta, ⁶kryžiažodžius sprendžiam, įjungiam matematines užduotis, kompiuteriu, interaktyviaja lenta, kuom galime viskuo naudojames [12]. Turbūt nepavyktų pravesiti pamokos, jeigu nepavyktų panaudoti aktyviųjų mokymo metodų . o čia jau priklauso nuo mokytojo kūrybingumo, nuo jo noro dirbti [14]. Ypač palankiu sezoniniu metu ypač su penktokais kada mokomės miško temą einame į ekskursijas, klasėje projektines veiklas darome [16]. Bandau naudoti diskusijos formas, bet tai yra labai sunku, nes tie vaikai nori visi vienu metu nori būti išgirsti ir suprasti. Bet vis tiek stengiamės naudoti visas formas. Taip naudojame ypač grupinį, komandinį darbą [44,45]. Retai, nes tai priklauso nuo mokinio</i>	8

¹ Kalba netaisyta

		<i>nuotaikos. Ir jei naudojam, tai dažniausiai diskusijas [58,59]. Žaidimai, kurie skatina išmokyti ar tai vieną ar tai kitą žodį, bandom ir kryžiažodžius [60]. Dažniausiai tenka naudoti ištiktųjų ir diskusijas, ir grupinį darbą, ir žaidžiam, tik žiūrime pagal situaciją, jeigu yra ramesni vaikai, tai tada galime naudoti ir aktyvesnius metodus [63].</i>	
	Nenaudoju	<i>Nenaudoju, nes sunku tai padaryti [46]. Nepavyko panaudoti aktyvių mokymo metodų, nes vaikai labai nesutaria tarpusavyje ir grupinis darbas praktiškai yra neįmanomas [54,55]. Nenaudoju [56]. Yra sunku, tai padaryti [62].</i>	4

Tyrimo duomenys atskleidė, kad mokyklos pedagogai pamokus metu naudoja aktyvius mokymo metodus (8). Dažniausiai iš aktyviųjų mokymo metodų, tai yra darbas grupėmis, diskusijos. Deja keturi pedagogai teigia, kad aktyviųjų mokymo metodu pamokus metu nepavyko panaudoti, nes tai labai sunku padaryti ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius.

Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad pedagogai, ugdantys elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius, vis dėlto naudoja aktyvius mokymo metodus.

Siekiant išsiaiškinti, kokius auklėjimo metodus, elgesio korekcijos metodus taiko bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai, buvo pateiktas apie tai klausimas. Tai iliustruoja 7 lentelė.

7 lentelė

Kategorija „Netinkamo elgesio sprendimo būdai“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Netinkamo elgesio sprendimo būdai	Elgesio ignoravimas	<i>¹Dažniausiai nekreipiam dėmesio, nes problema dažnai labai greitai atsiranda ir labai greitai dingsta. Bet nekreipiam dėmesio iki tos ribos kol neiškyla grėsmė vaikams ar darbuotojams, ar mokytojams [44,45]. Stengiuosi kiek įmanoma ignoruoti tokį elgesį, kol neišblaško visos klasės bendro darbo [44,45]. Nekreipti dėmesio, ignoruoju netinkamą elgesį [56]. Nekreipiu dėmesio iki tol, kol nekelia aplinkiniams vaikams grėsmės [58,59].</i>	4
	Pokalbiai su vaiku	<i>Aš manau, kad veiksmingiausias būtų pokalbis, siekiant išsiaiškinti netinkamo elgesio priežastis [12]. Na aš galvoju, kad bausti tiek mokinį tiek suaugusį žmogų yra lengviausia, bet svarbiausia yra ne kažkokie tai baudimai bet nuolatinis bendravimas su vaiku, pasistengti su juo išsiaiškinti jo netinkamo elgesio priežastis, bet dirbant būna visko 14.]. Veikmingiausias sakyčiau būtų kalbėtis su vaiku ir išsiaiškinti netinkamo elgesio priežastis [16]. Bandom aiškintis, kalbėtis, ieškoti priežasčių tokio elgesio [44,45]. Pokalbis su vaiku, siekiam išsiaiškinti jo netinkamo elgesio priežastis [46]. Pirmiausia kalbuosi su vaiku, siekiu išsiaiškinti kodėl jis elgiasi netinkamai [54,55]. Netinkamo elgesio, tai būtų bausmė, tarkim tie kurie elgiasi gerai gauna kažkokį tai atlygį saldainį, būna pastaba į elgesio sąsiuvinį [60]. Pokalbis su vaiku [62]. Kalbėtis su vaiku, siekti išsiaiškinti netinkamo elgesio priežastis ar tikslus [63].</i>	9
	Kitų specialistų įsikišimas	<i>Nuvesti pagalbos pas socialinę pedagogę, arba pas psichologę pokalbiui [12]. Mūsų mokykloje dirba ir socialinė pedagogė ir psichologė, todėl jeigu pritrūksta kompetencijos kreipiamės į juos, o sunkiausia tai, kad</i>	5

¹ Kalba netaisyta

	konfliktą	<i>beveiki visi vaikai yra iš globos namų [14].Jeigu nepavyksta susikalbėti, tai vedu vaiką pas socialinę pedagogę ar psichologę [54,55].Nuvedu kartais pas socialinę pedagogę [56].nuvedu pas socialinę pedagogę, o gal būt ir psichologę [63].</i>	
--	-----------	--	--

Pedagogai elgesio problemas dažniausiai sprendžia kalbėdami su vaikus, išsiaiškindami tokio elgesio priežastis, tai rodo ir šių mokinių pasisakymai (90). Geležinienė, Ruškus, Balčiūnas (2008) atliko tyrimą, kuris parodė, kad sprendžiant mokinių emocijų ir elgesio problemas svarbiausia gerbti mokinį, išsiaiškinti jo poreikius ir problemų sprendimo perspektyvas.

Pateiktoje 7 lentelėje atsispindi netinkamo elgesio ignoravimas, elgesio „sutartys“, bendradarbiavimas su mokiniu; problemų sprendimas, perkeliant atsakomybę kitiems specialistams, tėvams; kontakto su vaiku palaikymas, pastangos empatiškai reaguoti į vaiko netinkamą elgesį sukėlusią problemą ; mokinių bandymas nuraminti užduočių pagalba; mokytojai, kurie problemų neturėjo; mokytojai, kurie taiko elgesiui suvaldyti, įvairius metodus; mokinio elgesio nukreipimas į kitą veiklą; mokinio paskatinimas už tai, ką padarė gero, teigiamas požiūris į mokinį; mokinio kontrolė, perspėjimas dėl netinkamo elgesio.

Kiekvieno mokytojo atsakymas paremtas jo sukaupta pedagoginio darbo patirtimi, ugdant mokinius, turinčius emocijų ir elgesio sutrikimą. Daugiausia pedagogai palaiko kontaktą su vaiku patys.

Galima daryti prielaidą, kad vieni pedagogai renkasi individualius pokalbius su mokiniu, kiti nuveda pas socialinę pedagogę ir palieka tas problemas spręsti jai, dar kiti pedagogai, ignoruoja tokių mokinių elgesį, tiesiog nekreipdami į juos. Nėra vieno tinkamiausio metodo šiems mokiniams. Pedagogų patirtis rodo, kad būtina atsižvelgti į kiekvieno mokinio individualiuosius poreikius, suprasti netinkamo elgesio priežastis, ir tik tada taikyti tam tikrus ugdymo metodus.

Tirta, kaip pedagogai vertina ugdytinių, turinčių EES, mokymosi pasiekimus. Apklausos duomenis iliustruoja 8 lentelė

8 lentelė

Kategorija „Mokinių, turinčių EES , mokymosi pasiekimų vertinimas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Mokinių, turinčių EES, mokymosi pasiekimų vertinimas	Atsižvelgia į mokinio gebėjus ir daromą pažangą.	¹ <i>Atsižvelgdama į mokinio gebėjimus ir daromą pažangą [12]. Kalbant apie mokymosi pasiekimus, mes labai daug tikėjomės, kad tarkime šitie mokiniai, kurie yra nepajėgūs dirbti pagal bendrąsias programas, tarkime nelankys matematikos pamokų, lietuvių kalbos pamokų ir atitinkamai jie galės pasirinkti technologijų pamokas, muzikos pamokas, bet deja kartais yra remiamasi į pinigus , na o vertiname kokią pažangą mokiny s yra</i>	9

		<i>padaręs [14].Turiu užsivedusi neformaliojo ugdymo vertinimo sąsiuvinį kiekvieną dieną aš žymiuosi jeigu vaiko darbas yra įvertinamas teigiamai tada aš jam rašau pliusiuką, jeigu neigiamas minusiuką ir paaiškinu kodėl tu šiandien gavai minusiuką, jeigu vaikas neateina į pamoką yra žymima raidelė su tam tikru ženkleliu ir tada kada jis surenka 10 pliusiukų tada jam yra parašomas dešimtukas, jeigu surenka 5 minusiukas, jam yra rašomas neigiamas pažymys. Tai yra aptariame ir tai manau mano darbe yra veiksminga [16].Atsižvelgiam į mokinio gebėjimus, daromą pažangą, į elgesį, kaip daro namų darbus. Pirmiausia į mokslo pasiekimą, po to į pažangą [44,45]. Atsižvelgiu į mokinio gebėjimus ir jo daromą pažangą [54,55].Atsižvelgdama į mokinio sugebėjimus [58,59]. Rezultatai būna žemi, labai žemi arba vidutiniai, aukštų rezultatų jie nepasiekia. Pats vaiko elgesys pamokoje pažymiui reikšmės neturi [60]. Atsižvelgiu į mokinio gebėjimus [62].Atsižvelgiu į kiekvieno mokinio gebėjimus ir jo daromą pažangą [63].</i>	
	Vertina aukštesniu balu.	<i>Pas mus mokykloje yra po pusmečio apžvelgiama mokinio pažanga ir paprastai jeigu mokinys dirba pagal adaptuotą programą jis yra vertinama aukštesniu balu [14]. Paprastai vertinu aukštesniu balu [56].vertinu paprastai aukštesniu balu, juos visus noriu paskatinti, kad dirbtų [63].Paprastai vertintu šiek tiek aukštesniu balu, nes tai vaikai spec. poreikių, kad ir menkas darbelis kartais būna didelis pasiekimas [46.].</i>	4

Tyrimo duomenys rodo, kad (9) respondentai mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų, pasiekimus vertina atsižvelgdami į mokinio gebėjimus, daromą pažangą. Keturi respondentai pasiekimus vertina kiek aukštesniu balu, nei kitų mokinių, bei pagal tai, kaip mokinys elgiasi pamokoje.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad pedagogai nevertina elgesio ir emocijų sutrikimą turinčių mokinių aukštais balais vien dėl to, kad jie deramai elgtųsi klasėje; dauguma mokytojų atsižvelgia į kiekvieno mokinio gebėjimus ir daromą pažangą.

Tirta, kokių sunkumų patiria bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai, ugdydami EES turinčius mokinius. Apklausos duomenis iliustruoja 9 lentelė.

9 lentelė

Kategorija „Priežastys, kurios lemia mokytojo sunkumus, ugdant EES turinčius mokinius“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginys	Dažnis
Priežastys, kurios lemia mokytojo sunkumus, ugdant EES turinčius mokinius	Bendradarbiavimo stoka	¹ <i>Aš manau, kad yra stoka globėjų, globos namų atstovų ir pedagogų bendradarbiavimo [12].</i>	1
	Nepakankama specialiojo ugdymo kompetencija	<i>Nepakankama specialiojo ugdymo kompetencija [56.].</i>	1
	Nepakankama metodinės	<i>Dar nepakankama metodinės literatūros [16].Trūksta ir literatūros [44,45].Aš manau, kad nepakankama metodinės literatūros darbui</i>	9

¹ Kalba netaisyta

	literatūros	<i>su tokiais vaikais [46]. Dar kaip mokytojai man nepakanka metodinės literatūros man apie elgesio ir emocijų sutrikimus turinčių mokinių ugdymą [54,55]. Nepakanka metodinės literatūros [56]. Trūksta literatūros [58,59]. Nepakankamai turime žinių ir metodinės literatūros [60]. Trūksta literatūros [62]. Manau, kad yra nepakankamai metodinės literatūros apie tuos vaikus [63].</i>	
	Nepakanka seminarų	<i>Na ir galbūt trūktų ir seminarų apie tokių mokinių ugdymą [14.]. Galbūt sakyčiau dar trūksta seminarų kaip mokyto tokius vaikus, nes šiomis dienomis jau yra aktualu [16]. Aišku seminarų norėtųsi kaip su tokiais vaikais dirbti kuo daugiau [44,45]. Trūksta seminarų [56]. Seminarų trūksta, nes jų kaip ir nebuvo kol dirbu tris metus mokykloje [54,55]. Trūksta seminarų [46]. Trūksta seminarų [58,59]. trūkta įvairių seminarų, kurie mokyti, kaip reikia dirbti su tokiais vaikais [60]. Trūksta seminarų [62]. Trūksta seminarų [63].</i>	10
	Per didelis mokinių skaičius klasėse	<i>Kitas dalykas yra manau dar, kad klasėse yra labai daug mokinių ir kada į vieną klasę sueina tarkime iš 16 mokinių yra daugiau kaip puse dirbančių pagal adaptuotą programą tai patikėkit yra gana nelengva [14]. Pas mus klasėje yra iki 15 mokinių ir visi jie yra skirtingi, skirtingos emocijos. Su tokiu skaičių yra sudėtinga kažką tai pasiekti. Manau, kad visų pirma reikia mažinti mokinių skaičių klasėse iki 7 [44,45].</i>	3
	Kitos priežastys	<i>Pats pagrindinis dalykas sakyčiau būtų tai, kad šitie mokiniai neturi tėvų, jie iš vienu valdiškų namų grįžta į kitus, turiu omeny vaikų globos namus, tai yra sunkiausia kartais vaikai atsidūręs tarp daugelių auklių rankų, netenka to paties pagrindinio žmogaus į kurį galėtų atsiremti [14]. Labiausiai aš išskirčiau, pavyzdžiui, mūsų anksčiau tokių dalykų niekas nemokė, todėl aš po šiai dienai vis dar mokausi kaip su tokiais vaikais dirbti. Dalyvauju seminaruose, mūsų Aistė padeda mums tokius sunkumus įveikti [16]. Galbūt trūksta ir pačių pedagogų savišvietos [44,45]. Galbūt trūksta net praktinių, vaizdinių priemonių, kaip filmas [46]. Pirmiausia, didžioji dalis mokinių yra iš vaikų globos namų, todėl gal jie yra piktesni, nepakantesni ir sunkiau su jais yra bendrauti [54,55]. Per menka administracijos parama mokytojui [56].</i>	5

Dauguma mokytojų (10) teigė, kad ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinius, pasigenda metodinės literatūros. Antrasis, pagal dažniausiai minimą mokytojų nurodytų problemų skaičių seminarų trūkumas, kaip ugdyti vaikus turinčius elgesio ir emocijų sutrikimą (9). Minėtų sutrikimų turinčių mokinių bendradarbiavimo stoka ir nepakankama specialiojo ugdymo kompetenciją nurodė tik po vieną respondentą. Kaip sunkumą respondantai įvardijo per didelį mokinių skaičių klasėje, taip teigia 3 pedagogai. O penki pedagogai nurodė kitas priežastis, tokias kaip mokiniai gyvenantys globos namuose.

Išanalizavus gautus rezultatus apie pedagogų patiriamus sunkumus, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius, galima teigti, kad pedagogams didžiausia problema ugdant šiuos mokinius, yra ta, kad jiems trūksta teorinių žinių, kaip ugdyti elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius,

Mokytojų buvo klausama, kokios pagalbos norėtų sulaukti ugdydami elgesio, emocijų, sutrikimą turinčius mokinius.

Kategorija „Specialistų ir pagalbos reikmė vaikui, turinčiam EES“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Specialistų ir pagalbos reikmė vaikui, turinčiam EES	Reikalinga daugiau specialistų psichologo, specialiojo pedagogo, socialinio pedagogo).	¹ <i>Jų reiktų daugiau mokykloje vieno žmogaus neužtenka [16].Na mūsų mokykloje jaučiais tokių specialistų trūkumo kaip psichologo, psichiatro, kad labiau išmokytų vaikus valdyti savo elgesį, emocijas [44,45]. Aš manyčiau, kad trūksta daugiau psichologų, galbūt mokytojo padėjėjų, kurie galėtų būti kiekvienoje klasėje ir galėtų užimti vaikus, kurie tuo metu nenori dirbti, arba negeba padaryti duotų užduočių [46].Mūsų mokykloje reiktų daugiau psichologų, specialiųjų pedagogų [54,55]. Trūksta psichologų, specialiųjų pedagogų [58,59].O specialistų reiktų, psichologų, socialinių pedagogų, netgi gydytojo psichiatro. Daugiau reikia specialistų [60]. Reikėtų daugiau specialiųjų pedagogų, kurie dirbtų su tokiais vaikais, psichologų, o gal būt ir socialinių pedagogų [63].</i>	8
	Reikalinga daugiau terapijų	<i>Vaikams reiktų daugiau terapijų, per kurias galėtų tikrai pailsėti, kur galėtų kažkur tai išlieti savo skausmą ir panašiai [44,45].Kokių nors terapijų elgesiui suvaldyti [54,55].</i>	2
	Reikalinga mokyti vaiką adaptuotis klasės aplinkoje	<i>Reikia išmokyti adaptuotis klasės aplinkoje [14].Na o pagalbą teikti vaikui tai mokyti susivaldyti savo elgesį, emocijas, adaptuotis esamoje aplinkoje[46].Mokyti adaptuotis klasės aplinkoje [56].Tokius vaikus reikia, juos reikia mokyti bendradarbiauti, dirbti komandoje, reikia mokyti adaptuotis tiek klasėje, tiek naujoje aplinkoje [60].Reikia kuo daugiau jų, kad mokytų juos adaptuotis juos klasės aplinkoj [63].</i>	5
	Reikalingą mokyti vaiką suvaldyti savo pyktį	<i>Aš manau reiktų mokyti suvaldyti savo pyktį ir mokyti jį nukreipti į kitą veiklą [12].kitas dalykas ką mes labai stengiamės, kad pats mokinys išmoktų per laiką jau valdyti savo elgesį ir emocijas, tai tikrai nėra lengva [14].Mokyti nukreipti savo pyktį [56].mokytų suvaldyti savo elgesį ir emocijas, mokytų nukreipti savo pyktį [60].</i>	4

Pedagogų nuomone, kad mokykloje reiktų daugiau specialistų (8) tokių kaip, psichologų, socialinio pedagogo, specialiojo pedagogo, nes pasak jų . Taip pat pedagogų nuomone , emocijų ir elgesio sutrikimų turinčiam mokiniui labiausiai reiktų, kad specialistai padėtų jiems mokytis susivaldyti (4), adaptuotis klasės aplinkoje (5).

Apibendrinant gautus duomenis, galima teigti, kad svarbiausias faktorius darbo su mokiniais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimą, yra tas, kad pedagogai norėtų, kad mokykloje daugiau dirbtų specialistų.

Tirta pedagogų nuomonė apie sėkmingo EES turinčių mokinių ugdymo veiksnis. Apklausos duomenis iliustruoja 11 lentelė.

Kategorija „Veiksniai, kurie lemia sėkmingą EES turinčių mokinių ugdymą“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
------------	---------------	-----------	---------

Veiksniai, kurie lemia sėkmingą EES turinčių mokinių ugdymą	Tinkamas mokymo metodų parinkimas	¹ Tai būtų mokymo metodai parinkti atsižvelgiant į mokinio poreikius [12].Mes labai norėtumėm, kad tie mokiniai kažko gyvenime pasiektų, ir tie mokymo metodai yra pasirenkami atsižvelgiant į patį mokinį, su koku žinių bagažu atvyksta į mūsų mokyklą, kartais būna, kad atvyksta mokiniai į 10 klasę ir iš kelių parašytų eilučių gali susidaryti pilną vaizdą koks žinių bagažas yra [14].Visų pirma sakyčiau mokymo metodus kokius mes pasirenkame ir kokie mokiniai yra klasėje susirinkę, ne visose klasėse yra vienodai sunku. Jeigu ir tas negebantis vaikas yra, bet jeigu jis pamokos dirba, tai kažką jis vis tiek pasiekia [16].Mokymo metodų parinkimai [46].Mokymo metodai parinkti atsižvelgiant į mokinio poreikius [56]. Metodai parinkti atsižvelgiant į kiekvieną mokinį, jo žinias ir sugebėjimus [60]. Parinkti tinkami mokymo metodai [62].Mokymo metodai parinkti atsižvelgiant į mokinio poreikius [63].	7
	Mokinio skatinimas	Mokinio skatinimas už gerą elgesį [12]. Toliau stengiamės, bet kokiais būdais skatinti ne tik už gerą elgesį bet ir už gerą mokymąsi. Po kiekvieno trimestro būna rezultatų aptarimas ir tokius mokiniu mes skatiname pagyrimo, padėkos raštais, asmeninėm dovanėlėm [14].Mokinio skatinimas už gerą elgesį, mokymąsi, trimestro pabaigoje rašau padėkas vaikams raštu, tai padeda [16].Mokinį reikėtų skatinti už gerą elgesį [44,45].Skatinamas už gerą elgesį ar mokymąsi [54,55].Paskatinimas [58,59].skatinimas už gerą elgesį ir mokymosi pasiekimus [60]. mokinio skatinimas už gerą elgesį ir mokymąsi [63].	8
	Teigiamas požiūris į mokinį (nekritikavimas viešai, neišskyrimas jo iš kitų)	Teigiamas pedagogo požiūris į mokinį, mokinio neišskyrimas iš kitų mokinių [12].Nekritikavimas viešai mokinio, stengiuosi pasišnekėti su mokiniu individualiai [16].Galbūt tai būtų teigiamas požiūris į mokinį, neišskyrimas jo iš kitų mokinių, mokinį įtrauktį į tokį bendrą klasės veiklą [44,45.].Įtraukimas į klasės, mokyklos veiklą, popamokinę veiklą, teigiamas pedagogo požiūris į mokinį [46].Kai mokinys yra įtraukiamas į bendrą klasės veiklą, nekritikuojamas viešai, neišskiriamas iš kitų mokinių ir teigiamas pedagogo požiūris į mokinį [54,55].Nekritikavimas mokinio viešai [56]. Teigiamas požiūris į mokinį [58,59]. žinoma turi būti ir pedagogo teigiamas požiūris į mokinį, nes kitaip išprovokuotų pykčio priepuolius. Jokiu būdu negalima kritikuoti prie kitų vaikų, nes tai gali irgi išprovokuoti, taip pat jeigu išskirsi vieną iš klasės vėlgi gali kilti konfliktas, skatinti, kad vaiko požiūris į mokymąsi būtų teigiamas [60]. Mokinio neišskyrimas iš kitų mokinių [62].teigiamas pedagogo požiūris į mokinį, nekritikavimas mokinio viešai, o tik kalbėtis individualiai[63].	10
	Teigiamas mokinio požiūris į mokymąsi	Teigiamas mokinio požiūris į mokymąsi [12].Norėtumėm, kad ne tik mūsų mokykloj bet ir visose bendrojo lavinimo mokyklose atsirastų mokinių teigiamas požiūris į mokymąsi [14].Aišku teigiamas mokinio požiūris į mokymąsi, jeigu vaikas neturi motyvacijos, tai yra be galo sunku tą motyvaciją užsiugdyti, o ypač mūsų mokyklos vaikams. Nes pas mus atvažiuoja tokių mokinių, kurie yra metus, tris mėnesius nelankę mokyklos ir jį prikalbinti, prinerinti yra be galo sunku [16].	3

Dauguma apklausos dalyvių teigia, kad sėkmingai ugdyti emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius padeda Teigiamas požiūris į mokinį (nekritikavimas viešai, neišskyrimas jo iš kitų (10). skatinimas už gerą elgesį ir mokymąsi (8), mokymo metodai, kai jie atitinka mokinio poreikius (7). Iš esmės mokytojų atsakymai rodo, kad labai svarbu atsižvelgti į kiekvieno mokinio individualius poreikius.

Panašus tyrimas buvo atliktas Geležinienės, Ruškaus ir Balčiūno (2008), kuris parodė, kad mokytojas kaip ir bet kuris kitas ugdymosi proceso dalyvis yra veikiamas emocijų ir

¹ Kalba netaisyta

elgesio problemų, kylančių ugdymosi situacijose, ir savo veikla, pasirinktais metodais ar priemonėmis gali jas paskatinti arba eliminuoti. Mokytojas daro įtaką kontekstui, kuriame jis veikia, taip pat kaip kontekstas veikia jį. Todėl labai svarbu tiksliai identifikuoti esamą kontekstą, dalyvaujančiųjų jame poreikius bei situacijos sampratą ir veikti, pasirenkant teorinę prieigą.

Apibendrinant abu tyrimus, galima daryti prielaidą, kad netik mokinio elgesys turi įtakos mokymo procesui, tačiau didelę reikšmę turi ir mokytojo elgesys ir jo pasirinkti metodai.

Siekiant išsiaiškinti, kokios priežastys lemia elgesio ir emocijų sutrikimą turinčių mokinių, netinkamą elgesį, buvo pateiktas mokyklos pedagogams apie tai klausimas. Tai iliustruoja 12 lentelė.

12 lentelė

Kategorija „Priežastys dėl kurių EES turintys mokiniai pradeda netinkamai elgtis“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažnis
Priežastys dėl kurių EES turintys mokiniai pradeda netinkamai elgtis	Nuotaikų kaita	¹ Aš manau, kad emocijų ir elgesio sutrikimą turintys vaikai elgiasi netinkamai nuo nuotaikos kaitos [12].	1
	Nenoras dirbti pamokoje	Na vaikai pas mus kaip žinia yra nemotyvuoti mokslui ir išgirsta žodį mokslas ir žodį užduotis, jaučia nerimą ir pradeda netinkamai elgtis ir tai yra tęstinė bėda, nes jie pas mus jau tokie atvažiuoja. Tai gal kažkur tai buvo palikta spraga [44,45]. Dažniausiai dėl nenori atlikti užduotis per pamokas, taip pat atlikti namų ruošos darbus [46].Jie nenori mokytis ir labai supyksta, kai pamokos metu yra duodama užduotis ir prašoma dirbti [54,55].Dažniausiai tada, kai mokytojas užduoda kokį nors darbą, kurio jisai nenori daryti [56]. Tada kada iš jų pareikalauji atlikti kažkokį tai darbą, jie nusiteikią jo nedirbti [58,59].Svarbiausia priežastis būtų tą, kad jie visiškai neturi mokymosi motyvacijos [60].Pagrindinė priežastis – nenori dirbti pamokoje [62].Netinkamai elgtis jie gali dėl daugelio priežasčių, pirmiausia jie nenori visiškai mokytis, jiems patogiau būti ne mokykloje, ne pamokoje [63].	9
	Nepasidalinimas daiktais su draugais ir noras prieš juos pasirodyti	Galbūt nori pasirodyti prieš draugus, kad aš galiu neklausyti, kad aš esu kietesnis už kitus [46]. susipyksta su draugais laisvalaikio metu, nepasidalija daiktais, priemonėm [54,55].	2
	Mokinys kilęs iš asocialios šeimos	Manau tai įtakoja ir socialinės priežastys, psichologinės priežastys, mes turime savo mokykloje mokinių, kurie atvyksta tiesiog su tokiomis diagnozėmis iš šeimos [14].Pagrindinė priežastis aš manyčiau, kad tie vaikai, kurie atvažiuoja pas mus jie buvo išduoti tėvų ir va tas negatyvas , šleifas tęsiasi tolyn [16.].Ir jeigu žvelgtumėm giliau tai reikia pastebėti iš kur tie vaikai, kokioje aplinkoje augę [44,45]	3

¹ Kalba netaisyta

Tyrimo duomenys atskleidė, kad pedagogai dažniausiai paminėjo ir išskyrė priežastį, dėl kurios dažniausiai pasireiškia netinkamas mokinio elgesys, tai nenoras dirbti pamokos metu (9). Pasak jų, vaikai į šią mokymo įstaigą jau atvažiuoja be motyvacijos mokytis, o tą motyvacija pakelti yra labai sunku. Jų manymų tam įtakos turi socialinės priežastys (3), tai antrasis kriterijus, kurį įvardijo pedagogai. Du respondentai vieną, kaip iš priežasčių įvardijo nepasidalinimą daiktais ir norą pasirodyti prieš klasės draugus.

Apibendrinant tyrimo duomenis, galima teigti, kad dažniausiai elgesio ir emocijų sutrikimą turintys mokiniai netinkamai pradeda elgtis tuomet, kaip jų yra prašoma dirbti pamokos metu. Pedagogų atsakymai, parodė, kad nenori dirbti pamokų metu, o taip pat įvardijo ir mokiniai. Jie nurodė tą pačią problemą, dėl kurios jų elgesys tampa netinkamas pamokų metu.

Norint išsiaiškinti mokinių pykčio dažnumą mokymo įstaigoje, mokyklos pedagogams buvo pateiktas klausimas, tai iliustruoja 13 lentelė.

13 lentelė

Kategorija „Mokinių pykčio dažnumas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginys	Dažnis
Mokinių pykčio dažnumas	Kiekvieną dieną	¹ <i>Išsišokimai pasikartoja kasdien, kiekvieną pamoką. Bet galime džiaugtis kai kokią pamoką tų išsišokimų nebūna. Ir jeigu tai fiksuotumėm, tai turbūt vienos rankos pirštų užtektų. Kaip mėgstu sakyti, tai būna tylą prieš audrą. Atrodo lyg nuo kažkokios pilnatis tai priklauso [44,45]. Net keletą kartų per dieną [54,55]. Kiekvieną dieną po kelis kartus [56]. Kiekvieną pamoką [60]. Kiekvieną dieną [62]. Įvairiai, vieniems vaikams kiekvieną dieną [63].</i>	7
	Labai dažnai	<i>Labai dažnai [14]. Taip būna, 2 -3 kartus ir daugiau. [12]. Pasikartoja nuo vaiko nuotaikos, jeigu vaikas yra išmiegojęs, jeigu nėra irzlus tai dažnai nesikartoja, bet šiaip per dieną konfliktinių situacijų yra labai daug [16]. Kai reikalauji iš mokinio, kiekvieną kartą [58,59]. Čia priklauso asmeniškai nuo vaiko, kai kurie reiškiasi kiekvieną dieną, o kai kurie vaikai tik paūmėjus ligai [46].</i>	5

Remiantis tyrimo duomenis, pasak pedagogų mokyklos mokiniams pykčio proveržiai pasireiškia kiekvieną dieną (7), o kitiems labai dažnai (5). Pasak jų tam įtakos turi mokinių nuotaika, ar jis pailsėjęs, o kiti pedagogai teigia, kad tam įtakos turi ir besikeičiantis gamta.

Siekiant išsiaiškinti netinkamo elgesio pasireiškimo būdus, pedagogams buvo užduotas klausimas, į kurio rezultatus iliustruoja 14 lentelė

14 lentelė

Kategorija „Netinkamo elgesio pasireiškimo būdai“ bei ją sudarančios subkategorijos

¹ Kalba netaisyta

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Netinkamo elgesio pasireiškimo būdai	Verbaline agresija	¹ <i>Pasireiškia agresija, verbaline [12].Pasireiškia išžūlumu, agresija, tokie mokiniai sunkiai prisileidžia prie savęs, jie tarsi pasikeičia tada, kai pradedi kalbėtis su juo vienu, o kai yra klasėje jį stengiasi dar labiau išsišokti, parodyti koks jis yra kietas kabutėse, na o mokytojo pareiga yra surasti kažkokį tai būdą, kad jo elgesys keistųsi per laiką [14].Pagrindė mūsų mokykloje yra ieškojimas konflikto vienas su kitu, negali praeiti, nesugeba ar neori viens kitam gero žodžio pasakyti [16].Ignoruoja paliepinimus, protestuoja prieš beleką [46]. Dažniausiai isterija, keiksmas, kartais mokytojui pagrasina verbalini [56.].Rėkavimu, šūkavimu, kitų mokinių užgauliojimu [58,59].Prieštaravimu mokytojui, atsisakymu dirbti, nenoru įsitraukti į veiklą, taip pat pyksta ant kitų vaikų, kurie stengiasi dirbti pamokoje [60]. Verbaline agresija [62]. Pasireiškia verbaline agresija [63].</i>	9
	Fizine agresija	<i>Smurtine, daugiausia prieš mokinius, prieš silpnesnius dažniausiai už save [12].Pagauti to nerimo jie čiumpa artimiausią daiktą ir sviedžia jį bet kur, dažniausiai kitam mokiniui, gali būti ir mokytojui. Ne kartą yra tekę gelbėti kolegą, jie visiškai praranda savitvardą ir gali išokti iš trečio aukšto. Atrodo tokių atvejų yra buvę, kai mes dar nedirbom. Yra buvę, kad vieną rytą iš ketvirto aukšto išlipo dvi merginos, vien dėl to, kad jie trokšta laisvės. Nenori dirbti, gerai elgtis [44,45].Pykčio protrūkiu dideliu, triukšmu, daiktų mėtymu, agresija [54,55.].Kartais susimuša [56].Kėdžių mėtymu [58,59.]. Fizinė agresija [62]. Pasireiškia fizine agresija [63].</i>	7

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad tolygiai pasiskirsto tiek mokinių verbalinė agresija, tiek fizinė agresija. Kadangi visi respondentai atsakė, kad šie mokiniai savo pyktį išreiškia verbaline ar/ir fizine agresija, tai galima teigti, kad elgesio ir emocijų sutrikimą turintiems mokiniams yra būdinga verbaline ar fizine agresija išreikšti savo pyktį.

Taip pat buvo to paties klausta ir mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimą, kaip jie dažniausiai išreiškia savo pyktį. Tai tyrimas parodė, kad mokiniai atsakė taip pat kai ir pedagogai, kad jie dažniausiai savo pyktį išreiškia fizine agresija.

Tirta, pedagogų nuomonė į tai, kaip reaguoja kiti klasės mokiniai į kito mokinio netinkamą elgesį pamokų metu. Apklauso duomenis iliustruoja 15 lentelė.

15 lentelė

Kategorija „Mokinių reakcija į netinkamą mokinio elgesį“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokinių reakcija į netinkamą mokinio elgesį	Padedą mokinį suvaldyti	¹ <i>Jeigu tai būna pamokos metu tai bando nuraminti, padeda mokytojui raminti žodžiais, ar prašymu išeiti į lauką nuraminti ar už durų [12.]. Aš būsiu nepopuliari sakydama šį sakinį, bet labai dažnai kiti mokiniai supyksta už to mokinio blogą elgesį, tai pasireiškia net to mokinio apkumščiovimu, jie labai neigiamai tai priima nors patys labai dažnai būna tokie pat [14].Atsiranda</i>	8

¹ Kalba netaisyta

		<i>klasėje, kaip mes sakome šviesuolis vienas kitas ir sugeba pasakyti tam mokiniui baik, atsisėsk ir dirbk, kitą kartą pakanka ir mokytojo, bet tai būna retai, kartais konfliktas plieskiasi toliau ir jeigu tu jį neišvedi nusiraminti tuo nesibaigia. Tada jau prireikia kitos pagalbos tam vaikui [16]. Būna vienas kitas, kuris sako netrukdyk mums dirbti, nes mes norime mokintis [44,45]. Tie kurie jaučia pareigos jausmą, pagarbą draugams, tiek mokytojams stengiasi vaikus nuo to sulaikyti [46]. Vienas kitas mokinyš stengiasi nuraminti [54,55]. Kiti pyksta būna nepatenkinti [58,59]. Dažnai būna, kad ir kiti prisideda aišku tie, kurie irgi turi elgesio ir emocijų sutrikimą [60].</i>	
	Palaiko mokinį	<i>Tai priklauso nuo klasės, kurioje vyksta ta pamoka, būna dažnai, kad kiti mokiniai prisijungia prie tų neklausančių, agresyviai besielgiančių [44,45]. Sakyčiau suveikia tas bandos jausmas, kai vienas pritraukia visus prie savęs ir darom ką norim. Tada būna labai sunku juos suvaldyti [44,45]. Mokiniai linkę į blogą elgesį visada pritaria [46]. Bet didžioji dauguma mokinių, tai pritaria tam netinkamam elgesiui [54,55]. Kitą kartą čia kaip užkrečiama liga, palaiko jį [56]. Vieni palaiko, netgi pradeda ploti [58,59]. Būna tokių, kurie piktinasi, bando tą vaiką nuraminti, kad jis būtų ramus. Pusė ant pusės [60]. Kiti palaiko [62]. Įvairiai, vieni pradeda elgtis taip pat [63].</i>	9

Apklaustos rezultatai atskleidė, kad kai kurie mokyklos mokiniai padeda mokytojai suvaldyti ir nuraminti klasės draugą, būna nepatinkinti tokiu elgesiu, tai rodo aštuonių pedagogų pasisakymai.

Tačiau, kad ir kaip būtų apmaudu, tačiau taip pat dažnai būna, kad kiti klasės mokiniai palaiko tą mokinį, tarytum skatindami toliau jį taip elgtis. Pasak, kitų pedagogų, kad prie to mokinio prisideda ir kiti mokiniai, tai tarsi suveikia, kaip užkrečiama liga (9).

To paties buvo klausta mokinių, jie teigia, kad į tokius mokinio išsišokimus yra reaguojama neigiamai.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, vis dėlto jie rodo, kad į netinkamą mokinio elgesį ne tik pedagogai žiūri neigiamai, bet taip pat ir kiti mokiniai į netinkamą mokinio elgesį žiūri neigiamai.

Siekiant išsiaiškinti, kokia pedagogų reakcija į netinkamą mokinio elgesį, respondentams buvo pateiktas klausimas apie tai. Tyrimo duomenis iliustruoja 16 lentelė.

16 lentelė

Kategorija „Mokytojo reakciją į netinkamą mokinio elgesį“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokytojo reakciją į netinkamą	Bando spręsti problemą	¹ <i>Bandau spręsti iškilusią situaciją, bandau ieškoti pagalbos pas socialinę pedagogę arba psichologę, išėjimas į koridorių, individualūs pokalbiai [12]. Manau, kad į šį klausimą geriau atsakytų žmonės, kurie</i>	7

¹ Kalba netaisyta

mokinio elgesį		<i>čia dirba bent dešimtmetį, o aš čia dirbu labai neseniai. Prisimenant pačius pirmuosius darbo metus, tai grįžus namo nepavykdavo labai ilgai užmigti ir vis galvodavai kaip tu turi jį nuraminti, kaip galų gale sugebėti praveisti pamoką. Na o su laiku ateina patirtis [14]. Visų pirma atsiliepia mokytojo sveikatai ir stengiesi ramiai reaguoti ir to vaikui neparodyti [16]. Būna įvairiai, emociškai tai labai paveikia, būna sugadinta pamoka, sugadinta diena, bet stengiamės valdytis, toks mūsų darbas. Stengiamės padėti vaikui surasti tą teisingą gyvenimo kelią [44,45]. Aš turiu priimti vaiką toks koks jis yra. Kiekvieną tokią situaciją stengiamės išspręsti pokalbiais [46]. Jeigu tai ilgai tęsiasi, tai kreipiuosi į socialinę pedagogę ar psichologę [56]. Bandau išspręsti konfliktą, kalbėtis [58,59].</i>	
	Neigiamai	<i>Aišku neigiamai [54,55]. Neigiamai [62]. Neigiamai [63].</i>	3
	Ignoruoja	<i>Stengiuosi nekreipti dėmesio [56]. Stengiuosi ignoruoti, kadangi jeigu atkreipsiu dėmesį, tai jis dar labiau, nes tie išsišokimai, tai yra siekis atkreipti mokytojo ar mokinių dėmesį [60].</i>	2

Tyrimo rezultatai parodė, kad bet kokį netinkamą mokinio elgesį bando numalšinti. Bando tą problemą spręsti kalbėdamiesi, bandydami suprasti to konflikto priežastį. Pasak pedagogų dažniausiai stengiasi į viską reaguoti pirmiausiai ramiai. Tačiau, kaip teigia respondentai, kad kiekvienas toks elgesio pasireiškimas paveikia emociškai ir atsiliepia pedagogų sveikatai.

Norint sužinoti, ar tarp mokytojo ir mokinio, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimą, konfliktas užsitęsia ilgesniam laikui ar ne. Respondentam buvo pateiktas apie tai klausimas, kurį iliustruoja 17 lentelė.

17 lentelė

Kategorija „Mokytojo ir mokinio konflikto užsitęsimas ilgesniam laikui“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokytojo ir mokinio konflikto užsitęsimas ilgesniam laikui	Kartais užsitęsia	¹ <i>Būna kartais, bet tai labai retai pasitaiko [12]. Būna visko bet manau mokytojais tuo ir skiriasi nuo mokinių, kad jie yra suaugę žmonės, jie yra brandūs ir įsivelti į konfliktus su mokiniais niekas nenori. Bet atsitinka visko [14]. Stengiamės tą konfliktą neiškelti, konflikto netęsti patys, bet iš mokinio pusės jaučiame tą nuolatinį nepasitenkinimą, jeigu yra buvęs koksai tai rimtesnis konfliktas, bet stengiamės jo neužtęsti. Bet pasitaiko atvejų, kad tas konfliktas užsitęsia, tai trunka ir savaitę laiko. Tai bendrauji tada su psichologais, psichiatrais, pagalbos prašom kolegų [44,45]. Jeigu ir perauga, tai perauga tik dėl mokinio iniciatyvos, kuris ignoruoja bet kokias pastangas ir tai tęsiasi iki tol kol vaikui praeina noras pyktis [46]. Aš stengiuos, kad tokių dalykų nebūtų. Bet būna iš mokinio pusės, kad jisai konfliktuoja. Aš stengiuosi ant vaiko nepykt, nes tiesiog jis toks yra [60].</i>	6
	Neužsitęsia	<i>Ne, mūsų darbe negalime to leisti, jeigu pradėsi konfliktuoti su vaiku, tai mes negalėsime kitą dieną ateiti į darbą [16]. Ne, stengiamės užbaigti konfliktą vietoje, sprendžiame konfliktą iš karto [54,55]. Ne, išsprendžiam tuoj pat [56]. Ne, neperauga, tai būna trumpalaikis piktnusis [58,59]. Neperauga [62.]. Ilgesniam laikui tikriausiai, kad ne</i>	6

¹ Kalba netaisyta

		[63].	
--	--	-------	--

Remiantis tyrimo duomenimis, pedagogai teigia, kad konfliktas tarp mokytojo ir mokinio užsitęsia ilgesniam kartui, bet taip būna kartais (6). Pasak jų Remiantis pedagogų pasisakymais, galima teigti, kad jei ir perauga konfliktas ilgesniam laikui, tai tik todėl, kad pats mokinys nenori to konflikto užbaigti ir laiko savyje pyktį.

Puse respondentų teigia, kad konfliktas tarp mokytojo ir mokinio ilgesniam laikui neužsitęsia.

Siekiant išsiaiškinti kokiais būdais pedagogai sprendžia iškilusius konfliktus su mokiniais, respondentams buvo pateiktas klausimas apie tai, kurį iliustruoja 18 lentelė.

18 lentelė

Kategorija „Konfliktų sprendimo būdai“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Konfliktų sprendimo būdai	Kalbėtis su mokiniu	¹ Kalbamės [12]. Dažniausiai kalbamės [14].Visų pirma bandom susitarti, susitaikyti, susidraugauti, atrasti teisingą kryptį [44,45].Bandome išsispręsti tarpusavyje, kodėl taip nutiko, kur yra bėda, ką daryti, kad taip nebepasikarotų [44,45].Pirmiausia kalbamės su mokiniais, bandome išsiaiškinti konflikto priežastis [54,55].Paprasčiausiai nusileisti reikia kažkuriam, kalbamės[56].Bandom kalbėtis [58,59].Bandau kalbėti, po pamokų pasilieku, bandau aiškinti [60].Dažniausiai kalbuosi [62]. Dažniausiai pokalbiu [63].	10
	Prašyti kitų specialistų pagalbos	Jeį reikia nuvedu pas socialinę pedagogę, psichologę [12].Jeigu visai nepavyksta tai, kad jis netrukdytų kitiems vaikams pamokoje, tai pasikviečiam medicinos personalą, kad nusivestų tą vaiką ir jam padėtų [44,45].Prašom kolegų pagalbos, į mediciną kreipiamės ir į psichologą, ir į socialinę pedagogę [44,45].Prašom pagalbos kitų specialistų socialinio pedagogo, psichologo, kartais pavaduotojos ar net direktorės [54,55].Kviečiamės psichologę, socialinę darbuotoją [58,59].einam pas socialinį pedagogą, bandom kartu ieškoti problemos sprendimo būdo [60]. Kreipiuosi į socialinę pedagogę [62]. Kreipiuosi į socialinę pedagogę [63].	8
	Nesivėlimas į konfliktą	Tai viską stengiamės daryti ramiai ir į konfliktą su vaiku neįsivelti [16].Asmeniškai aš stengiuosi kiekvieną išsišokimą nesuaktyvinti, bet prigesinti, kartais net pasiverčiant į tokį pat mokinį, dažniausiai jeigu tai įmanoma tai paversti linksnu dalyku, o visus tik priverstu nusišypsoti [46].	2

Tyrimo duomenys parodė, kad iškilus konfliktui su mokiniu dažniausiai pedagogai kalbasi su mokiniu patys, bando išsiaiškinti iškilusio konflikto priežastys (10). Tačiau, kaip pedagogai teigia, jeigu nepavyksta patiems išsiaiškinti konflikto priežastis ir užbaigti iškilusį konfliktą, tada pedagogai kreipiasi į kitus mokyklos specialistus, tokius kaip socialinę pedagogę, psichologę, pavaduotoją ar direktorę. Retais atvejais pedagogai visai nesikiša į konfliktą ir lieka

¹ Kalba netaisyta

nuošalyje, pasak vieno respondento konfliktą stengiasi nesuaktyvinti „Asmeniškai aš stengiuosi kiekvieną išsišokimą nesuaktyvinti, bet prigesinti, kartais net pasiverčiant į tokį pat mokinį, dažniausiai jeigu tai įmanoma tai paversti linksmu dalyku, o visus tik priverstu nusišypsoti“.

Tirta pedagogų patirtis, kaip jie nuramina mokinį, jeigu pamokos metu pradeda netinkamai elgtis su klasės draugais ar mokytoju. Tyrimo duomenis iliustruoja 19 lentelė.

19 lentelė

Kategorija „Mokytojų patirtis, kaip nuramina mokinį“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokytojų patirtis, kaip nuramina mokinį	Išsprendė pats mokytojas konfliktą	<i>¹Galiu pasakyti iš patirties, kad aštuntoje klasėje buvo atvežtas naujas mokinys ir mes perskaitėme jo biografiją, kur buvo parašyta, kad jis iš tikrųjų yra labai nelaimingas vaikas, nes avarijoje žuvę jo abu tėvai ir jam nustatyta elgesio ir emocijų sutrikimo diagnozė . mano patirtis buvo tokia, kad jisai atėjęs pas mane į antrą pamoką ir visi mokiniai tuo metu dirbo jam pasirodė, kad jį visi nori apspjauti , kad visi garsiai pradėjo vartyti knygos lapus ir jis pradėjo imituoti , kad valosi savo rūbus, čiupo savo suolą ir paleido patį suolą į greta sėdintį mokinį, tokį vaizdą pamatyti tikrai buvo labai sunku ir manau, kad vienas mokytojas paliktas tokioje klasėje su tokiu vaiku yra ganėtinai ir nesaugus ir bejėgis ką nors padaryti todėl mes labai norėtumėm, kad dirbant su tokiais mokiniais būtų bent jau mokytojo padėjėjas [14].Na šiandien kaip tik toks atvejis buvo, nors tie atvejai mums kiekvieną dieną atsitinka po kelis kartus, pavyzdžiui, penktokas buvo labai neramus, tai jis vis keikėsi, koliojosi, sakė nedirbsiu, tai aš jam liepiau nueiti į tolėtą ir iš po krano atsigerti vandens ir ateiti šviežiam su naujom jėgom, jis tai padarė, bet vėl buvo neramus, tai vėl liepiau nueiti, jis vėl nuėjo atsigerti. Po kelių kartų grįžęs pradėjo domėtis kas yra knygoje parašyta [54,55].Aš turėjau tokį atvejį neseniai taip pat, tai buvo vakar . Buvo vaikas labai neramus, tai parašiau išbėgti ir apibėgti vieną ratą stadione, tai sakiau gal kai apibėgsi, pakvėpuosi ¹grynu oru pasidarys geriau. Jis parbėgęs uždušęs penkias minutes kvapą atgavinėjo, o po to ramiai kibo į darbą [54,55].Pamokos metu mokinys nenorėjo dirbti, pradėjo nervuotis, suplėšė sąsiuvinį, numetė knygą, aš priėjau apsikabinau, suspaudžiau labai stipriai ir palaikiau kelias minutes kol jam praėjo pyktis, o paskui jis pradėjo šnekėt, pradėjo juoktis ir vėl viskas buvo gerai [58,59]. Buvo atvejis, kad mokinys nustojo eiti pas mane į pamokas, tiesiog nebeina ir galų gale susėdome tam, kad išsiaiškintumėm. Ir pasirodo, kad kiti klasės mokiniai jam pribūrė, pripasakoja, kaip jie teigia, kad iš oro prirašiau jam dvejetų ir todėl vaikas ant manęs buvo supykęs. Mes išsiaiškinome ir pasirodė, kad tai yra netiesa, tai išsprendė mūsų konfliktas [60].</i>	5

¹ Kalba netaisyta

Sprendė mokytojas ir specialistai kartu.	<i>Kaip ir sakiau prašau pagalbos socialinės pedagogės, psichologės , bandau pati išsivesti iš klasės ir už durų ramiai pašnektė, arba jei nori vaikas palikti jį absoliučiai vieną, kad pagalvotų, nusiramintų arba jei labai blogai į mediciną nueitų [12].Kaip ir minėjau anksčiau stengėmės viską daryti ramiai, prieinu prie jo ir tyliai pasakau, kad ateik atsisėsk šalia manęs, kitas būdas pasodinu ramiai, turiu paruošiamąjį, tai pasodinu ten kol aprimsta, kitas būdas kitam pakanka kažką pažadėti, bet būna taip, kad neįmanoma susitarti, tada eini ieškoti pagalbos [16].Jeigu tas priepuolis nėra labai ūmus tiesiog bandau pasisodinti mokinį atskirai, jeigu yra galimybė pasiklaudyti muzikos, įsijungti televiziją, na ir tikrai jeigu neina duodant kitą veiklą su vaiku susitarti bandom nuvesti pas psichologę, socialinę darbuotoją [46].</i>	3
Nenorėjo pasakoti	<i>Nenorėčiau pasakoti, tiesiog nenorėčiau prisiminti [54,55].Nenoriu prisiminti tokių dalykų, gana nemalonu[56].Nemalonu prisiminti todėl nenoriu pasakoti 62.]. Nenoriu viešinti [63].</i>	4

Tyrimo duomenys atskleidė, kad dažniausiai konfliktai iškyla dėl mokinių nenoro dirbti pamokos metu, dėl neatsinešimo mokymo priemonių į pamoką, dėl pamokų nelankymo. Pamokos metu dažnai maloniai pradeda įžeidinėti mokytoja, o taip pat trukdo kitiems klasės draugams dirbti. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad mokytojau pirmiausia patys bando nuraminti mokinį, šnekėtis su juo, bet jeigu mokinio elgesys netampa visai jau nevaldomas, tai tada pedagogas prašė kitų specialistų pagalbos ir tada visi kartu jau sprendė iškilusią problemą. Taip pat buvo keletas pedagogų, kurie nenorėjo pasakoti apie kažkokį tai konkretų įvykį, nes pasak jų, tai nemalonu prisiminti.

Interviu su mokiniais duomenų pristatymas

Kokybinio tyrimo metu buvo apklausta 30 mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimą. Tyrime visi dalyvavę mokiniai buvo tirti pedagoginėje psichologinėje tarnyboje. Sutrikimų sąrašas pridedamas prieduose.

Siekiant išsiaiškinti priežastis dėl ko mokiniai buvo atvežti į mokyklą, mokiniams buvo užduotas klausimas. Tai iliustruoja 1 lentelė.

1 lentelė

Kategorija „Priežastys dėl ko mokiniai buvo atvežti mokyti į mokyklą“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Priežastys dėl ko mokiniai buvo atvežti į Švėkšnos sanatorinę mokyklą	Bėgimas iš pamokų ir namų	¹ <i>Negrįždavau naktim [18]. Nelankiau ir bėgau iš pamokų [22]. Nelankiau pamokas [23]. Bėgdavau iš namų [25]. Neidavau į pamokas [27]. Nėjau į pamokas [30]. Nelankiau pamokų [34]. Nelankiau pamokų, bėgdavau iš mokyklos, globos namų [35]. Nelankiau pamokų [37]. Dėl to, kad nelankiau pamokų ir bėgiojau iš jų [50]. Nėjau, nelankiau pamokų [51].Pirmas dalykas dėl ko galėjo atvežt, kad nelankiau pamokų ir neperėjau į kitą klasę [52].</i>	12

¹ Kalba netaisyta

Dažnas įsivėlimas į muštynes	<i>Kad vaikus spardžiau [9] Ai, ką viską daužiau [19]. Mušiau visus [30]. Mušiausi [39].</i>	4
Suaugusiųjų neklausymai	<i>Kad neklausiau [21]. Auklėtojų neklausiau [22]. Pykdavausi su mama [25]. Neklausiau auklėtojų, mokytojų [26]. Neklausiau mokytojų [36]. Nes neklausiau globėjos [38].</i>	6
Nedarbas pamokoje	<i>Nesimokinau 17.]. Kad nesimokiau [21]. Kad nesimokiau [42].</i>	3
Pastovus alkoholio vartojimas	<i>Tiesiog išmetė iš mokyklos dėl gėrimo [24]. Pradėjau gerti [37].</i>	2
Už blogą elgesį	<i>Vadalodavausi, blogą darydavau [18]. Visus koliojau [23]. Prisiidirbau [26]. Kad nebuvau geras ir sysiojau [28]. Nes tipo blogai elgiausi [30]. Dėl to atvežė, nes mokykloje nesusitvarkė mokytojai [34]. Auklėtojus užgauliodavau [37]. Vogiau,. koliojau mokytojus [39]. Blogai elgiausi biški [42]. Norėjau nusižudyti [47]. Būdavau blogas [48].</i>	12
Nežinojimas, dėl ko atvežė	<i>Nežinau [7]. Nežinau [29]. Nežinau, mane išmetė [40]. Nežinau [49].</i>	4

Tyrimo duomenimis atskleidė, kad mokinius į mokyklą atveža dažniausiai dėl bėgimų iš pamokų ir namų (12), o taip pat dėl blogo elgesio(12), tai rodo ir pačių mokinių pasisakymai

Tačiau atsirado tokių mokinių, kurie nežinojo dėl ko buvo atvežti į šia ugdymo įstaigą (4). Šeši respondentai, teigia kad juo čia atvežė dėl to, kad neklausė suaugusių, dažnai įsiveldavo į muštynes (4), nedirbo pamokų metu (3), pastoviai vartojo alkoholį (2).

Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimą vis dėlto žino, kad jų elgesys yra netinkamas ir jie žino dėl ko buvo atvežti į šią mokyklą.

Buvo tirtas mokinių požiūris į mokyklą. Respondentams buvo pateiktas klausimas apie tai, kurį iliustruoja 2 lentelė.

2 lentelė

Kategorija „Mokinių požiūris į mokyklą“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokinių požiūris į Švėkšnos sanatorinę mokyklą	Patinka mokykla	¹ <i>Skaniai valgyt duoda ir geri mokytojai čia [9].Taip. Gerų draugų turiu [17].Patinka, nes aš čia nuo pat mažens esu. Įdomiai čia [18].Taip. Geriau moko čia [19]. Dabar kai jau treči metai, gerai jau. Čia pabaigsiu dešimt klasių, o Marijampolėje nesugebėčiau pabaigti [22].Taip, aplinka patinka [24].Jo. Draugai patinka [27].Patinka, nes čia kitaip nei namie. Čia yra daugiau draugų, veiklos, terapijų, būrelių [34].Jo. Lengviau mokytis [36].Patinka. Mokytojai paini, ne tiek daug duoda dirbti [37].Patinka, visi draugiški, aplinka patinka [38].Nežinau, gal. Draugai patinka [40].Jo, nes čia ramiau [42].Jo, daug valgyt duoda [48].Jo. Nežinau [51].</i>	15
	Nepatinka mokykla	<i>Ne, nes nepatinka. Nepriprantu čia [23].Ne. Geriau savoje mokykloje [25].Ne. Man čia negražu [28].Ne, nežinau. Mokytojai nepatinka [39]. Ne [47].Ne. Esu skriaudžiamas vaikų [49].</i>	6
	Nelabai patinka	<i>Nelabai. Čia visi mušasi [7].Nelabai, pasiilgstu Šaltinio labiausiai, draugų [21].Nelabai, nes čia per lengvai moko [26]. Kartais [29].Nelabai, nes vaikai labai erzina [30].Kaip kada, čia yra lengviau</i>	8

¹ Kalba netaisyta

		<i>mokyti, bet nepatinka vaikų elgesys. Apstundo [35].Nelabai. Noriu atgal namo [50].Nelabai, tiesiog svetima aplinka [52].</i>	
--	--	---	--

Tyrimo duomenys atskleidė, kad mokiniai, kurie mokosi mokykloje patinka čia mokytis, tai pareiškia pusė respondentų (15). Respondentų buvo klausama ne tik ar patinka ar ne, bet ir buvo siekiama išsiaiškinti patikimo ar nepatikimo priežastis. Respondentai teigia, kad jiems patinka ši ugdymo įstaiga dėl to, kad duoda daug ir skaniai valgyti, geri mokytojai, turi daug draugų, daug popamokinės veiklos. Tačiau iš apklaustųjų buvo ir tokių, kuriems ši ugdymo įstaiga nelabai patinka(5) ar visai nepatinka(6). Priežastis, jie įvardijo tokias, kaip svetima aplinka, vaikai mušasi, pasiilgstu namų.

Siekiant išsiaiškinti mokytojų ir mokinių tarpusavio bendravimą pamokų metu ir po pamokų, respondentas buvo užduotas klausimas, kurio rezultatus iliustruoja 3 lentelė.

3 lentelė

Kategorija „Mokytojų bendravimas su mokiniais pamokų metu ir po pamokų“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokytojų bendravimas su mokiniais pamokų metu ir po pamokų	Bendrauja gerai pamokų metu	<i>¹Gerai. Padeda ir visada saldainių duoda, kai užsidirbi [9]. Gerai [17]. Gerai [18].Gerai [19].Gerai [21].Labai gerai [22].Gerai [23].Gerai [24].Gerai [25].Gerai [26].Normaliai, gerai [27]. Gerai [28].Dažnai gerai [29].Gerai [30].Nuoširdžiai, paaiškina visas užduotis, jeigu nesuprantu [34]. Normaliai [35].Gerai [36].Gerai [37].Gerai [38].Gerai [40].Gerai [42].Gerai [47].Gerai [48].Gerai [49].Gerai [50]. Gerai [51]. Mokytojai, kaip mokytojai, gerai [52].</i>	28
	Būna visaip	<i>Kartais gerai, kartais blogai [7].Sutariu su kai kuriais [39].</i>	2
	Bendrauja gerai po pamokų	<i>Gerai [7]. Gerai. Visada išleidžia į lauką [9]. Gerai [17].Gerai . Jei aš gerai elgiuosi, tai ir mokytojai gerai pasako [18].Gerai viskas čia, padeda pamokas paruošti. Pasako ką ruošti [19].Gerai. padeda [21].Nu žiūrint ką sako [22]. Normaliai [23].Gerai [24].Gerai [26].Gerai, galiu tikėtis pagalbos [27].Gerai [28].Dažnai gerai [29].Irgi gerai, bet kartais žinot visko būna [30].Gerai, jei ko nesuprantam irgi paaiškina [34].Irgi normaliai [35].Normaliai [36].Gerai [37].Gerai [38].Sutariu su kai kuriais [39].Gerai [40].Gerai [42]. Normaliai [47]. Visaip būna [48].Gerai, visada padeda [49].Gerai [50].Gerai [51]. Tas pats [52].</i>	29
	Nežinau	<i>Nežinau [25].</i>	1

Tyrimo duomenys rodo, kad mokytojai ir mokiniai tarpusavyje sutaria ir jų bendravimas yra geras, tai teigia net 28 respondentai. Černius teigia, kad Mokykloje svarbus ne tik mokinio santykiai su mokytoju. Ypač svarbus pedagogu santykiai. Šie santykiai atsispindi klasėje. Jei mokytojai jaučiasi jaukiai, patogiai bendraudami vienas su kitu, tai jų vertės jausmas yra pozityvus ir jie pozityviai bendrauja su mokiniais. Pyktis, priešiškus, varžymasis su kitais,

¹ Kalba netaisyta

atsitolinimas nuo kitu veda į neramumą ir netolerancija mokiniams, jų galvosena, jų elgesiu. Geros nuotaikos žmogus sugyvena beveik su visais, blogos nuotaikos žmogus beveik viskas erzina. Kas nesugyvena su kolegomis, nesugyvena ir su mokiniais. Kur varžomasi pralenkti kitus, mažai būna diskusijų ar dalinimosi nuomonėmis apie tai, kaip geriau mokyti. Labai svarbu nuoširdžiai bendrauti ir keistis nuomonėmis žodžiu ar raštu ir su mokytojais ir su mokiniais (Černius, 1993).

Respondentų buvo klausiama, kokių veiksmų imasi mokytojai, kai pamokų metu mokinio elgesys tampa netinkamas. Gautus tyrimo duomenis iliustruoja 4 lentelė.

4 lentelė

Kategorija „Mokytojų veiksmai, kai mokinio elgesys tampa netinkamas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokytojų veiksmai, kai mokinio elgesys tampa netinkamas	Kalbasi su mokiniu	¹ <i>Ramina mane, kalbasi [17].Šiaip dauguma būna, kad paprašo ar gali tyliau [22].Ką aš žinau. Ramina. Kalbasi [25]. Kalba [27]. Kalbasi [29].Pyksta, ramina mane. Kalbasi [35].Žodžiu ramina [...].Sako baik, nusiramink [50].Nieko, ką turi daryti. Pradedu šnekėtis [51].</i>	9
	Prašo kitų specialistų pagalbos	<i>Eina pasakyt pavaduotojai arba direktorei, arba pasikviečia kokios tai pagalbos [23].Eina Simonai arba Rositai pasakyti [42].</i>	2
	Uždaro į izoliatorių	<i>Izoliatorių [7].Veda į izoliatorių. Ten aiškiai pagalvoju, nusiraminiu dvi valandas, po to auklėtoja pasiima [19].Nuveda į izoliatorių [21].Izoliatorių veda. Apgalvoju ar teisingai padariau [26].Išveda į izoliatorių nusiraminti [28].Uždaro į izoliatorių, nusiraminiu [30].Imasi tam tikrų priemonių, pabara, veda į izoliatorių [36].Jei žodžiai neapramina, tai nuveda pas seselę, duoda vaistų ir į izoliatorių paguldo [37].Į izoliatorių nuveda [39].Į izoliatorių paguldo [47].</i>	10
	Liepia rašyti elgesio taisykles	<i>Liepia taisykles rašyti [9].į sąsiuvinį elgesio parašo, kad bendrabutyje taisykles rašyčiau [18].</i>	2
	Riboja mėgstamą veiklą	<i>Neleidžia į lauką [9].Užduoda daug namų darbų [40].</i>	2
	Baudžia	<i>Galbūt kartais ir pabaudžia ir pataria [34].Pasikviečia didesnius ir apramina. O ką jie daro? Duoda sportuot [48].</i>	2
	Mokinio elgesys visada tinkamas	<i>Mano elgesys visada tinkamas [24].Pas mane per pamokas netinkamo elgesio niekada nebūna [38].Man niekad nėra netinkamas [49]. Kol kas dar nebuvo, ne bent vieną kartą, tik užrėkė [52]</i>	4

Tyrimo metu respondentai atskleidė, kad dažniausiai mokytojai imasi tokių veiksmų, kaip pokalbis su vaiku (9). Pasak jų mokytojai dažniausiai juos bando nuraminti. O didžiausia respondentų dalis atsakė, kad uždaro juos į izoliatorių Mokinių buvo paklausta, kas tas „izoliatorius“, jie teigia, kad ten jie negali nusiraminti ir pagalvoti apie savo elgesį, tai tarsi

¹ Kalba netaisyta

nusiramino kambarys. Pedagogų ir mokinių apklausos rezultatai parodė, kad tikrai mokytojai dažniausiai kalbasi su mokiniais ir ne tik bando išsiaiškinti netinkamo elgesio priežastis, bet ir mokinį nuraminti. Devyni respondentai teigia, kad dažniausiai kalbasi su mokiniu, kai jo elgesys pasidaro netinkamas, 4 mokiniai teigia, kad jų elgesys yra visada tinkamas, tačiau žiūrint sekančius klausimus, matosi, kad jie vis dėl to įvardija, kad jų elgesys nėra visada tinkamas. Likę respondentai teigia, kad liepia rašyti elgesio taisykles, riboja mėgstamą veiklą, o kartais net baudžia.

Remiantis tyrimo gautais rezultatais, galima teigti, kad vis dėl to pedagogai kalbasi su mokiniu, bando išsiaiškinti netinkamo elgesio priežastis ir tam mokiniui padėti.

Siekiant išsiaiškinti mokyklos mokinių nuomonę apie tai ar jų elgesys turi įtakos jų įvertinimui, ar neturi. Gautu duomenis iliustruoja 5 lentelė.

5 lentelė

Kategorija „ Ar mokinių vertinimas priklauso nuo jo elgesio“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Ar mokinių vertinimas priklauso nuo jo elgesio	Elgesys vertinimui neturi reikšmės	¹ Ne [17]. Ne [30]. Ne [35]. Ne [37]. Ne [38].Ne [39].	6
	Elgesys vertinimui turi reikšmės	Taip [7]. Jo [9]. Jo [18].Jo [21].Jo [22]. Tai aišku [23].Taip [24].Taip [25].Jo [26].Jo [27].Jo [29]. Turbūt [34]. Jo [42]. Rašo [40].Taip [47]. Taip [48].Taip [49].Jo [51].	20
	Kartais elgesys turi reikšmės	Kartais [19]. Nerašo, kartais [28].	2
	Nežinau	Gal, nežinau [50]. Nežinau [52].	2

Pasak respondentų, mokytojai mokinius vertina atsižvelgdami į mokinio elgesį (20). Šeši respondentai teigia, kad elgesys vertinimui reikšmės neturi, po du respondentus, teigia, kad kartais jų elgesys turi reikšmės, o kiti du tiesiog neturėjo nuomonės apie tai.

Remiantis pedagogų atsakymais, tai jie elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius vertina atsižvelgdami į jų gebėjus ir daromą pažangą. Pasak pedagogų, elgesys mokinio vertinimui neturi reikšmės, o mokiniai teigia, kad turi reikšmės.

Buvo tirta mokinių nuomonė, kaip mokyklos mokiniai bendrauja su mokytojais jų akimis, gautus rezultatus iliustruoja 6 lentelė.

6 lentelė

¹ Kalba netaisyta

Kategorija „Mokyklos mokinių ir mokytojų tarpusavio bendravimas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokyklos mokinių ir mokytojų tarpusavio bendravimas	Sutaria	¹ Gerai [17].Gerai [19].Gerai [21].Gerai [22].Pagal save galiu pasakyti, gerai [24].Gerai [26].Gerai [27]. Keikiasi mokiniai, o mokytojai labai geri [28].Normaliai mokytojai, o vaikai irgi normaliai [30].Mokiniai kaip ir visi vaikai, o mokytojai maloniai [34]. Normaliai [37].Nežinau, kalbasi. Geria arbatą [40].Gerai [42].Gerai [47].Gerai [48].Normaliai [50].Gerai [51]. Kiek mažiau gerai [52].	18
	Nesutaria	Blogai [29].Nelabai gerai [36]. Nelabai gerai [38]. Žiauriai [39].	4
	Dalis mokinių tik sutaria	Ne visi mokiniai gerai sutaria [9].Kiti gerai, kiti blogai [18].Kai kurie sutaria, kai kurie ne [23]. Kai kada sutaria [34].Ir gerai ir prastai, dauguma prastai[49].	5
	Nežinau	Nežinau [7]. Nežinau [25].	2

Tyrimo rezultatai parodė, kad mokiniai mano, kad mokyklos pedagogai gerai sutaria su visais mokyklos mokiniais (18). Tačiau buvo ir tokių nuomonių, kaip kad tik dalis mokyklos mokinių sutaria su mokytojais (5). Kiti respondentai teigia, kad mokytojai su mokiniais visai nesutaria (4), o du respondentai nežino, kaip bendrauja mokyklos pedagogai ir mokiniai tarpusavyje.

Remiantis tyrimo gautais rezultatais, galima teigti, kad mokyklos mokiniai, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimą, vis dėl to gerai sutaria su pedagogais. Galima teigti, kad mokinių elgsenys neturi įtakos tarpusavio bendravimui.

Siekiant išsiaiškinti, kokio dar bendravimo tikisi iš pedagogų, respondentų buvo užduotas klausimas, kurio rezultatus iliustruoja 7 lentelė.

7 lentelė

Kategorija „Mokytojų ir mokinių bendravimas, kurio norėtų mokiniai“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokytojų ir mokinių bendravimas, kurio norėtų mokiniai	Gerai yra, kaip dabar	¹ Kaip dabar [9].Aš ne jokio nenoriu, jei pats būsi geras ir mokytojai bus gerai, jei pats būsi blogas ir mokytojai bus blogi [18].Jeigu viską darai gerai, tai mokytojas labai gerai bendrauja, bet jeigu nedarai, tai pyksta tada ir visa kita. Būna labai nepatenkintas [22]. Jokio [23].Man užtenka taip kaip aš bendrauju su mokytoju [24].Tokio pat kaip ir dabar [26].Gerai, jeigu mokinys elgsis gerai, tai ir mokytojas elgsis gerai [34].Normalaus, kultūringo [36].Kokio noriu tokį ir turiu [38].Norėčiau rašyti [40].Man labai gerai kaip yra dabar [42].Gerai, yra kaip dabar [50].Man nėra skirtumo, ir taip gerai yra [51].Mokytojai ir tiek [52].	14

¹ Kalba netaisyta

Norėtų, kad mokytoja būtų kaip draugas	<i>Norėčiau [17].Norėčiau [27]. Norėčiau [28]. Jo [29].Norėčiau [30].Norėčiau, kad būtų kaip draugas [35].Man viskas gerai. Norėčiau, kad kaip tėvai man būtų jie [37]. Va taip norėčiau [49].</i>	8
Gero bendravimo	<i>Gerai [7].Nu gero bendravimo, kad bendrautų su manimi, šnekėtų [21]. Gerai [25].Kad bendrautų visi taip gerai, kaip ir kiti mokytojai [39].Įvairiai. Norėčiau, kad kiekvieną pamoką duotų saldainių [47]. Gero [48].</i>	6
Nežinau	<i>Nežinau [7].</i>	1

Tyrimo rezultatai rodo, kad dauguma respondentų (14) nieko nenori keisti ir jiems užtenka tokio bendravimo koks yra, tačiau dalis respondentų norėtų, kad pedagogai būtų jiems, kaip draugai, kuriems galėtų išsipasakoti, juos išklaustyti. Remiantis 7 ir 8 lentelėmis, galima daryti išvada, kad mokyklos mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimą yra patenkinti pedagogų dabartiniu bendravimu. Jie nenori jame nieko keisti, tačiau paklausti kokių veiksmų imtųsi, norėdami dar labiau pagerinti tarpusavio bendravimą, tada jie jau pradeda įvardinti veiksmus. Galima teigti, kad mokiniai neturi konkrečios nuomonės, dėl tarpusavio mokinių ir mokytojų bendravimo.

Respondentų buvo paklausta ar jie ką nors norėtų keisti savyje, kad dar geriau pradėtų sutarti pedagogais, tai iliustruoja 8 lentelė.

8 lentelė

Kategorija „Mokinių veiksmai, kurių imtųsi dėl geresnio bendravimo su mokytojais“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokinių veiksmai, kurių imtųsi dėl geresnio bendravimo su mokytojais	Pradėtų lankyti visas pamokas	¹ <i>Taip [19]. Lankyčiau pamokas [28]. Eičiau į pamokas [30]. Eičiau daugiau į pamokas [34].Eičiau į visas pamokas [47].</i>	5
	Dirbtų pamokose	<i>Aha [17].Neišeičiau vidury pamokos, dirbčiau ką sako [22].Dirbčiau klasėje [29]. Ruoščiau namų darbus daugiau [34]. Mokyčiausi [38].Mokyčiausi geriau [39]. Dirbčiau [47].</i>	7
	Pakeistų savo elgesį	<i>Atsiprašyčiau ir būčiau geras [9].Stengčiausi, klausyčiau, neatsikalbinėčiau, daryčiau ką liepia [18.].Būčiau dar geresnis, mokyčiausi, pasiekčiau daug [21]. Būt geru [25]. Būčiau geras [28].Elgčiausi kitaip, jeigu labai norėčiau, nesimuščiau [30]. Nekreipčiau dėmesį į vaikus, būčiau daugiau prie mokytojų [35].Būčiau pats geras, pats normaliai taip elgčiausi [36].Nebūčiau tokia agresyvi, kaip dažnai būnu [37]. Stengčiausi pati draugiškai bendrauti [38]. Būčiau pats geras [40].Geriau elgčiausi [42].Būčiau geras [48].Kalbėčiausi daugiau [51].</i>	14
	Nieko nekeistų	<i>Aš gerai sutariu ir taip [23]. Nieko [24]. Ne [26]. Nieko nekeisčiau [27]. Nieko [50].Nieko [52].</i>	6
	Nežinau	<i>Nežinau [7]. Nežinau [49].</i>	2

¹ Kalba netaisyta

Nors 9 ir 10 lentelių rezultatai rodo, kad mokytojai su mokiniais sutaria gerai ir dauguma nenorėtų nieko keisti bendravime, tačiau 11 lentelė rodo, kad vis dėl to mokiniai siekdami geresnio bendravimo su mokytojais keistų savo elgesį, tai atsakė net 14 respondentų. Daroma išvada, kad vis dėl to mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimą, norėtų geriau sutari su mokytojais. Tačiau jie patys nebando nieko daryti, kad taip įvyktų.

Siekiant išsiaiškinti priežastis, dėl kurių kyla dažniausiai konfliktai tarp mokytojų ir mokinių buvo pateiktas klausimas ne tik pedagogams, bet ir mokiniams. Tyrimo rezultatus iliustruoja 9 lentelė

9 lentelė

Kategorija „Priežastys, dėl kurių, kyla konfliktai tarp mokytojų ir mokinių“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Priežastys, dėl kurių, kyla konfliktai tarp mokytojų ir mokinių	Dėl nedarbo pamokoje	<i>¹Kai biški sunervina ir aiškina dirbk tą, dirbk tą [9].Dėl to, kad reikia rašyti, dėl to, kad neatneša kompo [21].Pavyzdžiui, mokytojas pasako dirbk tą, dirbk tą mokinys nepadaro taip ir eina konfliktas. [22].Dėl nedirbimo [24].Kad nedirba [25].Dėl užduočių [26].Mokinys pradeda koliotis, už tai, kad parašo mažesnę pažymį [27]. Dėl ausinių, dėl mp3 [29].Dėl pamokų atėjimo, bet nieko nedarymo [34].Dėl nedirbimo [36].Mokiniai trukdo pamoką, kortom žaidžia [40]. Gal kai mokytoja sako dirbk, o mokinys sako nenoriu [42].Dėl to, kad neklauso mokinys, nedirba pamokoje [50].Nu, kad nedirba [52].</i>	14
	Dėl neatsinešimo mokymo priemonių į pamoką	<i>Dėl neatsinešimo daiktų [34]. Tušinuko neatsinešimo [49].</i>	2
	Nežinau	<i>Nežinau [7]. Nežinau [17].Nežinau [19].Nežinau [23].Nežinau [28].Nežinau [38].</i>	6
	Dėl kitų mokinių ar prižasčių	<i>Ten, pavyzdžiui, koks mokinys užsikabina ant kokio vaiko, tas mokytojas surėkia, tas vaikas atgal rėkia, taip ir prasideda [18].Dėl to, kad parašo blogą pažymį, dėl to, kad kartais turi per daug reikalų ir neturi laiko išklaudyti [30]. Dėl koliojimosi [34].Būna taip, vaikai kada susimuša mokytojas nori juos išskirti, tada tas kuris pradėjo pradeda šaukt ant mokytojo [35].Mokytoja ką nors užduoda nesupranti, bet mokytoja prieina prie kito paaiškinti, tai per greitai sureagoji į viską, supyksti pradedi keiktis, taip ir įvyksta konfliktas [37].Kad parašo blogą pažymį. Ir sako, kad kiti vaikai koliotų [39].Dėl daikto kokio nors [47].Kai būnu negeras [48].Dėl blogo pažymio [49].Jeigu neklausai [51].</i>	10

Tyrimo duomenys atskleidė, kad dažniausios konflikto priežastys yra tai nedarbas pamokoje (14), nes pasak Ramanauskienės (1998), elgesio ir emocijų sutrikimą turintys mokiniai negali ramiai sėdėti per pamokas, greitai susijaudina, reagoja į pašalinius dirgiklius, ne visada

¹ Kalba netaisyta

teisingai vertina savo poelgius, prastai mokosi. Šie mokiniai kelia daug rūpesčių tėvams, mokytojams, bendraamžiams.

Lyginant pedagogų ir mokinių gautus tyrimo rezultatus, galima daryti išvadą, kad tiek mokiniai ir pedagogai yra vieningos nuomonės, dėl ko dažniausiai kyla konfliktai. Nes ir pedagogai ne darbą pamokoje įvardijo, kaip vieną pagrindinę priežastį dėl ko kyla nesutarimai.

Tyrimo metu respondentų buvo klausta, kokiais veiksmais išreiškia savo pyktį. Gauto tyrimo rezultatus iliustruoja 10 lentelė.

10 lentelė

Kategorija „Mokinių veiksmai, kuriais išreiškia savo pyktį“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokinių veiksmai, kuriais išreiškia savo pyktį	Verbaline agresija	¹ Visokiais [26].Šneka [27]. Keiksmazodžiais [29]. Kalba prieš auklėtojus [34].Keiksmazodžiais, rėkimais [37]. Keiksmazodžiais [42].Keikiuosi [50].	6
	Fizine agresija	Langą išdaužiu, spjaudausi [7]. Jeigu kas nors mane sunervina einu sudaužau ir išeinu [9].Trenku į sieną, sau į galvą [17]. Nervai ima. Viską dažau, langus, viską sulaužau [19].Nu kai kažkas man nepasiseka erzinuosi, išlieju pyktį ant draugų, nes jie mane erzina, o mokytojai manęs neerzina. Nes dabar einu į pamokas [21]. Kartais daužau vaikus [23].Irzlus būnu. Kartais ant daiktų išlieju [24].Vaikus mušu visus [25]. Visokiais [26].kartais imuosi fizinių veiksmy ir išlieju ant vaikų, kurie pasitaiko kelyje [27]. Nervojuosi, mušuosi, mušu vaikus jeigu suerzina [28]. Mušu klasioką, nes jis užkabina mane [29].Rankas pjaustausi, tai būna dažniausiai, erzinu kitus, plūstu, mušu kitus [30].Gali būti ir daiktų išmėtymu, kartais ir veiksmais [34].Nervuotas būnu [35]. Susimušu [36]. Muštynėmis su vaikais, kurie pasitaiko [37].Mušu vaikus, kurie būna prisidėję prie mano pykčio [38].Patenkinu save (berniukas tai įvardino kitu žodžiu). Trankau duris [39].Su koku vaiku susimušu [47].Seniau mušdavausi, o dabar nebeišeina muštis, nes čia visi stipresni už mane. Išeinu laukan, bet dažnai manęs neišleidžia [49].Mušuosi. Vaikus mušu, nes pasitaiko kelyje, arba jie sukelia pyktį [50].Nervojuosi labai, kartais ką nors sumušu vaikus, kurie suerzino [51].Pakeliu ranką, nuleidžiu, duris trenkiu, arba su kojom į žemę [52].	24
	Pasišalina nuošalesnį kampelį	Kartais išeinu iš klasės, koridoriuje pabūnu ir vėl grįžtu [22].	1
Užsiima kita veikla	Einu žaidžiu, užsiimu kuo nors, ar žaislais žaidžiu, ar televizorių žiūriu, ar su playstation žaidžiu, ar iš trinkų statau ką nors, kuo nors užsiimu [18].Einu bikų ieškoti [40].Vaiškstau lauke[48].	3	

Gauti duomenys rodo, kad elgesio ir emocijų sutrikimą turintys mokiniai dažniausiai pyktį išreiškia fizine agresija (24). Dažnai jie ne tik mėto kokius, tai daiktus, bet labai dažnai jie savo agresiją išlieja ant kitų mokyklos mokinių. Dažnas atvejais, kad tie vaikai turėjo įtakos, to mokinio pykčio proveržiui, bet taip pat dažnas atvejais, kad ant vaiko buvo

¹ Kalba netaisyta

išlietas pyktis vien dėl to, kad jis tuo metu pasitaikė pykčio apimtam mokiniui kelyje. Tik labai maža dalis respondentų pareiškė, kad savo pyktį nukreipia į kitą veiklą (3) ar tiesiog nueina į nuošalų kampelį (1). Galima daryti tokią prielaidą, kad elgesio ir emocijų sutrikimą turinčiam mokiniui yra būdinga savo pyktį išlieti fiziniais veiksmais.

Mokyklos mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimą, buvo klausta ar dažnai pasireiškia pykčio priepuolis, tai iliustruoja 11 lentelė.

11 lentelė

Kategorija „Mokinių pykčio pasireiškimo dažnumas“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokinių pykčio pasireiškimo dažnumas	Dažnai	¹ Taip [7]. Dažnai [17]. Nelabai dažnai, bet yra dažnokai [18]. Dažnai [19]. Būna [22]. Dažnai [25]. Jo [28]. Dažnokai [37]. Taip [49].	9
	Nedažnai	Nelabai. Užvakar buvo, kad suspardžiau. Lygtais pirmadienį ar penktadienį gulėjau izoliatoriuje, kad vaikus suspardžiau [9]. Dabar kai buvo nebuvo atostogų pasikartoja, kai pradėjau lysti prie auklėtojų ir vėliau nuvedė į izoliatorių, pabuvau, pradėjau lovą daužyt, po to nusiraminau, atsiprašiau, sutvarkiau viską. Bet dabar po kol kas ne [21]. Nedažnai [23]. Nedažnai [24]. Nedažnai [26]. Nedažnai [27]. Kartais [29]. Kartais [30]. Nedažnai [34]. Ne, kaip kada [35]. Kartais [36.]. Nedažnai [38]. Nedažnai [39]. Kartais [40]. Nedažnai [42.]. Kartais [47]. Kartais [48]. Nedažnai [50]. Ne [51]. Nebent jeigu kas nors nervina [52].	21

Pasak pačių mokyklos mokinių, jiems pykčio priepuolis pasireiškia nedažnai, tai rodo ir respondentų skaičius (21). Tačiau jeigu lyginsime su mokyklos pedagogų gautais rezultatais, tai jie visiškai nesutampa, nes pedagogai teigė, kad šiems mokiniams pykčio priepuoliai pasireiškia labai dažnai. Remiantis tyrimo duomenimis, galima daryti prielaidą, kad mokiniai nesupranta arba nejaučia, kada jiems prasideda pykčio priepuolis.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti mokinių nuomonę į tai, kaip mokiniai ir mokytojai reaguoja į jo netinkamą elgesį pamokų metu. Gautus duomenis iliustruoja 12 lentelė.

12 lentelė

Kategorija „Mokinių ir mokytojų reakcija į mokinio elgesį“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokinių ir mokytojų reakcija į mokinio	Teigiama	¹ Gerai [17]. Gerai [19]. Draugam patinka [26]	3
	Neigiama	Susinervina [7]. Jie eina skundžiasi Rositai [9]. Bijo, nes aš kartais pats ateinu daužausi. Bet dabar kai auklėtoja pasakė, kad bus blogai, tai stengiuosi to nedaryti [18]. Klasės mokiniai galvoja, kad durnius esi. O	27

¹ Kalba netaisyta

elgesį		<i>mokytojai sako baik, pasigydyk, vaistų išgerk [21].Nežinau. Nepatinka. Ai čia debiliukas. O tie ką apie mane galvoja, man vienodai [22]. Nežinau, neklausiau. Kartais sako nusiraminti [23].Manau, kad blogai reaguoja [24].Nepatinka. Sako raminkis [25].Nepatinka., mokytojam ne [26]. Blogai [27].Nepatenkinti jie[28]. Nepatenkinti [29]. Kai kurie reaguoja [30].Mokytojai būna sutrikę, o mokiniams neįdomu, visi tokie jie [34]. Nepatenkinti [35]. Nepatenkinti [36].Kraupiai, niekam tai neturėtų patikti [37]. Supranta [38].Nepatenkinti [39.].Nežinau. Blogai [40]. Nepatinka jiems [42].Nepatinka jiems [47]. Nepatinka [48].Kartais mokytojų nebūna, palieku mus vienus išsina pas direktorę ar pavaduotoją kokį popierių pasiimt, tai pradeda mane mušt, tai bandau viską laikyt savyje[49]. Paprastai, sako nusiramink [50]. Blogai jaučiu [51].</i>	
	Nežinau	<i>Į šitą klausimą tikrai nežinau [52].</i>	1

Tyrimo duomenys atskleidė, kad tiek mokiniai, tiek mokytojai į netinkamą mokinio elgesį pamokos metu reaguoja neigiamai, taip teigia net 27 respondentai. Dažniausiai mokiniai pamatę tokią elgesį susinervina, bando patys raminti. Nors kaip teigė mokytojai, dalis klasės mokinių prisijungia prie to mokinio, palaiko jį skatindami toliau taip elgtis.

Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad mokiniai yra nepatenkinti kitų mokinių netinkamu elgesiu, tačiau nors ir matydami netinkamo elgesio pavyzdžių, patys linkę elgtis taip pat.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti ar mokiniai turintys elgesio ir emocijų sutrikimą bando save kažkokiais tai būdais nuraminti. Tyrimo duomenis iliustruoja 13 lentelė.

13 lentelė

Kategorija „Mokinio bandymas nuraminti save“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokinio bandymas nuraminti save	Bandau nuraminti save ir tai pavyksta	¹ <i>Taip. Einu miegot arba tyliai pabūnu [17].Taip. Užsiimu kita veikla [18].Aš išeinu ir viską apgalvoju [22].Taip. Cigaretę surūkau [23].Bandau nusiraminti, bandau užsiimti kita veikla [24]. Taip. Raminuosi, nustoju muštis [25].Bandau susilaikyti, stengiuosi nieko nedaryti, užsiimu kita veikla [26].Bandau. Užgniaužiu pyktį arba nueinu vienas pabūti [27]. Bandau, iki 10 suskaičiuoju [28].Jo, nusiraminu. einu ką nors palankstyti iš popieriaus, arba muzikos paklausau [29].Bandau nueiti kur tylu, viską apgalvoju, ką net taip padariau [34]. Bandau [35].Jo. Dažniausiai einu vienas kur tai pabūti [36].Pavyzdžiui vakar pradėjo taip darytis, tai nuėjau pas seselę ir paprašiau vaistų. Lapus plėšau, eilėraščius Kūrius, su pieštukais ar flomasteriais paišau [37].Taip. Einu maudytis [38].Aha, iki 10 skaičiuoju, arba rankas į sieną daužau [47].Jo. Vaikštau lauke [48].Kartais bandau, kartais ne. Einu vienas pasivaikščioti [50].Jo. Atsisėdu ramiai [51].Dažniausiai nekreipiu dėmesio [52].</i>	21

¹ Kalba netaisyta

Bandau nuraminti save, bet man nelabai pavyksta	<i>Aha, bet man neina susivaldyt. Vakar vos susivaldžiau. Nėkvėpuoju ir tada pyktis praeina [9].Bandau, bet neišeina [19].Esu bandęs , einu grynu oru pakvėpuoti [21].Kartais neina, nes erzina toliau. Norėčiau mokėt save nuraminti [30].Kartais [39].Bandau, nebedarau to [42].Bandau [49].</i>	7
Nebandau nuraminti savęs	<i>Ne [7].Nežinau [40]</i>	2

Gauti tyrimo duomenis rodo, kad ši sutrikimą turintys mokiniai bando save nuraminti ir dažniausiai jiems taip pavyksta (21), tai rodo ir šie pasisakymai Taigi, kaip matome iš šių duomenų, mokiniai ne tik linkę agresyviai elgtis, bet jie tą savo agresiją bando nuraminti patys ir kaip jie sako, jiems nebloggerai tai sekasi padaryti.

Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad mokiniai supranta, kada jų elgesys pasidaro netinkamas, jie patys jaučia, kai pradeda kilti jų agresija. Iš respondentų atsakymų matyti, kad jie žino nė vieną būdą, kaip tą savo pyktį numalšinti, tačiau karatais pritrūksta noro ar tiesiog aplinkinių pagalbos tai padaryti.

Tyrimo metu respondentų buvo prašoma papasakoti apie vieną savo pykčio proveržį, dėl ko tai nutiko, kas tam turėjo įtakos ir kaip viskas pasibaigė. Tyrimo duomenis iliustruoja 14 lentelė.

14 lentelė

Kategorija „Mokinių pasakojimai apie savo netinkamo elgesio pasireiškimą ir jo suvaldymą“ bei ją sudarančios subkategorijos

Kategorija	Subkategorija	Teiginiai	Dažniai
Mokinių pasakojimai apie savo netinkamo elgesio pasireiškimą ir jo suvaldymą	Konfliktą išsprendžia patys	¹ <i>Prisidirbau, nedirbau, keikiausi. Paskui atsiprašiau ir mokytoja atleido [9].Mes žaidėm su klasiokais per pertrauką su kamuoliu, skabutis buvo , atėjo mokytoja , o mes vis tiek žaidėm. O kas nutiko? Mokytoja supyko? Aha . Pastabas parašė. O jūs gal atsiprašėte mokytojos? Aha [17].Ar prisimenate tą Fiodorovą, kuris buvo pas mus? Tai jis kabinėjosi prie manęs , tai užkniso, tai aiški įtrenkiau aš jam, jis man atgal, tada aš vėl, jis man vėl atgal. Tai mačiau, kad jis nenusiramins, tai ėjau ir nuėjau į šalį [18].Ai , kad visi daužos, mušas. Ar susitaikėt po to visi? Susitaikėm. O kaip susitaikėt? Atsiprašė [19].Nu aš dažniausiai konfliktų labai mažai turiu, išeinu pagalvoju , bet jeigu jau suerzina, tai viskas tada būna. [22]. Pavyzdžiui būna , kad iš niekur eini ir tau sako tu toks ir toks, tai apsisuko ir nueini [24].Kilo dėl pažymio, iškoliojau mokytoją. Mokytoja parašė tarnybinį. Po to atsiprašiau [27].Dažniausiai supykstu jeigu neleidžia žaisti su kompiuteriu. Tada nelabai noriu žaisti su kompiuteriu ir leidžiu tam vaikui žaisti [28].Nežinau. Ateina daužosi. Vieną kartą ėjau į lauką, pakišo koją ir apvirtau. Visada</i>	10

¹ Kalba netaisyta

		<i>patys viską išsiaiškinam [39].Kai sakiau palik parūkyt, sako ne, tada ¹sakiau sudaužysiu ir sudaužiau. Bet patys viską išsiaiškinom [42].</i>	
Konfliktą padeda išspręsti mokytojai, kiti specialistai.		<i>Vieną kartą mane sumušė ir aš pradėjau isterikuoti ir bėgau pas psichologę ir aš susinervojau. Tada nuėjau į muziką, padainavau ir nusiraminau. Po to išvežė gydytis, po to paskyrė reikiamus vaistus. O kaip baigėsi konfliktas? Parašė tarnybinį direktorei auklėtoja. O aš nė rankų nekišau. Tai kaip suprantu mokyklos darbuotojai tau padėjo? Padėjo mokyklos darbuotojai. O jūs susitaukėte visi? Nelabai, siūlau jam sausainių, bet mane pasiunčia. Mes praeinam viens pro kitą pro šalį [21]. Susibaru su kokuu tai klasioku ir dažniausiai susimušam. Dažniausiai kas nors išskiria. Mokytoja padeda išspręsti konfliktą [36].Su vienu berniuku susipykom, nes jis atsisėdo į mano vietą, kai aš nuėjau šiukšles išmesti, o aš dažnai prie mokytojų sėdžiu. Aš jį stumtelėjau ir sakiau eik iš mano vietos, o jis ⁹sako neisiu neaiškink. Aš jį taip paėmiau už kaklo, persimečiau per kaklą, o mokytojas sako Virga tvardykis, nereikia taip į viską impulsyviai reaguoti. Mokytojas taip mane ramino ir nuramino [37].Kai mane pravardžiuoja, prašau auklėtojos pagalbos [38].Susimušiau su tokia drauge po su draugu ir nuvedė į izoliatorių. Mokytojas atskyrė mus [39].Duodu į snukį vaikui ir apsiramina. Mokytojai padeda išspręsti konfliktą, po to susitaukome su tuo vaiku [47].Draugas pradėjo mane mušt, mokytoja pasakė apsiramint, tada aš mokytojai pasakiau keiksmazodį ir mane mokytoja išvedė iš klasės. Po to mokytojos atsiprašiau [48].Neatsimenu, dėl to kad užduoda namų darbų. Susitariam dažniausiai su mokytoju, kad užduotų mažiau namų darbų [50].</i>	9
Nieko neprisimena arba nėra buvę.		<i>Nepasakoja [7].Man jokio konfliktų nėra buvę šitoje mokykloje [23].Nenoriu pasakoti [25].Nėra buvę [26.].Nenoriu pasakoti [29].O šitoje mokykloje nėra buvę [30].Per pamokas nėra buvę tokių išsireikimų [34].Nežinau kokį, dar nesu matęs, kaip galima sakyti nesu regėjęs [35].Nieko aš neprisimenu. Norėčiau papasakoti, bet neprisimenu. Mane užkabinėja dažniausiai. Mokytojai užbaigia konfliktą. Nuramina ir pasodina vaikus į suolą. Nebendruoju aš su tais vaikais [49].Ką aš žinau. Nepamenu [51].Pasakyti nieko negaliu, nes greitai viską pamirštu, prisimenu kas svarbiausia [52].</i>	11

Remiantis pačių mokinių pasakojimais galima teigti, kad dažniausiai pykčiai kyla ir iššaukia netinkamą elgesį dėl nedarbo pamokoje ar neklausymo mokytojų. Kaip rodo tyrimo duomenys, dažniausiai konfliktus numalšinti ir išspręsti pavyksta tarpusavyje. Tačiau daugiausia (11) buvo tokių respondentų, kurie teigia, kad tokių atvejų išvis nėra buvę arba nieko neprisimena. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad mokiniai neigia apie savo blogą elgesį arba jie nesupranta, kad jų elgesys yra nepriimtinas aplinkiniams.

¹ Kalba netaisyta

Išvados

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad elgesio ir emocijų sutrikimą turintiems mokiniams yra būdinga dėmesio sutrikimai, perdėtas impulsyvumas, delinkventiškas elgesys, dažnas pyktis, ginčijimasis, kerštingumas, taisyklių nesilaikymas, nerimas, baimė. Šios sutrikimų grupės mokiniai patiria nemenkų adaptavimosi mokyklinėje aplinkoje problemų; jų nesupranta mokytojai, atstumia bendraamžiai.
2. Empirinio tyrimo duomenys parodė, kad pedagogai ne visada moka suvaldyti mokinį, kai mokinio elgesys tampa netinkamas, trūksta metodinės literatūros, seminarų.
3. Tyrimo rezultatai parodė, kad pedagogai dažniausiai taiko tokius pedagoginės sąveikos būdus ugdant elgesio ir emocijų sutrikimą turinčius mokinius, kaip dėmesio nukreipimo, skatinimo, aplinkos pritaikymo, o iškilusius konfliktus pedagogai dažniausiai bando spręsti patys, bendraudami su mokiniu ir išsiaiškindami konflikto priežastis.
4. Tyrimas atskleidė, kad mokytojai pamokos metu individualizuoja aiškinimo, demonstravimo ir iliustravimo, naudojimosi atramine medžiaga, pokalbio metodus. Mokiniai vertina atsižvelgdami į mokinio gebėjimus, daromą pažangą.
5. Tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimą sutaria su pedagogais, tačiau norėtų iš mokytojų dar glaudesnio ryšio su jais.

Literatūra

1. Achenbach, T. M., Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the Aseba School-Age Forms & Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont Reserarch Center for Children, Youth, and Families.
2. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ambrukaitienė, A., J., Titenienė, A. (2003). Pedagoginės sąveikos struktūra, ugdant žymiai sutrikusios ar sutrikdytos raidos specialiųjų poreikių vaikus. *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymo ir gyvenimo kokybė: tarptautinės mokslinės konferencijos tezės* (p.9–11). Šiauliai.
4. Aramavičiūtė, V. (1998). *Ugdymo samprata*. Mokomoji priemonė. Vilnius.
5. Arends, R. I.(1998). *Mokomės mokyti*. Vilnius: Margi raštai.
6. Augutis, P. (1996). *Pedagoginės sąveikos ir mokymo proceso valdymo aspektai pamokoje*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
7. Augis, R. (Red.). (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
8. Auxter, D., Pyfer, J., Huetting, C. (1997). *Principles and Methods of Adapted Physical Education and Recreation*. St. Louis, MO: Mosby
9. Bagdonas, A. (1995). *Sutrikimų klasifikacija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
10. Baliukonienė, N. (2001). *Bendradarbiavimo reikšmė mokymo(-si) procese*. Sud. Banytė, A. J., Laucienė, V., Vyšniauskienė. Mokymas ir mokymasis bendradarbiaujant: respublikinės teorinės praktinės konferencijos medžiaga (p. 59-62). Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė
11. Bendorienė, A. (2001). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma litera
12. Biržys, N., Linkaitytė, G., Valiuškevičiūtė, A. (1996). *Pamokos mokytojui*. Vilnius: Margi raštai.
13. Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
14. Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
15. Černius, V. J. (1993). *Mokykla: organizacija, bendravimas, vadovavimas*. Lietuvos švietimo gairės: Vilnius.
16. Fullan M. (1998). *Pokyčių jėgos. Skverbimasis į ugdymo reformos gelmes*. Vilnius: Tyto alba.
17. Gage, N., Berliner , D. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma littera.
18. Galkienė, A. (2003). *Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis. Monografija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla
19. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

20. Galkienė, A., Dudzinskienė, R. (2004). Veiklos koordinavimo reikšmė specialiosios pedagoginės pagalbos efektyvumui ugdant heterogenines moksleivių grupes. *Specialusis ugdymas*, 1 (10), 39 – 48.
21. Geležinienė, R. (2009). *Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius* (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2009).
22. Geležinienė, R., Ruškus, J., Balčiūnas, S. (2008). Mokytojų veiklą, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus, tipologizavimas. *Specialusis ugdymas*, 2(19), 45-57.
23. Hallahan, D., Kauffman, J. (2003). *Ypatingieji mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
24. Haselwood D. M., Joyner A. B., Burke K. L., Geyerman Ch. B., Czech D. R., Munkasy B. A., Drew Zwald A. (2005). Female athletes' perceptions of head coaches' communication competence. *Journal of Sport Behavior*, 2005, 28 (3), 216–230.
25. Jonynienė, V. (2003). *Pradinis ugdymas. Mokymas, mokymasis ir vertinimas*. Projekto medžiaga. Vilnius.
26. Jovaiša, L. (2011). *Edukologijos pradmenys*. Šiauliai
27. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
28. Jucevičienė, P. ir kt. (2005). *Mokytojų didaktinės kompetencijos atitiktis šiuolaikiniams reikalavimams (tyrimo ataskaita)*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
29. Jucevičienė, P., Čiužas, R. (2006). *Lietuvos mokytojų didaktinė kompetencija*. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/Mokytoju_didaktine_kompetencija.pdf (žiūrėta 2011-09-01).
30. Jucevičienė, P., Bankauskienė, N., Simonaitienė, B., Šiaučiukėnienė, L. (2005). *Mokytojų didaktinės kompetencijos atitiktis šiuolaikiniams švietimo reikalavimams*. [http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/MOKYTOJU_DIDAKT_KOMPETENCIJ O S_ATITIKTIS_%20SIUOLAIK_REIKALAV.pdf](http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/MOKYTOJU_DIDAKT_KOMPETENCIJ_O_S_ATITIKTIS_%20SIUOLAIK_REIKALAV.pdf) (žiūrėta 2011-09-01).
31. Juodraitis, A. (1998). Deviantinio elgesio vaikai: psichologinės – pedagoginės problemos. Knygos sud. Ambrukaitis, J. *Specialiujų poreikių vaikai* (p. 40 - 49). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
32. Juodraitis, A. (2003). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
33. Juodraitis, A. (2003). Vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų. Ambrukaitis, J. (Sud.). *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p.274-293). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

34. Kaffemanas, R. (1999). Globos namų auklėtinių elgesio problemos. *Šiuolaikinės specialiosios ir socialinės pedagogikos problemos*. Mokslinės konferencijos medžiaga (p. 22 – 24). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
35. Kaffemanienė, I. (1996). *Sutrikusio intelekto vaikų elgesio ypatumai ir teisinis auklėjimas*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
36. Kaffemanienė, I. (2005). Pedagoginės sąveikos struktūra ugdant mokymosi negalių turinčius moksleivius bendrojo lavinimo klasėje. *Specialusis ugdymas*, 1 (12), 85-101.
37. Kaffemanienė, I., Tereikienė, V. (2003). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinės raidos ir elgesio sutrikimų korekcija. *Specialusis ugdymas* . 1 (8), (p.15 – 30).
38. Kay, J. (2007). *Behavioural, Emotional and Social Difficulties*. New York: Continuum.
39. Keinys, S. (Vyr. red.) ir kt. (2000). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
40. Laužikas, J. (1943/ 1993). *Švietimo integracijos pagrindai. Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
41. Maceina, A. (1990). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
42. McIlrath D., Huitt W. The teaching-learning process: A discussion of models. Valdosta, GA: Valdosta State University, 1995; Prieiga per internetą: <http://chiron.valdosta.edu/whuitt/papers>.
43. Mikoliūnienė, V. (1993). *Pedagoginė sąveika demokratinėje mokykloje*. Vilnius: VPU leidykla.
44. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Vilnius: VPU leidykla.
45. Ostasevičienė, V. (2008). *Specialiųjų poreikių vaikų elgesio ir emocijų sutrikimų įvertinimas ir jų ugdymas per taikomąją fizinę veiklą*. Kaunas: Vaistų žinios.
46. Petruševičius, J. (Sud. ir ats. red.). (2005). *Anglų – lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas = English – Lithuanian Dictionary of Special Education*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. (p. 121)
47. Petty, G. (2008). *Irodymais pagrįstas mokymas*. Vilnius. Tyto alba.
48. Radzevičienė, L. (1997) *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
49. Radzevičienė, L. (1997). Ankstyvojo amžiaus (nuo 0 iki 3 metų) emocijų raidos bruožai. *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus specialiųjų poreikių vaikų ugdymas* (p. 72 – 82).
50. Radzevičienė, L. (2003). *Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių psichosocialinė raida*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
51. Rajeckas, V. (2001). *Švietimas: raida, dabartis*. Vilnius: VPU leidykla.

52. Ramanauskienė, A. (1998). Elgesio sutrikimų pedagoginės korekcijos galimybė. *Specialioji mokykla. Praeitis, dabartis, ateitis*. Mokslinės konferencijos medžiaga (p.134-135). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
53. Ruškus, J. (2003). *Specialiojo pedagogo socialinių nuostatų ir pedagoginės sąveikos ryšys: struktūrinis ir dinaminis aspektai*. Šiauliai.
54. Striunga, S. (1995). Kai kurie mokinių tarpasmeninių santykių ir elgesio formavimo ypatumai „Versmės“ integruotoje mokykloje. *Vaikų turinčių specialiųjų mokymosi poreikių, ugdymas: teorija ir praktika*. Mokslinės konferencijos medžiaga (p. 180 – 183). Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
55. Šalkauskis, S. (1991). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
56. Šiaučiukėnienė, L. Visockienė, O., Talijūnienė, P., (2006). *Šiuolaikinės didaktikos pagrindai*. Kaunas: Technologijos universiteto leidykla.
57. Tomėnienė, L., Jurienė, R., Kairienė, A., Strockienė, I., Paškauskienė, D., Antonovienė, V., Vedeckienė, A., Jankuvienė, L., Žuraitienė, L. (2007). *Rekomendacijos bendrojo lavinimo mokyklų mokytojams, dirbantiems su specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčiais mokiniais*. Šiauliai: Lucilijus.
58. Vabalas-Gudaitis, J. (1983). *Konstruktinės sąveikos pedagogika*. Vilnius: Mokslas.
59. Vaitkevičius, J. (1985). *Mokymo procesas*. Kaunas: Šviesa.
60. Vaitkevičiūtė, V. (2001). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma Littera.
61. Westwood, P. (1996). *Commonsense Methods for Children with Special Needs*. New York: Routledge.
62. Žukauskienė, R. (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

Aistė Norkutė
**PEDAGOGICAL INTERACTION, EDUCATING PUPILS WITH EMOTIONAL AND
BEHAVIORAL DISORDERS**
The Master's Degree Thesis
Summary

Master's thesis analyzes the interaction of teaching, the development of emotional and behavioral disorder pupils. The aim - to analyze the impact of educational interaction, the development of emotional and behavioral disorder pupils.

The study included 12 Švėkšna sanatorium school teachers and 30 pupils.

Analysis of scientific literature has shown that behavioral and emotional disorder is characterized by students with attention disorders, excessive impulsivity, delinquent, frequent anger, Quarreling, revenge, non-compliance, anxiety and fear. These groups of problems students face considerable adaptation school environment problems they do not understand the teacher, peer rejection.

Empirical study has shown that teachers do not always pay to manage the student, the student's behavior is inappropriate, the lack of reference books and seminars.

The results showed that teachers often use the following teaching methods in developing interaction and emotional behavior disorder students with the emphasis on targeting the promotion of environmental adaptation, and the conflicts facing teachers often try to solve problems themselves, to communicate with the student and clarifying the causes of the conflict.

The study revealed that teachers individually in the interpretation of the lesson, demonstration and illustration of the use of support material, interview techniques. Having the students in the student's skills progress.

The results showed that the majority of pupils who have emotional and behavioral disturbance in agreement with the teachers, but teachers would like to forge closer ties with them.

Interviews investigated Švėkšna sanatorium school teacher interaction, the development of emotional and behavioral disorder students.

Keywords: pedagogical interaction, interaction between education, training, communication, behavioral and emotional disorder with students, special education.

PRIEDAI

Interviu klausimai mokiniams

1. Koks tavo vardas?
2. Kiek tau metų?
3. Į kelintą klasę eini?
4. Kur anksčiau mokeisi?
5. Kaip atsitiko, kad perėjai į šią mokyklą?
6. Ar tau gera šioje mokykloje? Kodėl?
7. Kaip mokytojai bendrauja su tavimi pamokų metu?
8. Kaip mokytojai bendrauja su tavimi po pamokų?
9. Ką mokytojai daro, kai tavo elgesys tampa netinkamu?
10. Kaip manai, ar už netinkamą elgesį mokytojai tau rašo mažesnę pažymį, negu tu nusipelnei?
11. Kaip vertini mokyklos mokinių ir mokytojų tarpusavio bendravimą?
12. Dėl kokių priežasčių kyla konfliktai tarp mokytojų ir mokinių?
13. Kokio bendravimo norėtum iš mokytojų?
14. Ką norėtum daryti kitaip, kad geriau sutartum su mokytojais?
15. Kokiais veiksmais išreiški savo pyktį?
16. Ar dažnai tai pasikartoja?
17. Kaip reaguoja į tokį tavo pyktį klasės draugai ir mokytojai?
18. Ar bandai save nuraminti? Jei taip, tai ką darai?
19. Gal galėtum papasakoti apie vieną savo netinkamą elgesį pamokos metu? Kodėl taip pasielgei? Ko siekiai šiuo savo poelgiu? Kaip reagavo mokytojas į tokį tavo elgesį? Kaip baigėsi šis konfliktas?